

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2017

XVI. ÉVFOLYAM 10. (151.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor fõmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Kiállítási enteriőr az Irwin művészcsoport és Csiki Csaba alkotásaival

ISSN 1583-0616

- 3**
SZŰCS LÁSZLÓ
Aranyból van a hal
- Irodalom** **4** **Élő Várad – Aranyhal est**
BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE
Aranyhal (*dráma*)
- 10**
JOCK EVELIN
Hárompár (*próza*); Örökké; komplikált nő;
Már nincs; Egy a három; Fél végtelen;
De ki a harmadik?; Földi jó (*vers*)
- 16**
KEMENES HENRIETTE
A legkisebb királyfi esete a féllábúval;
Asszonyállat-monológ; Bl. sc. ap. (*próza*)
- 19**
MIHÓK TAMÁS
három; silent party; külváros; polgári
védelem napja; DQ No X; XXX (*vers*)
- 23**
OZSVÁTH ZSUZSA
Hurok; Mérleg; Naiva (*vers*); Dzsó (*dráma*)
- Művészet** **32**
FÁM ERIKA
Hálózatgenerátorok és hálózatelemzők
- Esszé** **44**
LAKATOS FLEISZ KATALIN
Az írás hatalomnélkülisége
- Társadalom** **47**
MOZOG NAGY IMRE
Jár a baka, jár (23.) Részlet a *Fújnak a fák, Ides*
című önéletrajzból
- 54**
KUPÁN ÁRPÁD
A béke apostola – 95 éve hunyt el IV. Károly,
az utolsó magyar király
- Kultúra** **59**
TÓTH HAJNAL
(A)mit hozott a Holnap
- 69**
PÉTER I. ZOLTÁN
Szent László első nagyváradi köztéri
kőszobra (*helytörténet*)
- 74**
SIMON JUDIT, SZŰCS LÁSZLÓ
Csupa múzeum lesz a város (*interjú Angela*
Lupșeával)
- Kritika** **80**
NAGY ORSOLYA
Miért félünk a bohóctól? Andy Muschietti:
Az
- Törzsasztal** **84**
NYÁRY KRISZTIÁN
Nem a szobrokra vagyunk kíváncsiak

A BORÍTÓN: kiállítási enteriőr az Irwin művészcsoport, Csiki Csaba és Lia Perjovschi alkotásaival
Fotók: KISPÁL ÁGNES EVELIN, KISPÁL ATTILA / MAGMA

A *Várad* folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZŰCS LÁSZLÓ

Aranyból van a hal

Két emlékezetes mozzanatot szeretnék felidézni a szeptemberi Holnap Feszt programjai közül, azokat, amelyeknél azt tapasztalhattuk, hogy a különböző elemek kölcsönhatása a szemünk előtt válik élő alkotássá, teremtett értéké. Megesett, hogy ez tudatos komponálás eredménye volt, máskor pedig egyszerűen így alakult, igaz, nem volt mellékes, hogy ehhez adottak voltak a körülmények. Kezdem ez utóbbival. Athena Farrokhzad költő és az ő fordítóinak estje már általában izgalmasnak ígérkezett, hogy négy nyelv szólal meg egymás mellett – svéd, angol, magyar, román –, ám az egész akkor vált egészen varázslatosá, amikor a *Fehérfehérré* című kötet ugyanazon részletei hangzottak el egymás után magyarul, majd románul a két váradi teátrum egy-egy művésznőjének előadásában. Utána pedig az eredeti svéd változatban és ritmusban a szerző felolvasásában is meghallgattuk, azt tapasztalva, hogy az élményből semmit sem veszítünk amiatt, hogy egy szót sincs szerencsénk érteni svédül.

Hogy aztán nem sokkal később már Athena legyen az, aki a Szigligeti Stúdióban szerezzen élményt a szavak jelentésén túl az *Aranyhal* című performance-ból, amelyet nagyváradi illetőségű, jobbára Vásárhelyen és Kolozsváron tanuló színművészetis hallgatók adtak elő az Élő Várad csoport öt szerzőjének szövegeit alapanyagként használva. Szándékosan nem fogalmaztam úgy, hogy az ötök szövegeit előadva,

hiszen annak lehettünk a tanúi, hogy egyfajta küzdelem zajlott (nem feltétlenül itt, előttünk, hanem már a próbafolyamat napjaiban) a szavak, a megjelenítés, a gesztusok, a mozdulatok, a helyzetteremtő szándék körül. S a végeredmény azt mutatta, hogy mindez működött, jól működött együtt az írói, rendezői, előadói elképzelés. Egyéneként és csapatban is.

E lapszámunk következő oldalain, az irodalmi rovatban az Aranyhal teljes irodalmi anyagát olvashatják, ami persze nem jelenti azt, hogy minden itt leírt szó el is hangzott a stúdióban. Viszont ezek átolvasása után szívesen megnézném újra ezt a rendkívül izgalmas előadást; már csak azért is érdemes lenne legalább egyszer még előadni, hogy rögzítsék. Nos, ilyen az, amikor működik valami. Amikor a hal tényleg aranyból van, legalábbis aranyat ér.

ÉLŐ VÁRAD – ARANYHAL EST

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Aranyhal

Irodalom 1. jelenet

Az Író: Nem tudok erről beszélni. Leírnom is képtelenség. Mintha gondolataim útját elállná valami. Oda nem illő szavak ostromolják a tollat, összefüggéstelen és minden eredetiségtől mentes mondatfoszlányok terülnek szét a klaviatúrán. Klaviatúra! Még ez a szó is. Mintha bárki is használná manapság.

Napok óta kerülöm a témát, lehet, már hetek óta. Mindenről szívesebben, képzeletbeli hősök szerelméről, az utcán szembejövők demográfiai mutatóiról, városunk lakóinak ökológiai lábnyomáról, de erről...

Ilyenkor jön a kapkodás, a körömrágás, a telefon szüntelen bütykölése, tegnapelőtt délután három szerszám is, laptop, mobil, tablet. Tabletta erre van, kérem? Ez olyan ozsváthzsuzsis lett. Már a stílus sem az enyém.

Neked persze hiába mondom, úgy tartják, öt másodperc alatt mindent elfelejtesz. Első mondataimat jó eséllyel már kimosta agyadból a víz. Kopolyúidon keresztül távozott, s a vízforgató rendszer újrakeveri az emlékeket. Tulajdonképpen te már mindent láttál, és semmit sem.

ARANYHAL: Hé!

Az Író: Eszembe jut az az álmom is, amikor a bábszínházba nem a Zöldfa, hanem a Kossuth utcán keresztül mentem be, volt ott valami hátsó bejárat, egyenesen a színpadra vitt. Ezt is elmondom, hogy hamarabb teljen az a harminc perc.

ARANYHAL: Csak a többiek is jussanak szóhoz!

Az Író: Agyamon az akarom tompa érzése. A precíz Bocsárdi-érzése kéne, meg a szemfényvesztés Afrim-érzése is kéne. Ezek is szar viccek, töltöm velük az időt.

ARANYHAL: Azt tudnám végre eldönteni, hogy én vagyok-e a fickó agyában, vagy ő van-e az enyémben...

Az Író: Mintha a tenger fenekén lebegnék, és kimosná a víz az agyamból a gondolatokat. A kopolyúimon keresztül belekeverné a nagy világóceánba, aztán nem kapom a megkezdett mondataimat.

ARANYHAL: Ő van az enyémben.

Az Író: Ha hármat kívánhatnék...

ARANYHAL: Végre!

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyvárad) a BBTE önálló magyar nyelv, kommunikáció, közkapcsolatok szakain végzett, a kommunikációs készségfejlesztés mesterképzés másodéves hallgatója és a nagyvárad Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Színházi tárgyú szövegeit a Korunk, a Játéktér és a Várad közölte. Morzsák című első dramolettjét az Oberon Csőszínház vitte színre (2012), Szent László csudatettei című mesejátékát a Szigligeti Színház Lilliput Társulata mutatta be (2015).

Az ÍRÓ: ...aranyhal lennék én is, hogy a Nagy Zajból kihallhassam az egyes embereket, és az ő kívánságaikon keresztül ismerjem meg a saját vágyaim. Aztán...

ARANYHAL: Egyszerre csak egyet!

2. jelenet

ELBESZÉLŐ EGY: Amikor egy reggel Biró Árpád Levente nyugtalan álmából felébredt, aranyhallá változva találta magát ágyában. Jobb oldalán fekvé kényelmetlenül maga alá gyúrte parányi uszonyát, jóformán a halfélék testi felépítésének tudományos megnevezéseit sem ismerte, saját állapotának meghatározása így már elejétől kezdve erősen hiányosnak bizonyult.

ELBESZÉLŐ KETTŐ: Szárazföldön való túlélésének idejét tíz percre saccolta, bőkezű volt saját magával, mint ahogy az ember általában véve is bőkezű magával. Fájdalmasan feszülő pikkelyei, fülében a hol alélt, hol felerősödő alaktalan zaj és látószögének szűkülése viszont meggyőzték arról, hogy szarul saccolt.

ELBESZÉLŐ EGY: Azt kívánta, bárcsak vizet érne.

ELBESZÉLŐ KETTŐ: Bárcsak ne kívánta volna, hogy vizet érjen. Amint fiziológiai folyamatai a halak természetes állapotának nyugvópontjára kerültek, mintegy lehalkíthatatlan fülhallgatóból, az emberek minden vágyát egyszerre hallotta, a tiedet is, a tiedet is, a tiedet is, a tiedet is, a tiedet is és még a tiedet is.

3. jelenet

DOKTOR: Kérem a következőt. Biró úr! Nahát. Türelmetlen egy fickó.

(Eurythmics: Sweet dreams. Táncolni kezd. Jó mozgása van, úgy táncol, mint aki nem doktornak, hanem táncosnak készült. Néhány tíz másodperc után bebatytyog a színre egy kalauznő, kikapcsolja a zenét. A doktor úr összeszedi a levetett holmiit. A vasutasné végignézi, morcosan, aztán leül és komótosan elővesz egy sztaniolba csomagolt parizeres szendvicset.)

4. jelenet

KALAUZNŐ: Mindenki arra panaszkodik, lassan mennek a vonatok. Gyalog is lehangyom. Ezt mondják. A menetidő, valóban, évről évre nő. A városok közötti távolság táguló csillagközi tér, a vonaton töltött idő pedig valójában időtlenség. Aki ide felszáll, az nem érzi az öregedést, annak

nem sorvad tovább az ínye, nem mélyülnek ráncai, nem nő a füle, a tükörből önnön szobra néz vissza rá. Húsz éve, amióta itt dolgozom, csak akkor öregszem, amikor leszálok a vonatról. Ekkor átlagban három hajszálat veszítek, 0,02 milliméterrel leszek alacsonyabb, szöve-teimben nő a zsírtartalom, csontjaimból ekkor vesznek ki az ásványok. Rajtam nem, a szobámon látszik az öregedés: ahogy a falon felfelé kúszik a nedvességfolt, alattomosan, azt hiszi, nem látom; ahogy sűrű-södik a levegő, és már szellőztetni sem lehet, ahogy sárgul a papír az éjjeliszekrényen. Ebből tudom, hogy mégiscsak telik az idő. Az órák, a percek, mint másnak a vonalzó, nekem munkaeszközök.

Sosem kívántam időtlenségben élni, egyetlen vágyam volt: hogy újra láthassam őt. Két éven keresztül minden reggel láttam a vonaton. Én hét óra harminc perckor szálltam fel, ő nyolc óra öt perckor, az 53-as helyről, ahová a bérletem szólt, pontosan láttam, ahogyan szétnézett, majd helyet foglalt a 28-as széken. Két hónapba került, amíg biccenteni kezdtünk egymásnak, a 117. napon rám mosolygott, márciusban azt is tudtam, hogy melyik vonattal utazik haza, bár arra nem sikerült rájön-nöm, miért ingázik nap mint nap csaknem 170 kilométert. Sohasem beszélgettünk, de kérdések nélkül is mindig mindent tudtunk egymás-ról. Szereti a krimiket. Rossz kedvében zenét hallgat és csak néz ki a fejéből, ugyanezt csinálja, ha ihletet gyűjt, mert egyébként rajzol. Hogy jól vagy rosszul, nem tudom. Az anyjával él, aki szendvicset pakol neki reggelenként. Ő mindig bosszankodik, mert szalvétába csomagolja, a papír pedig átveszi a felvágott nedvességét és ráragad a kenyér héjára. Én magamnak csomagolom a szendvicseket, már akkor is magamnak csomagoltam, sztaniolba. Ezt megláthatta, mert a 236. reggelen moso-lyogva felmutatta a szendvicset. Kissé elmérte a sztaniolpapír méretét, és kilógott belőle a kenyér, de legalább nem ragadt rá.

A bölcsészkarai államvizsga után hetekig utaztam még céltalanul a vonaton, csak hogy őt láthassam. Minden félretett pénzemet elvonatoz-tam. Aztán úgy döntöttem, vasutas leszek, ezen a vonalon. Jól állt raj-tam a kalauzruha. Neki aznap lejárt a bérlete. „Figyeljen, mert lejár a bérlete.”

„Tényleg. Köszönöm.” Mindössze ennyit beszéltünk, és soha többet nem szállt fel a vonatra.

Munkavégzésem precíz, szeretem a választott szakmámat. Erre a főnö-keim is figyeltek, és felajánlották, hogy e helyett a szárnyvonal helyett nekem adják a fővárosba vezető nemzetközi vonatot. Nem mentem.

Szeretnek az emberek. Én is szeretem az embereket. Különösen a fiata-lokat. Sokan utaznak ezen a vonalon fiatalok, a végállomás egyetemis-ta város. Amikor látom, hogy egyedül ülnek, úgy intézem, hogy út végé-re egymás mellé kerüljön egy fiú és egy lány. Ilyenkor azt kívánom, bár-csak én is mellé ültem volna egyszer.

5. jelenet

(Bejön a színre egy lány, leül, a Kalauznő behoz egy fiút, és leülteti mellé. A lány olvas, bele-belekukkant az ölében lévő könyvbe. A fiú mellette rajzol. A gondolataikat halljuk.)

LÁNY: A jel tehát egy olyan érzékelhető dolog, jelenség, amely azáltal válik jellé, hogy valaki számára mást mond, mint ami ő maga. Szent Ágoston szavaival: „Jel az, ami az érzékelésnek önmagát, a léleknek pedig önmagán kívül valami mást tár elébe.” A jelként szereplő dolgot mint érzékelhető jelenséget tekintjük és hozzákapcsoljuk a tőle független tartalmat, mert az a más tulajdonképpen a lényeg, ami a jel révén megragadhatóvá válik. A meghatározásból a fogalom három összetevője következtethető ki: 1. jeltárgy, 2. jeleszköz, 3. a jelet interpretáló ember. Ennek a három összetevőnek a kapcsolatát a következő ábra szemlélteti.

(A Fiú elkészül a rajzzal, nézegeti, a lány odapillant, elkerekedik a szeme.)

LÁNY: Hallja a gondolataimat?

FIÚ: Hát persze, hogy hallom.

LÁNY: Ilyen nincs is.

FIÚ: Látod, itt ülök melletted.

LÁNY: Tanulnom kéne. Általános nyelvészet...

FIÚ *(rápillant a könyvre, hangosan beszél)*: Általános nyelvészet?

LÁNY *(hangosan)*: Igen. *(gondolatban)* Talán bölcsész lenne?

FIÚ *(hangosan)*: Matematikus vagyok.

LÁNY *(hangosan)*: És akkor honnan tudod, hogy általános nyelvészetet olvasok?

FIÚ *(gondolatban)*: Na baszki.

LÁNY *(gondolatban)*: Miért nem válaszol?

FIÚ *(hangosan)*: Én is voltam bölcsész.

LÁNY *(hangosan)*: Tényleg?

FIÚ *(hangosan)*: Igen.

LÁNY *(hangosan)*: Akkor talán tudnál nekem segíteni...

FIÚ *(hangosan)*: Sajnos, nem itt végeztem.

LÁNY *(hangosan)*: Hanem?

FIÚ *(hangosan)*: Svájcban.

LÁNY *(hangosan)*: Aha. Ott biztos más.

FIÚ *(hangosan)*: Ja.

LÁNY *(gondolatban)*: Csend. Mondjon már valamit.

FIÚ *(hangosan)*: Mit?

LÁNY *(hangosan)*: Mit?

FIÚ *(hangosan)*: Semmit, semmit.

LÁNY: Ha ilyen hülyeségeket beszél, akkor inkább... bárcsak megcsókolna!

(A fiú megcsókolja a lányt. Vadul csókolóznak, feltűnnek még egyéb csókolózó párok, felhangzik Kylie Minogue All the lovers című dala. Egy magányos alak nézi a szerelmeseket.)

MAGÁNYOS ALAK:

Lágy őszi tájból és sok kedves nőtől
próbállak összeállítani téged
– de nem tudom erőből
ilyen a meleg-élet
hol vagy te
kit anyám
megálmodott
ki lehetne
párod, ott
oldalborda
itt csak képzelet
milyen lehetne
nő
veled
alakod bennem
bután
kapkod előképek
után
csecse nekem nem becse
– ajándék, mellyel nem lepem

viharsarokba lép delem
a fájdalom, hol lételem
csak mellékesen létezem
– másképpen

másképpen enter köszönöm kérdésed jól vagyok enter dolgozgatok
enter tanulgatok enter éldegélek
csupa gyakorító és néhány emotikon
boldogság az ennedikon

másképpen
lehet érteni
másképpen
lehet élni is
másképpen

mindenki csinálja
másképpen
– boldogul:
a nemzetközi mértékrendszerben
nincs konszenzus a boldog élet mértékegységét tekintve

Világosodik lassacskán az elméd?

A legenda oda.

Ha azt hitted fiad nem –
hát te voltál az ostoba.

A hímszerelmen csüggők
nem peték öblös zaján
s ha gondoltad talán
majd feleség

ház

kutya

gyermek-unoka

– ezt a szerelmet a törvényhozás
nem legalizálja tán soha

S én, ki meztelen ülök az ember törvénytörésén

kit megannyi száj magára vesz

egy buzi Archimédész,

ki magából annyit vesz,

amennyi a kiszorított remény súlya

mit tudnék tenni mondd

anyám

önmagamért

vagy

ellenem

?

Bár

Lehetne

Szeretnem

Nekem

?

JOCK EVELIN

Hárompár

Indián hó sötét jegén megrepedt egy inam. Háromnál tovább nem tud számolni a meg nem született fiam. Acél lepkeszárny úgy ég, mint a sokszor kialudt gyufaszálon a negyedik próbálkozás, a kifáradt, feladó magyar ráadás megfelelője. Én szédülök a szenteltvíztől, megártott a szentháromság, a keresztre vetül ma a tegnapi bátorság. Meg merem-e lépni, amit a Szentlélek diktál, Jézus aláír, az Isten kikiált? – Úgy legyen! És úgy lesz, mit neked Afrika? Szegény népmesei fiúba szorult, elrontott taktika. Fej, tor, potroh – rovarok – három, ami megfog, megtart, nem mozog. Párna, lepedő, takaró – az ágyban is ugyanígy folyik az adó. Itt is, ha hárman érnek egymáshoz, a harmadik a negyedikért sír, a második az elsőnek áldoz... és vezet, kezet nyújt, bújt összeroppant ágak közé már olyan lény, aki ne tudná, hogy a három ráadása a négy? Ha nem, hát légy te az, aki rájön, érezd, hogy már jön a megszáradt rizsfőzelék a kisdéd szájába – ez apánk madárlátta hamuban sült pogácsája.

JOCK EVELIN Érmihályfalván született, a BBTE újságírás szakos egyetemi hallgatója. Gyerekkora óta ír több műfajban, felcseperedve viszont a versekkel kötött életre szóló barátságot.

Örökké komplikált nő

*Három életem van.
Belőlem közel se lehet
Macska
Csak ha
Karmolni kell,
Meg ha inni
Tejet.*

*Három ingem van.
Gyakran mosok feketét:
Szintet lépek,
Szívem, érted?*

*Megteltem – nem cipelem más
Örökké komplikált
Szemetét.*

*Háromszor három az kilenc –
Elloptad a kedvenc bögrémet!
Repedt lehet,
Nem mehetek...
Meg kell ragasszam a lelkem,
Amely a tiédből áll össze –
Többé lett.*

*Három – ha romba dönt a halom
Álrigolya és festett majom.
Neked lehet,
Nekem nemet
Mond az Isten a kérésemre.
Szárnyaltunk a múltban –
Ma azért lihegek a talajon.*

*Három szent, ami egy lélek.
Ki bír számolni tovább háromnál?
Nincs már erő,
Felemelő...
Ki bír kölcsönkérni és megfizetni
Többet
Egy álomnál?*

Már nincs

*Hármatlan éjszaka –
Ma nem kellett kimennem,
Nem hívtak háromszor,
Sőt egyszer sem
három órakor reggel.*

*Nincs már három francia párna,
A férj elment, a gyerek se bánja.*

Három
Mínusz
Minden, ami maradt
az egy hosszú alvás
és két makk –
egészség.

Egy a három

Kicsi falu.
Három sarkán kocsmá,
a negyediken templom.
Döntés.

Kicsi ember.
Három centje maradt,
a falu felé haladt.
Költés.

Egy a templomé,
kettő maradt,
vajon merre halad
a kicsi ember tovább?

Három sarkán kocsmá,
mind nyitva áll.
A torka is nonstop,
a szíve se zár.

A templom is nyitva,
a kocsmá se zár.
A pénze is véges,
az ideje is már:

– Három centből,
ha csak Istennek adok,
a Jézuska haragszik,
a Szentlélek halott.

*Három az eggyé,
Eggyé a három.
Négy ajtó közül
az egyiket bezárom.*

*Zárom a templomot –
hisz ha a három az egy,
Isten is egy.
Jézus is egy.
A Szentlélek is egy.
Akkor a legjobb,
ha a kicsi ember
a kocsmába megy,
mert az három,
tehát egy.*

Fél végtelen

*Fél végtelen.
Még van kiút a mocsárba,
Jobb a barna kávé,
Mint a téli jeges eső –
Színben, zamatban, szobában.*

*A másik fél végtelen.
Szeplős napfelkelte, lihegő illat –
Himlős napnyugta, holdkaréj.
A végtelenségig mélyen szívhat*

*természetes zöldet,
kéket, de főleg átlátszót –
Szürke az ég, zöld a fű.
Átlátszol.*

*A bolygó egy üveglap.
Kettészelt végtelenek,
Kettőspont, sok vessző
És nagy fordított kérdőjelek.*

*Színmérgezés.
Szürke alapon fél három.
Nincs két egész?
Mert a végtelenségig várom,
várnám, áhítom, hogy látnám,
lássam – hogy indul a vonat
Stockholmba.*

De ki a harmadik?

*Háromágú csillag.
Az egyikén te,
a másikon én.
Így szép.
De ki a harmadik?*

*Letöröm a szarvait,
egyiken se vagy te,
másikon se vagyok én.
Már csúnya.
De ki a harmadik?*

*Énekeljük a dalait,
egy sort te,
egyét én,
de kié a harmadik?*

*Nyugalmas este andalít.
te sem kiáltasz,
én sem kiáltok.
Hova lett a harmadik?*

*Megtörök a belé vetett hit:
én sem tudom, ki az,
te sem tudod, ki az.
Vesszen a harmadik!*

*Létezik-e harmadik?
Én sem hiszem,
te sem hiszed –
mert letörtük a szarvait.*

Földi jó

*3 az 1-ben
1-ben a 3 –
ki nem találom,
kérnék-e kávét,
kérném-e az Istent,
ha egy órája várom*

*a választ
a kérdésre:
Mennyire fáj
egy realistának az,
amit verítenek neki?
Egy elképzelt táj.*

*Mert a három prímszám,
és ha hárman isznak
három pohárból vizet,
lehet, nem drága még,
de megfizethetetlen lesz,
ha a természet se fizet*

*adót.
Ha jó
a hajó,
ami a vízen menne,
jó lenne,
de nem mehet majd,
ha rossz lesz már a földi jó...*

KEMENES HENRIETTE

A legkisebb királyfi esete a féllábúval

Kificamodott, mondta, tekintetét hideg vizes borogatásként megdagadt bokáján nyugtatva. Puffadt volt és feszesen sima, világos orgonaszínű, úgy nézett ki, mint egy nagyobbacska stresszlabda. Legszívesebben szétnyomkodtam volna, hogy oldja már ki belőlem is a felhalmozódott feszültséget. De visszafogtam magam. Kificamodott, sóhajtott, mintha a lába, vagy legalábbis a bokája, tőle teljesen független életet élne, hogy neki ebbe beleszólása nincs és nem is lehet, mint a kamaszok, csinál, amit akar, aztán a saját bőréen majd csak megtanulja. Csak gyereket haza ne hozzon. Tapasztalat, tanuló-pénz. Kificamodott, ez olyan, hogy ezen valahogy mindenkinek át kell esnie, mint a bárányhimlőn vagy a hokedlin. Most két hétig pihennie kell. De hogy, mikor annyi a dolog? Rátekertem a gumifáslit, ő felpakolta lábát a sámlira, fejét hátravetette a kosztól és faggyútól kifényesedett fotel háttámláján. Tokájának vékony bőre kifeszítve rezonált lassú szívverésére. A végébe öntöttem az ecetes vizet. Elővettem egy öblös porcelánedényt, kezemre húztam egy pár fehérporos gumikesztyűt, amiből legalább hat tucát hevert a kagyló alatti kartondobozban. A hosszú évek alatt lopkodta ki a kórház laborjából, volt, amelyik már teljesen használhatatlan, annyira kiszáradt. Sosem kérdeztem tőle, hogy miért, hogy mit akarhat ennyivel. Mint egy térképet, kitepítettem magam elé a használati utasítást, aztán kavarni kezdtem a hajfestéket. Az ecset és az edény csengő dallamot produkált, a szoba dohos levegőjében csípős ammóniaszag terjedt szét. Látszik, hogy hozzászokott a vegyszerekhez, mert őt egyáltalán nem zavarta. Nem is bánám, mondta, miközben újságpapírt tűrtem szűrős gyapjúpulóvere nyakába, de nem fejezte be, csak sóhajtott. Nem gyűjtünk rá? Miután felkentem a festéket ritkuló, pihés hajára, a fogason lógó háziköntöse felé mutatott. Tudod, hogy neked ezt nem lenne szabad, de nem hagyta, hogy befejezzem. Felemelte sovány, összeaszalódott mutatóujját, tágra nyitotta üveges, de még most is virgonc szemét, és egy szál cigivel sűrűn barázdált ajkai szorításában, csak annyit mondott, hogy de, igenis mindent szabad. Az ölemben vittem ki a konyhába. Kielvezve minden egyes slukkot, jólesően és szótlanul dohányoztunk anyámmal a nejlonabroszra könyökölve. Nem is bánám, mondta ki végül mégis, miközben vizes vattát nyomkodtam a hamuzóba és törölgetni kezdtem májfoltos homlokáról a hajfestéket, nem is bánám, ha nem ez lett volna az utolsó lábam.

2017. aug. 31.

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) a Nagyvárad Állami Egyetem joghallgatója volt, jelenleg a Partiumi Keresztény Egyetemen magyar nyelv és irodalmat tanul. Verset és rövidprózát ír, fordít. Az Élő Várad Műhely tagja. Kinde Annamária-díjas. Ez év májusától a Várad szerkesztőségi titkára

Asszonyállat-monológ

Nézd, ebből az ötletjesből például, anyád töltött káposztát hajtogatott nekem a múltkor, hogy megmutassa, hogyan kell csinálni. Ültünk a lépcsőn, mellettünk a kávé reklámbögrében. Mer' egy igazi nő ez meg az, így és így satöbbi. Gesztikulálás nagyban. Hogy ő tizenhat évesen a hóna alá csapott szakajtókosárból íííígy szórta ne, a tyúkok elé a tengerit. Ííígy, ne! Az í-t jól elhúzta, el a nagyfrancba, közben vastag karjaival hatalmas félköröket rajzolt a levegőbe, a tricepsze, mint egy zuhanó hőlégballon vászna, úgy lobogott a szélben. Tartottam tőle, hogy még a végén szájba vág, itt maradok fog nélkül. Kissé behúzott nyakkal, hunyorgó szemmel néztem, amit ő a naiv csodálat jelének tudott be, és magában helyeselve nyugtázott. Csodáltam is, persze, ezt a töltött káposztából feltörő elragadtatást, a rizszemek közt megbújó lázas indulatot, a lapulevélbe göngyölt hitet, a kuktába zárt lappangó feszültséget, ami majd orgazmikus gejzirként tör a felszínre. Az összeverődő lábasok csengése, mint egy asszonyélet örök háttérmuzsikája. Azt mondta, nem baj, hogy anyám nem tanított meg töltött káposztát csinálni, meg hogy majd ő, bízam csak rá. Szánakozó tekintettel eresztette fejemre hatalmas tenyerét, pár másodpercre teljesen eltakarta fölöttem az eget. Nézett rám, mint az ázott kutyára, mondanom kellett valamit. Semmi baj, válaszoltam, hogy összegyúrte az ötösöm.

2017. aug. 27.

Bl. sc. ap.

Teljes nevével írta alá az átvételi szerződést, kézhez kapta a garancialevelet, és miután a rakodók elmentek (csubukot nem hagyott, még jó, hogy ingyen jár a házhoz szállítás), elégedetten nyugtázta, hogy a nagyszoba falának csak a háromnegyedét foglalja el az egyébként egész falas tévészekrényként reklámozott alapdarab. Még jobb is így, gondolta. A szőnyeg sarkait gondosan a bútor alá nyomkodja, lerágott körmei szabad erő kifejtést engednek a párnás ujjbegyek számára. Szemén át egészen az esztétikai érzéke bugyraiba hatol a zöld fal és a barackmag tónusú PAL-bútor kreálta színhatás, és egyre biztosabb abban, hogy jól döntött. Csapsejtjeit melengeti a látvány, a krómhatású fogantyúk szinte visszakacsintanak. A kábé nyolcvan centinyi megmaradt falrész elég teret hagy az anyósnyelvénynek, úgyszólván az asszony se kommentálhat. Vagy lehet, vásárol egy magas

CD-tartót, átlátszó plexiből, színes ledekkel. Amikor lejár a részlet a szekrényre, eladja a mostani tévét az interneten, ne égesse már magát ezzel a kis szarral, és beszerez egy nagyobbat. Igazi házimozit. Persze, csak az után kezdi árulni a régit, miután már megvan az új, nem akar beletespedni a tévéhiány keltette nihilizmusba, vagy ilyesmi. Előrelátó. Alig várja, hogy holnap beszámolhasson kollégáinak az évszázad vásáráról, arról, hogy ő most tényleg kifogta a nagyhalat. Promóciós termék, így, kövér piros betűkkel. Mert ő nem vágja direkte kukába a postaládába gyömszölt, félig megázott hipermarket-katalógusokat. Mer' hülye, aki. Mivel kiállított darab volt, extra tizenöt százalék esett a már eleve leszállított árból. Ezt kapd ki, apafej, így fogja felvezetni az egészet holnap a cégbe'. Utolsó darab volt, sajna, de átjöhettek majd meccset nézni, kuncog magában. Rárobban utolsó doboz sörére és a sarokülőre dobja magát. Izzadt bőre egybeolvad a műbársony kárpittal. Minden a legnagyobb rendben, minden a helyén, bejött az élet. Nagyon kortyol a szőkéből, felőle most már, mit bánja ő, jöhet a gyerek is.

2017. aug. 12.

MIHÓK TAMÁS

három

*élt ott három angyal
három – vadházasságban bizony
a bolond
a hitvány
s a csupa-izom.*

*én három végről hallottam
az ami volt
az ami van és az ami lesz
az első kettőt kívülről dalolom
az utolsó nem ereszt.*

*három görcs a világmindenség rejtjele
kábitószer halál meg nyálcsere
addig jó a rossz míg a rossz jó, vajon?
Kháron: bokaficam a partvonalon.*

*ide kell a három
válasz:
juh vagy kecske,
válassz!*

MIHÓK TAMÁS (1991, Nagyvárad) költő és műfordító. A Nagyvárad Állami Egyetem román-angol szakán végzett (BA és MA). Az ELTE BTK-n kétéves ösztöndíjban részesült cserediákként. Rendszeresen publikál a **Familia, Poesis International, Echinox, Vatra, Prăvălia Culturală** és **Itaca (Dublin)** folyóiratokban. Román nyelven írt kötetei: **Şantier în rai** (Tracus Arte, 2013) és **winrar de tot** (Tracus Arte, 2015).

silent party

*fehér műanyag székekben
ébredünk fel a teraszon
natália tejet iszik én pedig
talpam gyógyuló sebeit
kaparászom
tegnap a napfelkeltét várva
tengerisünre léptem
egy elkényeztetett poronty
kinyújtózott é bőrömbé mart
lábfejem a korlátra pakolom
natalia megsimogat é elmeséli
milyen volt a benzinkúti juhászcutya
társaságában fotózkodni
tesszaloniki mellett
hosssszú volt mint visszafogott
alexandrinusaid aludtál a buszban
fölöttünk az istenek silent partyt
nyomattak a mosdó felöl pedig
görög mulatós hallatszott
hárombusznyi turistát invitálva
hogya magukon könnyítsenek
a dionüszosziak a villámoktól pislogó
eget kémlték az apollóiak az eldugult
piszoárt én pedig akár egy fikusz
kibontottam virágaim*

külváros

*mindegy hogy beszélünk vagy sem
nálad a kertben don quijote
mindig sötét van és a kuttyák ugatása
más évszázadból visszhangzik
a falak megőrizték a 77-es rengés repedéseit
és a meglapuló apácák kétségbeesését
a fűben heverő kukoricacső-halmocska
maga a remény megsimogat zsenge
szőlő és mosószerillat viharváró
mocskos ruha a bőrünk
és a sarokban egy szőlőprés
mint szélmalom üresben zakatol*

polgári védelem napja

*fürdőszobánk linóleumán
a fizika törvényei úgy sorakoznak
mint áru a halpiacon itt minden*

*kétséget elnyel a víz csobogása
a polgári védelem napjára
emlékezünk kinevettél amikor*

*elvesztettem a sapkám az éjjeli
923-ason és jól megmondtad
a frankót amikor elvesztettem*

*a szüzességem lélegzetünket
visszatartjuk cigarettánkban
bűnös parázs hamvad*

DQ No X

*amikor a sárkány fejeinek száma
már nem hét de még nincsen hat
mind a helyén maradhat.*

*de ha a sárkány fejeinek száma
már hat de még nem hét
fejezd be
a mesét.*

XXX

*nézd, Soros,
egy kétsoros!*

OZSVÁTH ZSUZSA

Hurok

*Hosszú az út, zöldje biztat.
Porzó föld radíroz talpat.
Ma éjjel az isten altat.*

Mérleg

Vannak megfejtéseim. Gondolataim sokszor alantasak, máskor védtelenül jámborak. Hogyan érhetném el bármelyiket is innen, ebből a posványos köztes létből, ami úgy ragaszt magához, mint legyet a légyapapír? Nem lehetek más, mint középszerű. Az isten és az ördög is látja lelkem, de egyik sem vesz magához. Én a mérleg vagyok, akit senki sem akar. Jogom van választani, a kitétel a különbözőség. Egyik ilyen, másik olyan, aztán megint egy ilyen és megint egy olyan. Sosem lehet egyszerre ilyen is meg olyan is. Én vagyok a legjobb barátnők mellett a harmadik.

*Hosszú az út, zöldje biztat.
Porzó föld radíroz talpat.
Ma éjjel az isten altat.*

Naiva

Amikor az első sört kibontottuk, még igencsak félttem tőle. Nem ismertem, és ez a félelem óvatosságra intett. Például abban, hogy miket mondok el magamról. Igazából rettenetesen vonzott, és ettől hatványozottan meg akartam neki felelni. Ez nem szerelem volt, csak mondom, valami borzasztó, végzetesnek ígérkező vonzalom. Nem ismertem, de sejtettem a veszélyt.

OZSVÁTH ZSUZSA zs-vel és th-val. Echte nagyváradi. Nyert már irodalmi (Kortárs Hangan) és dalszövegíró (MR2 Petőfi rádió) pályázatot is. Publikál a kolozsvári Helikonban, valamint magyarországi (Agria) megjelenése is volt már.

És amikor a második sört kibontottuk, megadtam magam. Vagyis, tudtam, hogy bármi is lesz, vállalom a fájdalmat, megbékéltem a gondolattal. Ezt a másodikat nagyon sokáig ittuk. Olybá tűnt, mintha soha nem akarna elfogyni. Azért minden jellemző tulajdonsága megmaradt, ami a folyamatot illeti. Az elején frissítő, hús, pezsgő, ami, ha nem gurítom le idejében, lassan veszít az erejéből, a szénsav elpárolog, a húsból langyos lesz, a végére pedig már szinte kellemetlen és meleg, mint a vizelet. Ez a része tartott a legtovább. Szomjasak voltunk, emiatt újra és újra beleittunk a maradék lébe. Nekem nagyon rosszul esett, hányingerem lett, úgy éreztem, már a hatodik sörnél járunk. Be vagyok baszva. Ő pedig bírja, és én nem értem, mi történik, de mintha ő meg pontosan tudná, sőt, mintha élvezné az egészet. Majd egyszer csak – szinte észre se vettem, mikor – kiürültek az üvegek. Kóvályogtam, a nyelvem a lábam helyett botladozott, és már csak annyit akartam, hogy hazaérjek. Amikor a harmadik sört kibontottam, arra gondoltam, hogy milyen fölösleges volt az előző kettőt meginni, ő ott hagyta a maradékát és lelépett, nem folyt bele a kellemetlenségekbe és többé semmi másba se, ami engem illet. Hál' istennek, gondoltam, meg olyanokat, hogy három a magyar igazság, és erre legyintettem, mert mit tehettem volna mást. Nincs kedvem erről beszélni. Most pedig hányni fogok.

Hosszú az út, zöldje biztat.
Porzó föld radíroz talpat.
Ma éjjel az isten altat.

Dzsó

Két légy úszik a vécében. Megszólal az egyik: hé, Dzsó, hova mész azzal a pisztollyal a kezében? Hé, Dzsó, mondom, hova mész azzal a pisztollyal a kezében?

Azt mondja a másik: Megyek, megölöm anyámat. Tudod, rajtakaptam egy fickóval. Megyek s lepuffantom az öreglányt. Tudod, rajtakaptam egy fickóval. Ez nem fasza.

Hallgatnak.

Azt mondja az egyik: Huh... hé, Dzsó, hallom, lelőtted az anyádat. Most puffantottad le. Hé, Dzsó, hallom, lelőtted az öreglányt. Rendesen földet ért, je. Je.

Azt mondja a másik: Igen, le biza, lelőttem. Tudod, itt lófrált a városban. Igen, lelőttem. Tudod, elkaptam az öreglányt a városban lófrálni. És pisztolyt fogtam rá. És lelőttem, úgy van. És még egyszer belelőttem, bébi. Je.

Azt mondja az egyik: Hé, Dzsó, hova menekülsz most?
Azt mondja a másik: Egészen délre, Mexikó felé, úgy van. Egészen délre, ott szabad lehetek. Senki se talál rám, semmi hóhér nem fog kötelet tenni a nyakamba. Higgy nekem, most mennem kell.
Azt mondja az egyik: hé, Dzsó, jobban teszed, ha megszökösz.
Azt mondja a másik: Viszlát, mindenki.
Csend.

Hosszú az út, zöldje biztat.
Porzó föld radíroz talpat.
Ma éjjel az isten altat.

*

(Helyszín: Mexikóváros. Naiva egy parti koktélbár pultján könyököl egykedvűen. A távolban Dzsó tűnik fel, határozott léptekkel közeledik.)

Dzsó: Hé, csapos, lökj meg egy fél whiskyvel, de szárazon!
CSAPOS: Haver, ez itt Mexikó.
Dzsó: Jé! (Oda se nézve, nagyot kortyol a pohárból.) Ez mi az isten? Tequilát adtál nekem? Hé, csapos, lepuffantalak, mint az öreglányt!
CSAPOS: Haver, mondom, ez itt Mexikó. Ismerem a fajtádat, én a helyedben meghúznám magam. Jó tanács.

(Naiva mindeközben a mellette történő eseményeket figyeli. Dzsó észreveszi.)

Dzsó: Mi a helyzet, bébi? Iszol valamit?
NAIVA: Kösz, nem.
Dzsó: Ne csináld már. Jól nézel ki, meghívlak valamire.

(Naiva a fejét rázza.)

Dzsó: Hé, csapos! Lökj ide egy sört! És még egy... tequilát. Cheers, kedves!
NAIVA: Az az igazság, hogy másnapos vagyok.
Dzsó: Hah, bébi. Mit ünneplünk?
NAIVA: Egy pasival kevesebb.
Dzsó: Csakugyan?
NAIVA: Összetörte a szívem.
Dzsó: Én összetöröm a csontját a gazfickónak.
NAIVA: Meglépett. Az isten tudja, merre.
Dzsó: Gyáva kutya. Hé, drága, ne félj, megvigasztallak. Én barátja vagyok az igazságnak. Nemrég rajtakaptam az anyámat egy fickóval, je. Egy igazi gazemberrel, tudod. És igazságot tettem.

NAIVA: Tudtam, mire számítsak, mégis belementem a játékaiba. Nem tudom, miért csinálom ezt. Újra és újra és még egyszer újra elkövetem ugyanazokat a hibákat. Úgy érzem, az egész életem rajtam éli ki magát, és nekem semmi hatalmam fölötte.

Dzsó: Hé, bébi! Én mindig a saját kezemben tartom a sorsomat, úgy van. Egy jó nagy szerszámom van, igen. Úgy hívom: az igazságosztó, je!

NAIVA: Amúgy mi a neved?

Dzsó: A nevem Dzsó.

NAIVA: Hé, Dzsó?

Dzsó: Hm?

NAIVA: Megyek.

Dzsó: Hát jó. De tudod, ha szükséged van rám, itt megtalálasz.

(Naiva lemászik a pult magas székéről és elindul az óceán felé. Az alkonyat aranyba burkolja a látóhatárt. Naiva meredten nézi. Egyszer csak felugrik valami a vízből. Naiva meglepődve tapasztalja, hogy a fickándozó valami egy aranyfényben úszó hal.)

HAL: Vajon valóság vagy fantázia,
amit itt látsz, kedves kis naiva?
Ragacsos mindennapok, lám,
nyakig az időhurokba'.

Jön az élet, elsőre kezét ráz,
körbeszagol, minden szó csupa máz.
Következőre már ismer,
harmadjára kitör a frász.

Vajon valóság vagy tévképzet,
hogy arany vagyok és a végzet
segítő uszonyát nyújtom feléd?

NAIVA: Szerintem valóság vagy. Én látlak.

HAL: Te tudod. Három kívánságod meghallgatom.

NAIVA: És teljesíted őket?

HAL: Ebben kell bíznod.

NAIVA: Hát, jó.

(Lemegy a nap Mexikóvárosban. Esti fények gyúlnak szerte az utcákon. A sarki hentesboltban Mérleg záráshoz készülődik.)

MÉRLEG: Kétszáz év múlva biztosan más ember lennék. Ott van a tágas ég, a madarak folyvást körözve lesik a betevő falatot, én pedig együtt érzek velük. Tágra nyílt szemmel, alig pislogva kutatom a messze terülő földet,

azt a kies pusztát, vagy a végtelenbe nyúló meredélyeket. Haj, hol van még a holnap, élünk addig is a már romló táp koncain, de istenemre mondom, van miért! Ha kétszáz év múlva is, de van, és én bátran tekintek elébe múltnak, jövőnek, csak ezzel a fránya jelennel nem tudok mit kezdeni, és az isten, akire mondok, az is bizonytalan a jelent illetően. Tudunk dicső múltat s vészes jövőképet írásból, képből, filozofikus jóslatokból, de ki mondja meg a mostot, ki mondja meg, mi az éppen történőkben a legjobb, avagy legméltóbb döntés bármiben. És még ezek után is mondom igazán, hogy van miért. Ez, ez a jóllehet buta, naiv vágy a jelen kisilabizálására, merthogy hiszem, hogy aki tudja, mit tehet a következő lépés ügyében éppen most, amikor ezeket mondom, az tud mindent és megállhat a gondolkodásban. Az olyan, mint a madár, amely ott köröz a tágas égen, lesván a betevő falatot, tágra nyílt szemmel, mert figyelme a mostban meghatározza az elkövetkező bizonyosságot: részéről, hogy lesz-e eledel, amellyel túlélhet a következő pásztáig. És nem tart már soká, míg eljön.

Kétszáz év múlva biztosan más ember lennék, mert tudnám, mire számítsak. Folyton a következő lépésre.

(A bolt ajtaján kopogtatnak. Dzsó az. Mérleg megrázkódik.)

MÉRLEG: Zárva!

Dzsó: Ne viccelj, nyisd ki, haver!

MÉRLEG: Uram, zárva vagyok!

Dzsó: Hé, csak vásárolni akarok, két perc az egész.

(Mérleg az ajtóhoz megy, kinyitja.)

MÉRLEG: Siessen. Be kell zárnom a boltot, uram.

Dzsó: Adj három liter bikavért.

MÉRLEG: Kérem?!

Dzsó: Három liter bikavért. Van?

MÉRLEG: Meg... megnézem hátul. *(Hátramegy, magában motyog.)* Uramisten, kétszáz év múlva se lennék felkészülve erre a kétségkívül nem közép-szerű kérésre... *(Visszatér, fennhangon.)* Uram, azt hiszem, maga szerencsés ember. Pont maradt annyi, ugyanis.

Dzsó: Kösz. A visszajárót tartsd meg.

MÉRLEG: Uram.

Dzsó: 'ccakát.

(Dzsó távozik. Mérleg megbabonázva néz utána.)

MÉRLEG *(magában, motyogva)*: ...mert figyelme a mostban meghatározza az elkövetkező bizonyosságot: részéről, hogy lesz-e eledel, amellyel túlélhet a következő pásztáig. És nem tart már soká, míg eljön.

*

Helyszín: Dzsó álma.

Gyerek vagyok, anyu, hozd le nekem a csillagot.
Vannak még vagy elhulltak a sok-sok csillagok?

Emlékszem, anyu, amelyiket elsőre hoztad, elhagytam;

A második aláhullt,
A harmadik elégett.
Magam is elhagytam és elhulltam – és most jól figyelj –

nézd, anyu, égek.

Anyu, nézd, a szívem milyen kormos már,
mint azok a szép régi csillagok.

Anyu, látod, éppen most jól meghalok.

– Anyu, nekem tényleg annyi! –

Anyu, én már annyit fájtam.
Anyu, én már annyit hazudtam.

Anyu, miért van ez és én mit csináljak?

(Belép Naiva. Testének egyik fele öregségre utaló ráncokkal tele.)

NAIVA (különös hangsúllyal, szinte dallamszerűen, ideges, egybefolyó táncszerű mozgások közepette):

Van egy fekete felhő felettem, az vagyok én.

És a mérgező borostyán a fán szintén én vagyok.

Én vagyok az a mocskos egy a bourbon utcán, amin sétálsz.

Én vagyok a kisiú, aki nehezen tolja, és megríkatja.

Van egy piszkos tű a gyerekedben, haha, szúrj meg.

Üres üvegek még mindig kézben, még mindig halott, még mindig én.

Én vagyok az öltöny és nyakkendő, amelyik eltöri az utcát és még mindig
többet akar.

Én vagyok a 45-ös a szádban, én egy mocskos, mocskos kurva vagyok.

Nézd, én vagyok
Az, aki nem lehet szabad

Összpontosítani túl fiatal, de látni túl öreg
Hé, nézd, én vagyok
Amikor senki sem akar látni
Nézd, mit hoztál erre a világra, pont, amit látni akarsz
Hé, anyám, hé, anyám, nézd, én vagyok

(Ekkor megjelenik Mérleg, hatalmas mérlegtányérokka salapálva.)

MÉRLEG *(különös hangsúllyal, szaggatottan):*
Hiúságban a legnagyobbként
Fölényüket kihasználva
Nem tudom elhinni a dolgokat, amiket mondasz
Nem tudom elhinni, nem tudom elhinni az árat, amit fizetsz
Semmi sem tud megmenteni

Az igazság elveszett, az igazságot megerőszakolták
Az igazság halott
Zsinórjaid húzva az igazság kikészült
Igazat nem keresve, a győzelem a minden
Én ezt oly zordnak, oly valósnak találom

(Az elhangzottak után immár némában: Naiva ideges, egybefolyó táncszerű mozgása és Mérleg ritmikus salapálása fokozódik, Dzsó a másik kettő által közrefogva ide-oda kapkodja a fejét, majd meghatározatlan idő múlva végre felébred.)

Dzsó: Anyuuuuuuuuuuuu!!! *(Felül az ágyon.)* Huh. Bébi. Lepuffantottam az öreglányt, úgy van. De... mi ez? Hogy kerültem ide?

*

(Mexikóváros, óceánpart, éjszaka. Az aranyhal a vízszínen bugyborékol, a parton egy bekapcsolva hagyott diktafonnak intézi mondandóját. Szélcsend, a vételt semmi nem zavarja.)

HAL: Az emberek megőrülnek a csillogásért. A múltkor is kifogott egy halász, mondom neki, ha elenged, teljesítem három kívánságát. Hát persze, rögtön kapott az alkalmon, kért mindenféle szart, például luxusvillát, meg Audit A6-ost, ha lett volna negyedik kívánság, a feleségét is lecseréli. De aztán jól rábaszott az öreg és csakhamar elverte az összes vagyonát (meg a feleségét), a felhalmozott cuccok meg mentek a zaciba. Megvan a képességem, hogy segítsek, de hiába, mert nem engedik, hogy segítsek. Nem tudják, mi az, hogy segítség. A csillagokkal is megszívják, látnak hármat lehullni, kívánnak mindenfélét, amit nem

is akarnak igazán, vagy egyszerűen nincsenek tudatában a következményeknek. Úgy érzem, nem vagyok önmagam. Nem hagynak. Akkor vagyok igaz, ha hasznos a segítségem. De ezek a buta emberek nemcsak magukat, hanem engem is nyomorba hajszolnak. Az átkozott telhetetlenségükkel! Haszontalan vagyok. Nem akarok több kárt okozni! Én nem teljesítek több kívánságot. Sem egyet, sem kettőt, sem hármat. Én meghallgatok mindenkit, de egyébre nem vagyok hajlandó.

(A diktafon lemerül. Hal, látván, hogy az éjszakát lassan felváltja a hajnali derengés, visszabújik a víz alá. Érkezik Naiva.)

NAIVA: Hal! Hal! Merre vagy? *(Csend.)* Hal, kérlek, gyere elő! Gondolkodtam.

(Hal – morcosan – előjön.)

HAL: Hát itt vagy, kis naiva?

NAIVA: Megvannak!

HAL: Micsodák?

NAIVA: Hát a kívánságok.

HAL: Hát hogyne. A kívánságok. No, halljuk, mit kíván a ma... mai helyzet.

NAIVA: Rájöttem, hogy boldog akarok lenni. Azt hiszem, elsőnek egy férfit kívánok.

HAL: Mert ha végre lesz egy pasid, boldog leszel?

NAIVA: Igen! Aztán... szeretném, ha felvennének egy új munkahelyre.

HAL: Mert akkor elégedett leszel?

NAIVA: Naná! És még az is jó lenne, ha...

HAL: Szó se lehet róla. Ezeketől még nem leszel boldog, drága. Az idő nem áll meg. Pasid lesz, örülsz neki, aztán az első vitánál kitör a frászs. Vagy felvesznek a munkahelyre, hurrá, aztán rájössz, hogy a főnököd egy skizofrén hajcsár. A boldogság nem konstans, és főleg nem jár ingyen. Vért kell érte izzadni. És elsőre tanulni a derút. A naivitást hagyd meg a tini lányoknak.

NAIVA: Akkor mit kívánjak?

HAL: Tőlem ugyan semmit. Különben is, nyugdíjba vonultam. Csak meghallgatok, de nem teljesítek.

NAIVA: A szavamba vágtaal.

HAL: Én csak segíteni akarok rajtad! De te sem tudod, mi a segítség...

(Megjelenik Dzsó.)

Dzsó: Én vagyok a segítség. Most pedig kuss legyen.

(Dzsó golyót röpít a halba.)

NAIVA: Dzsó! Te lelőtted az aranyhalat?!

Dzsó: Je, bébi. Lepuffantottam a kis nyavalyást, úgy van.
NAIVA: Ó, ne. Ez nem lehet! Dzsóóóóóó!!!

(Pár utcával arrébb Mérleg nyitáshoz készül. Az ablakon keresztül látható, amint tesz-vesz odabent. A helyiségből egy gramofon bágyadt dallama szűrődik az utcára.)

Csöndes az ég, csak a nemalvó sejt hallgatag
tapodni megtorpant angyaltalpakat
a titokban végbement csalódás oltára előtt.

FÁM ERIKA

Hálózatgenerátorok és hálózatelemzők

Művészet

A sepsiszentgyörgyi Magma Kortárs Művészeti Kiállítótérben június 5. – augusztus 25. között volt megtekinthető a *netWorks* csoportos nemzetközi tárlat. Ezen országos premierként olyan alkotásokat mutattak be, amelyeket a hálózatelmélet inspirált.

A kiállítás kurátorai, Kispál Ágnes Evelin, Bartha József és Kispál Attila a nagy népszerűségnek örvendő fiatal tudományt, a hálózatok tudományát, valamint az erdélyi származású neves tudós, Barabási Albert László munkásságát tekintették kiindulópontnak a koncepció, illetve a szelekciós elvek kidolgozásában. Hazai román és magyar, valamint magyarországi, szlovén alkotók műveivel találkozhattak a tárlatlátogatók; közöttük – a papíralapú rajztól a videoinstallációig, a dokumentarista, tényfeltáró munkától a kísérleti objektumokig – a hálózatelvű gondolkodás mint konstrukciós elv jelentette a kapcsolódási szálát.

A hálózatok felettébb szükséges voltáról

A világ mint kapcsolatrendszer, mint összefüggések halma, mint hálózat már a világról alkotott legkorábbi elképzelésekben megjelent, mint sors vagy mint isteni gondviselés, később mint determinizmus vagy szisztéma, rendszer. A vallásos, filozófiai világkép számtalan esetben feltételezi a rend, a rendszer, a törvényszerű kapcsolódások meglétét, s ez hol Isten, hol egy világrend, hol valamiféle matematikailag leírható vagy tudományos képlet formájában fogható meg.

De nemcsak a tudományos vagy vallásos világértelmezés, világértés tekintette a rendszerelvűséget alaptézisnek, hanem éppolyan erővel jelent meg a művészetben, irodalomban, s a vizuális alkotások is számos esetben axiómaként építenek a hálózatelvűségre („Akár egy halom hasított fa...” –

FÁM ERIKA (1973, Sepsiszentgyörgy), a BBTE filozófia szakán végzett, Münchenben folytatta posztgraduális tanulmányait, Nürnberg-Erlangenben írta doktori disszertációját. Filmes tárgyú írásait romániai magyar lapokban, az *Apertúrában*, a *Csigalépcsőben* közölte. A *mozgóképek és filmművészet* oktató CD szerzője, a *Torony dokumentumfilm* rendezője. Sepsiszentgyörgyön él, a *Magma Kortárs Művészeti Kiállítótér* munkatársa.

József Attila: *Eszmélet* – vagy „Csillaghálóban hanyódunk...” – Pilinszky János: *Halak a hálóban*).

A háló értelmezhető szorító, kényszerítő körülménynek, de interpretálhatjuk biztonságos, kiszámítható környezetként is, ahogyan azt Laplace* egy univerzális képlet lehetőségeként villantotta fel. („Egy értelmes lény, aki minden adott pillanatban ismerné az összes, a Természetet elevenen tartó erőt és a benne lévő lények kölcsönös helyzetét, ha elég hatalmas értelem-

mel bírna, hogy adatait elemzésnek vesse alá, képes lenne egyetlen formulába sűríteni az univerzum legnagyobb testjeitől egészen a legkönnyebb atomokig mindennek a mozgását: egy ilyen értelmes lény számára semmi sem volna bizonytalan, és a jövő éppúgy, mint a múlt, jelen volna szemei előtt.”) Az ember arra törekedett, mint társas, társadalmi lény, hogy a háló menedékét megtalálja vagy megteremtse; a hálózatépítés részben kényelmet, de egyúttal kontrollálhatóságot is jelentett. Ahogyan a vallásos kontextusban az isteni mindenhatóság, úgy a ma létező, kialakított hálókból az átláthatóság és a felülvizsgálhatóság, ellenőrizhetőség és az irányíthatóság lehetősége és korlátozó ereje nyilvánul meg.

A hálózatelmélet a matematikával, illetve a valószínűség-számítással szorosan összekapcsolódva létezett, a 21. század

elején nőtte ki magát önálló tudománnyá. Úgy tűnik, hogy egyre növekvő népszerűsége tette szert, hiszen a világértés, világértelmezés kulcsezszközeként használják, és egy olyan kapcsolattudományról van szó, amely számos tudományos diszciplínát köt össze, egy olyan híd, amely sajátos megvilágításban és kontextusban láttatja különböző tudományok eredményeit.

Barabási Albert László, a hálózattudomány megteremtője, a skálafüggetlen hálózatok kapcsán állítja, hogy nin-

*Kiállítási enteriőr az Artpool Művészetkutató Központ archívumából:
A kapcsolatművészet kertje / Ray Johnson website projekt*

csenek homogén hálók, hogy a hálóknak általában van egy sajátos struktúrájuk, amely az eddig vizsgált hálók mind-egyikében érvényes, legyen az emberi kapcsolatok hálója, gazdasági vagy biológiai háló, hiszen mindegyik hálóban létezik néhány nagyon erős csomópont és számos gyenge, s az erősek dominálják, szabályozzák a hálók működését.

A művészeti szféra is kezelhető hálóként, amely valóban a többi hálóhoz hasonlóképpen viselkedik, és nagyon hasonló szerkezettel bír. A műalkotásokban fellelhető, bemutatott, felhasznált hálók azonban sok értelemben eltérnek a tudományosan vizsgált, valós hálóktól, hiszen itt az alkotói szabadság számos öntörvényű módosítást eredményez, de ez nem azt jelenti, hogy ellenzi vagy megkérdőjelezi a tudományos eredményeket, hanem továbbgondolja őket a kritika, a

játékosság vagy egyszerűen a logikai konvertálás jegyében.

Művészet és tudomány hálózati kapcsolódásai

A Magmában kiállított 14 alkotás számos esetben kapcsolódik a valós élet szociológiai, antropológiai, statisztikai megközelítéséhez. Szombathy Bálint *Futballgram* című térképe hat jelentős futballmérkőzés lenyomatát rögzíti, a világbajnokságon játszó csapatok játékát követve rajzolja meg a labda útvo-

Kiállítási enteriőr, Matei Bejenaru: Útikalauz, művészeti projekt / http://www.mateibejenaru.net/pdf/Travel_guide_English-Tate_Modern_2007.pdf, 2005 – 2007

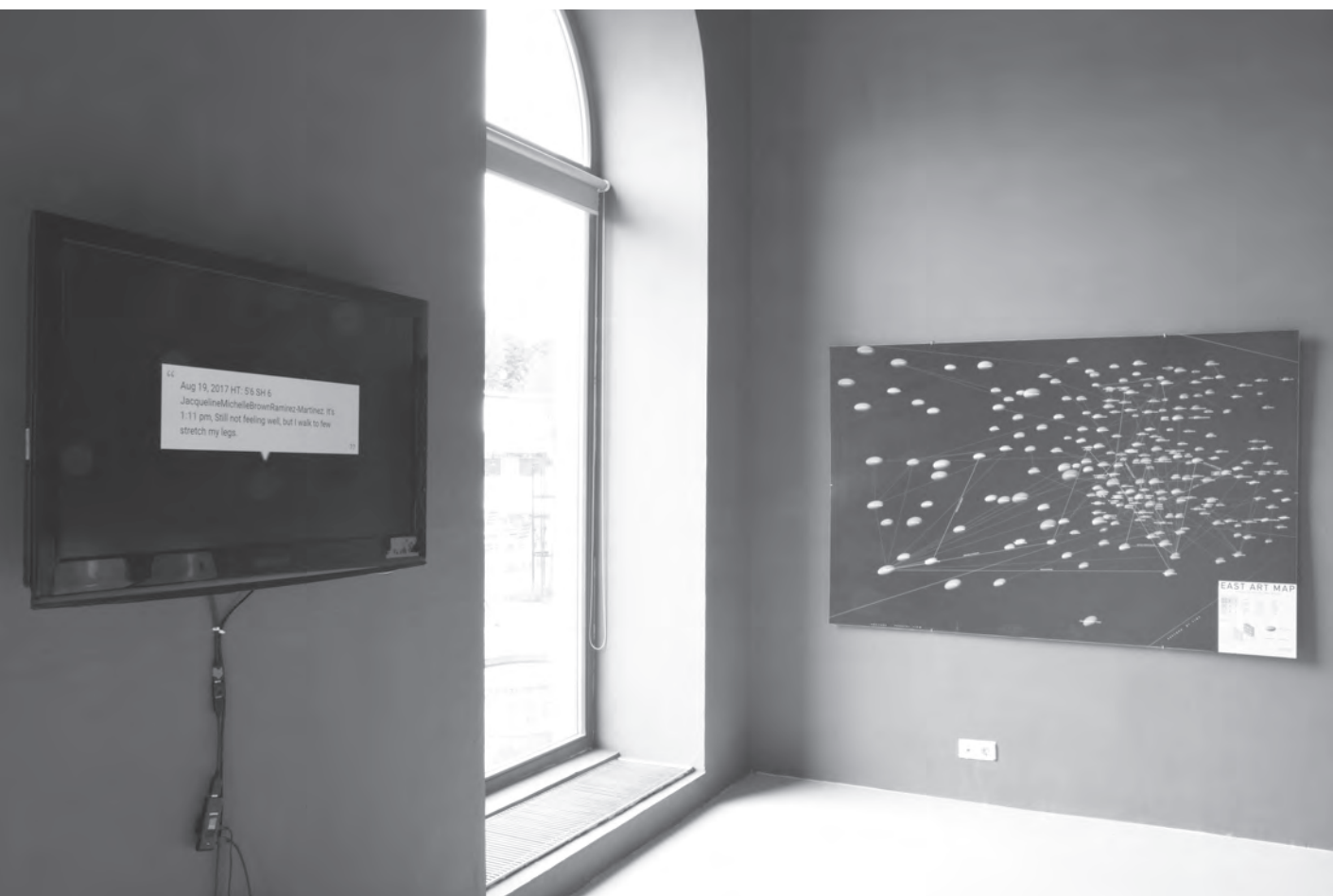

nalát. Kartonlapokra filctollal rögzítve létrejön egy háló, amely a lekicsinyített pályán számos egyenes vonalú mozgást ábrázol, ahogyan a labdát követve haladnak a csapattagok. Egy olyan lenyomat született, amely analogonja lehet bármely játéknak, életeseménynek vagy akár az egyén vagy egy közösség életútjának. Leegyszerűsített formája ez a mozgásnak, amelyből minden részlet kimarad, csupán a mozgás, az elmozdulás követése és rögzítése az egyetlen irányelv.

Hasonló térképet készített Matei Bejenaru *Útikalauz* című munkájában. Ennek nagyon praktikus, pragmatikus szerepe is volt, hiszen elkészülésének idejében, 2005–2007 időszakában vázolta azokat a lehetséges útvonalakat, amelyek az illegálisan Nagy-Britanniába eljutni kívánók számára adva voltak, azokat a szamizdat alternatívákat, amelyek csak bizo-

nyos kapcsolatok révén voltak elérhetőek. Egyfajta titkos térkép ez, a hivatalos repülő- vagy hajójáratokhoz képest nem ellenőrzött és nem megbízható információhalmaz, azonban kapaszkodó és lehetséges megoldás, akár csak a kalóztérképek vagy az elrejtett kincs megtalálásához szükséges, sokszor kétes vagy félrevezető útmutató.

Ugyancsak valós térképet alkotott a szlovéniai IRWIN alkotócsoport. Ők 2001-ben kezdeményezték, hogy létrejöjjön az a hiányzó összefüggésrend-

szer, amely a kelet-európai művészek mozgását, tevékenységének lenyomatát rögzíti, hiszen ez csupán töredékesen és többnyire nem hivatalosan, hanem szójhagyomány és emlékezés révén maradt meg a köztudatban. Ezt pótolandó létrehozták azt a térképet, amelyen a legfontosabb művészeti központokat és művészeket kapcsolták össze Kelet-Európában. Szerkezetét tekintve nagyon hasonlít ez a térkép a Barabási Albert László által definiált skálafüggetlen hálókhoz, hiszen itt is nagyon kevés erős csomópontot és sok gyenge csomópontot találunk, és érvényesek azok a szabályok, amelyek jellemzők más hasonló, sokkal bonyolultabb hálók esetében.

Hálózatokat épített és a hálózatokra épített a nemzetbiztonság a kommunista Románia idejében, amikor kitüntette

tett figyelemmel követték a művészek munkáját, a titkosszolgálat folyamatosan megfigyelte az alkotókat, hiszen ők a szabadság sajátosan tág dimenzióját jelképezték és képviselték. Mădălina Braşoveanu *Megfigyelt művészek: Nagyvárad – Marosvásárhely – Sepsiszentgyörgy művészeti hálózatának nyomai a volt Securitate irattárában* című kurátori projektjében nagyváradi, marosvásárhelyi és sepsiszentgyörgyi művészek kapcsolatrendszerét kutatta a volt Securitate irattárában, és egy olyan

Kiállítási enteriőr Vánca Domokos és az Irwin művészcsoport alkotásaival

hálózatra világított rá, amely a személyes és a közösségi szabadság ellenében jött létre. Azok a dokumentumok, amelyeket a közönség a Magmában megtekinthetett, nemcsak egy letűnt kor szellemét idézik, hanem a kegyetlen kontroll működésére is rávilágítanak. Titok aligha létezhetett, és bármilyen ártatlan gesztus, szó vagy cselekedet sokak számára jelenthette szabadságuk elvesztését, a meghurcoltatást, a bebörtönzést. Ez egyeseket szenvedélybetegségbe, másokat emigrációba kergetett, és sokakat fosztott meg az alkotás lehetőségétől.

A fent említett alkotások, projektek valóságalapú vázlatokat mutatnak be egy-egy társadalmi, csoportdinamikai jelenségről, és ennyiben a tudományos megfigyelés és rögzítés eszköztárát használják, ekképpen a hálózatelmélet számára is szolgáltatnak forrásanyagot, illetve olyan sajátos területekre hívják fel a figyelmet, amelyek nem föltétlenül kerülnek be a tudományos vizsgálódások territóriumába.

Másfajta hálók

Az Artpool Művészetkutató Központ archívumából olyan művekkel kerülhettek kapcsolatba a nézők,

Kiállítási enteriőr, Mădălina Braşoveanu Megfigyelt művészek: Nagyvárad – Marosvásárhely – Sepsiszentgyörgy művészeti hálózatának nyomai a volt Securitate irattárában című kurátori projektje, 2016

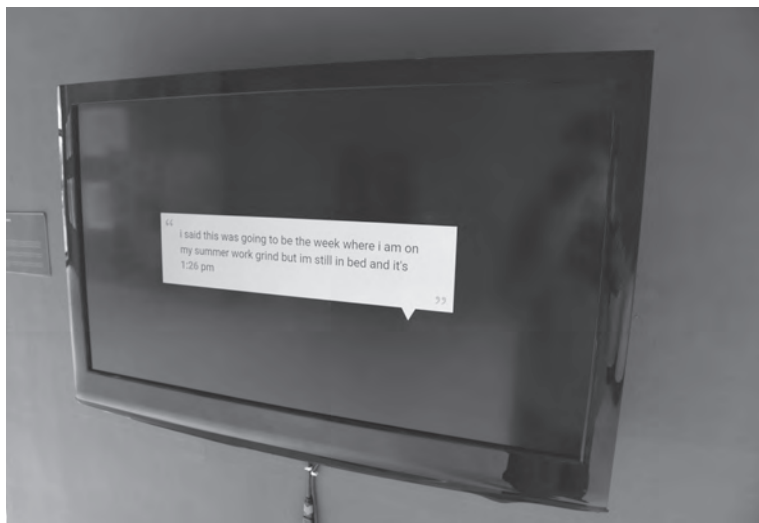

amelyeket a levél mint közlési, kommunikációs és alkotási forma segítségével fogalmaztak meg, a levél által közvetítettek információkat, üzeneteket, érzéseket, hangulatokat és sok más nonverbális tartalmat. Hiszen a levél nemcsak a szavakkal való kommunikáció eszköze (itt elsősorban a kézzel alkotott, nem csak írott levelekre utalok – a kiállított anyag is hasonló levelek halmazából áll), hanem számos vizuális összetevőt is tartalmazhat, és természetesen egy vizuális provokáció is, hogy a fehér vagy nem feltétlenül üres lap olyan tartalmakat kapjon, amelyek meghaladják a szokványos verbális üzenetet. *A kapcsolatművészet kertje / Ray Johnson website projekt* címet viselő nagy méretű gyűjtemény egy részével találkozhatott a sepsiszentgyörgyi közönség. Ez a levelezést, a levelet, a levélalkotást mint vizuális művészeti műfajt (mail-art) mutatja be, és Galántai

György kapcsolatépítésébe, levélhálójaiba enged betekintést az 1980-as évek elejétől az 1990-es évek elejéig. Ez a levélháló nemcsak Európából, hanem a világ számos országából kötött össze művészeket, ismeretlenül is.

A technikai eszközök mint hálózatépítők jelennek meg a *netWorks* kiállításán. Váncsa Domokos *Twitt-clockja* (net-art) egy Twitter hálót épített, s az összekötő elv nem más, mint az idő: a világ különböző helyeiről érkező üzenetek a Twitteren

Kiállítási enteriőr az Artpool Művészetkutató Központ archívumából:
A kapcsolatművészet kertje / Ray Johnson website projekt

jelennek meg és időrendbe kerülnek. Természetesen a véletlenszerűség is szerepet játszik ebben a hálóépítésben, hiszen a képernyőre nem kerülhet fel minden üzenet, amely egy adott pillanatban a közösségi hálón megjelenik. Hasonló elvre épül Vasile Croat (Horváth László) munkája, az *Urban Confuse*, amely egy paradox tézisre épít, nevezetesen hogyan juthat el a szerző A-ból (0 kilométerkő, Budapest, Clark Ádám tér) B pontba, ha rábízta magát a navigátorra és passzívan átengedi magát az utasítások végre-

Vasile Croat: *Urban Confuse*,
videó, 5'52", 2010

Váncsa Domokos: *Tweet
Clock*, net-art, 2017

hajtásának. Egyszerre több navigátor segítségét kérve, különböző útvonaltervek nyomán indul útnak az alkotó autójával, kiszolgáltatva a technika önkényének. Mintegy csapdaként jelenik meg az a sokféle háló, amelyeket mint segédeszközt, mint protézist kínálnak az ember által gyártott eszközök. Ebben az esetben nem egyértelmű a háló fenntartó, megtartó, segítő ereje, hanem inkább a negatív tartalmak hangsúlyozására, az akadályok felállítására alkalmas kelepceként jelenik meg.

Szabályos mértani szerkezete van Pacsika Rudolf szobrának, az *Illetékességnek*: tizenegy kerek székot kapcsolt egymáshoz úgy, hogy zárt kört alkotnak. Csak a kör szűkül vagy tágul, nincs egyéni, illetve lineáris mozgás, csak

kollektív és körkörös, koncentrikus elmozdulások vannak; a célközönység hiányzik, mintha önálló életre keltek volna a kerek székek, pontosabban ugyanabba a korlátozott helyzetbe kerültek, amelyben feltételezhető használói vannak, hiszen ez a szobor – bár mozgó-szobor – helyhez kötött, a mozgása korlátozott, szoborléte pedig egy nagyon pontos földrajzi definiálhatóságot követel meg. Olyan hálót épített Pacsika, amely használaton kívülvitétte a kerek székeket, de nem

Lia Perjovschi: A Tudás Múzeuma, print, 1999 ma

fosztotta meg őket attól, hogy valamilyen funkciójuk mégis legyen, hiszen ezek az objektumok az egymásra-
utaltság felfokozott állapotát közvetítik.

A túlszerkesztett háló (Pacsika) ellenpontjaként volt jelen Lia Perjovschi gondolattérképe (21. század, A Tudás Múzeuma), amelyeknek egyetlen csomópontja az én, a gondolkodó lény, az alkotó, a művész, aki összegyűjtötte egy csillaghálóba a számára alapvetően meghatározó információkat, tényeket, egy-egy gondolati egység köré tömörítve. Itt nincs semmilyen más szabály, mint a szubjektív szűrés vagy olykor a szabad ötletek, vagy valamilyen egyénileg felállított kutatási elv, amely szokatlan, újszerű kapcsolatok létrejöttét eredményezheti.

*Pacsika Rudolf: Illetékesség,
videodokumentáció, loop, 2015*

Sok esetben a háló nem látható, vonalszerű jelenség, hanem az azonoság vagy a hasonlóság is lehet kapcsolóelem a háló építésében. Ezt bizonyította Csíki Csaba 50 000 \$ című installációja is: 15 paprikajancsi-elvre épülő kimerevített levegőzsák csak véletlenszerűen kerül egymással kontaktusba, elsőként a látogató, a néző közreműködésével, közbenjárásával, hiszen a kapcsolódás az érintkezésen keresztül, a mozgás, a mozgatás által valósul meg, amely nemcsak hang-, hanem

fényeffektusokkal is visszajelez az interaktív játékban. A véletlenszerűség és a kiszámíthatatlanság talán ebben az esetben jellemzi leginkább a hálót, amely az adott keretek között és játékszabályokkal ugyancsak egy nehezebben elemezhető összefüggérendszerként működik.

A *netWorks* kiállítás része Anghel Judit interjúja Barabási Albert Lászlóval, ezt a *Small/Big World* kiállítás részeként készítette 2016-ban.

Kiállítási enteriőr, Mădălina Brașoveanu Megfigyelt művészek: Nagyvárad – Marosvásárhely – Sepsiszentgyörgy művészeti hálózatának nyomai a volt Securitate irattárában című kurátori projektje, 2016

Bizonyosságok és dilemmák, tézisek és antitézisek együttes halmazát képezte a háló tematikájára épülő kiállítás a Magma-ban, hiszen a *netWorks* nemcsak betekintést nyújtott a lehetséges és a létező hálók világába, hanem a hálókhoz való viszonyunkról, illetve a hálók ránk gyakorolt hatásáról is szá-

mos kérdést tett fel vagy fogalmazott újra úgy, hogy mindegyik kiállított mű a háló sajátos, egyéni definícióját nyújtotta, egy komplex, dinamikus hermeneutikai udvarral bővítve azt.

Csiki Csaba: 50 000 \$, installáció, 2017

Fotók: KISPÁL ÁGNES-EVELIN, KISPÁL ATTILA / MAGMA

LAKATOS FLEISZ KATALIN

Az írás hatalomnélkülisége

Esszé

Értelmiségi körökben manapság egyre gyakrabban hallani, hogy a Gutenberg-galaxisnak leáldozott, az írott szövegek kultúráját egyre inkább a képek veszik át. Elég csak a mindennapjainkban körülnézni: bárhol járunk, mindenütt képekbe (reklámtáblákba) ütközünk, esetleg rövid szlogenekkel ellátva. Sem idő, sem mód sincs többé a hosszas, érvelő meggyőzésre. Ergo vegye végre magára a mindennek ellenére szövegeket gyártó íróféle: jobb, ha felhagy szöveggyártó tevékenységével, vagy mindenestre mérsékeli azt, mivel befogadó piac híján nem fog tudni megélni belőle. Ez utóbbi mondat már maguktól a szerzőktől ered(het) némi önsajnáló-ironikus éllel, különösen ha visszhangtalansággal szembesülnek.

Írónia és önsajnálás ide vagy oda, induljunk ki egy kissé messzebről, az érzékek területéről. A látás, hallás, ízlelés, tapintás, szaglás a maguk azonnaliságában hatnak. Egy képet, de már egy színt látva is azonnal kialakul valamilyen benyomásunk, ugyanúgy egy hang, dallam, építészeti forma is letaglózhat, szinte hipnotikusan kerülünk a hatásuk alá. Kicsit hasonlóan ahhoz, ahogy Tolsztoj hőse beszél a zenéről a *Kreutzer szonáta* című elbeszélésben. „*Azt mondják, a zene lelket emelően hat – számárság, nem igaz. Hat, hat, rettenetesen hat, magamról mondhatom, de egyáltalán nem lelket emelően. Nem hat sem lelket emelően, sem lelket lealacsonyítón, hanem a lelket fölzaklatón (...)* A zene arra ösztönöz, hogy elfeledkezzem magamról, valódi állapotomról, valami más állapotba visz át, nem a magaméba.”

A művészetek mindegyike érzékek közvetítő közegeire, médiumokra van ráutalva. „Az eszme érzéki látszása” – így tanultuk a pedáns Hegeltől. Ahol az érzéki nem a jelentésnek alárendelt, engedelmes szolgáló, merthogy épp általa, benne mutatkozik meg, amit tartalomnak nevezünk. A kép lényege, hogy látszik, megmutatkozik, a zenének, hogy hallható. Mindkettő érzékelhető, de másképpen. (Az érzékek éppen

LAKATOS FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalomtörténész. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, könyvkritikát és rövidprózát publikál.

hipnotikus hatásuknál fogva meg is téveszthetik az embert. Nemcsak esztétikai értékek tapasztalhatók meg általuk, de sokkal könnyebben nevelhetnek engedelmes piaci fogyasztóvá is. Erre még később rátérünk.) A művészeteknél maradván viszont azok a személyiség maximumát igénylik. Ha egy képet hosszan szemlélünk, akkor egészen biztosan érintve vagyunk a forma, szín- és vonalkezelés egyediségétől, és lassan-lassan magába vonz a megfestett világ. A személyiségünkkel érzékeljük, de úgy, mintha egész valónk a látásban összpontosulna. A zenével is valami hasonló a helyzet: a hangot, a dallamot érzékeljük, de általuk valami mást is, ami szavakkal nehezen körülírható. Chopin igenis a zene által mondható melankolikusnak, de nem úgy, mint ahogy a melankólia a min-

dennapokban megvalósul. Chopin melankolikus plusz még valami *más*. És ez a csakis a zene nyelvén formát kapó *más* a szerző védjegye. Ettől lesz Chopin és nem Beethoven.

Az érzéki művészetek birodalmában az irodalom, aminek az eszköze a szó, kicsit kilóg a sorból. A szónak ugyanis nincs más külön érzékisége, teljes egészében az értelem érzéki megjelenésének hordozója. És itt megint csak Hegel és nyomán Gadamer meglátásait figyelheti meg az olvasó. De ez csak a mediális különbség dolga és nem annyira befogadása. Az olvasásban is hasonló a helyzet, mint a többi művészeti tevékenységben. Egy jó könyv, már rögtön, az első mondatától, megteremti a maga holdudvarát. A zenéhez és a képhez hasonlóan, bevonz, elcsábít a maga világába. A kibetűző olvasás, bár ha szigorúan az időben mérjük, lassúbb folyamat, mint a képek vagy a zene befogadása, azonban behozza a maga hátrányát azzal, hogy olvasni, már a teljes szöveg megismerése előtt, izgalmas tevékenység. Merthogy éppen a lassú kibontakozás táplálja az olvasás élvezetét. És még az idő sem állítható hátrányára, mert nemcsak a mindennapokban megtapasztalt lineáris, előrehaladó idő létezik. Példának okáért maga az olvasás is megteremtheti a maga saját idejét. Épp a belefeledkező időtlenségben, a megállított időben, ha úgy tetszik.

Az írás-olvasás a művészeti ágak között nemcsak hogy nincs hátrányban, de az olvasás maga egyfajta összérzéki tapasztalatot is nyújthat. A nagy életélvező, Krúdy Gyula egyes novellái semmi másról nem szólnak, csakis egy-egy jól sikerült vendéglői ebédről vagy vacsoráról. Hol van itt a szellem, a mögöttes tartalom? – sóhajthat az írásban valami komolyságot elváró igényes olvasó. Semmiképp sem a szöveg mögött, mintha a szöveg egyről beszélne és másról szólna. Mintha valamilyen titokzatos tartalmat fedne el. Mert ahogy az olvasásban, és csakis abban megérezzük a gulyásleves ízét, az maga szellemi folyamat.

Az írott szövegek univerzumának tehát nem a más médiumok által megvalósuló művészeti ágak az ellenlábasai. Az olvasás egyenrangú a képzőművészet, zene, építészet, szobrászat, design nyújtotta élményekkel. Aki bármelyiket élvezni tudja, valószínűleg az olvasást sem utasítja el. Már csak azért sem – hogy újra Gadamert idézzem –, mert minden megértő tevékenység leírható az olvasás metaforájával.

Nemcsak a képeket, épületeket olvasunk, hanem akár a természeti tájat – és egymást is.

Honnan tehát az a súlyos deficit, a „nem elég” kínos érzése, ami az írott nyomtatott szöveg auráját körüllebeg? Ami még magát a szerzőt is elfogja nyomtatásban megjelenő szövege látván? Itt van az unalomig ismerős szöveg, mert minden vesszőjét ismerem, és...? Vajon elolvassa valaki? Vagy ott fog porosodni valamelyik könyvtár/weboldal zugában? Legfeljebb egyik-másik túlbuzgó, szemüveges filozofus figyel fel rájuk, aki talán a vizsgáit szeretné színesíteni? Különben is az a név akárki másé is lehetne... Biztos, hogy ez a név én vagyok? Tizenhárom betű egymás mellett... És a kétely mondatait még hosszan folytathatnánk.

Nemrégiben egy irodalmi beszélgetésen valahol, az értelmiségi helyzetéről szót ejtve, napjaink vezető gondolkodói – maguk is tollforgató emberek – egyetértettek abban, hogy napjaink értelmiségének feladata nem merülhet ki csakis az írásban. Habár az írás az elmélyülésnek kedvez, ez tagadhatatlan, mégis az a kívánatos, ha több platformon állunk helyt: tanárként, előadóként, szervezőként, szerkesztőként – fordítóként akár. Az írás nem elég.

De ha az írásnak pusztán a pénzügyi oldalát nézzük, mondhatjuk, hogy a szövegeket gyártó ember helyzete más korokban sem volt rózsás. Idézhetjük Csokonai elhíresült-megszenvedett mondását *A méla Tempefőiből*:

„*az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.*” De Arany János és Petőfi idejében sem lehetett csak az írásból megélni. Az érzékeny, magának való Arany mennyire vágyott egy kis „független nyugalomra”, ahol a „világ zaja nem zavarja!” Kézenfekvő volt a napilapok szerkesztőségében való mindennapos robot Adyék, Tóth Árpádék idejében – elvégre ez is írás, habár a piaci igényeknek, a híréhségnek kiszolgáltatót.

Írni tehát nem elég. Pedig soha nem volt annyi önjelölt író-költő, és annyi irodalmi folyóirat, mint manapság. És akkor egyéb megjelenési fórumokról, platformokról, mint a közösségi oldalak, blogok, nem is beszélünk. Bárki bármit gondol, vél a világról, azonnal megjelentetheti. Nincsenek stílusbeli, eredetiséget mérő korlátok. A nyomdafesték van, amit nem bír el, az internet túrérszékére viszont végtelen. Az írás mindennek ellenére mégsem elég. Ha kérdezik, mivel foglalkozol, és feleletképpen azt mondod, író vagy, némi tisztelettel vegyes csodálkozással fognak rád nézni, amiben lenézés és rosszallás is lappang. Mintha egy kicsit naplopó is lennél. Csodabogár, különutas mindenképp. Miközben a piacgazdaság hatalmas kabátjának egyik zsebecskéjében megbújva, mondjuk, árufeltöltő munkásként leélhatsz egy életet viszonylagos biztonságban. Habár egészen szűkre szabott térben mozoghatsz, de léted konkrétan azonosítható.

Alighanem az a rossz közérzet, ami az írást övezi, magából az írásból (is) eredeztethető. A franciák tudnak erről sokat, Maurice Blanchot *Az irodalmi tér* című munkáját kell elolvasnunk hozzá. Blanchot egy helyütt így ír – habár gondolatai visszatérőek a könyvben: „*Az író olyan nyelvhez tartozik, amelyet senki sem beszél, senkihez sem szól, nincs középpontja, és semmit sem fed fel. Azt hisheti, hogy önmagát állítja ebben a nyelvben, de amit állít, teljesen megfosztott az éntől. Abban a mértékben, amennyire az író helyet ad annak, ami íródik / önmagát írja, már soha többé nem tudja kifejezni önmagát, és többet tehozzád sem folyamodhat, még át sem adhatja a szót a másiknak. Ahol ő van, pusztán a lét beszél – ami azt jelenti, hogy a beszéd többé nem beszél, hanem van, a lét pusztá passzivitásának szenteli magát.*”

Blanchot gondolatmenetében az írás teljes elkülönöződés az éntől, végeérhetetlen másság. Senki földje. Párhuzamként rögtön adódik Rimbaud elhíresült mondása: „*én – az mindig valaki más.*” Mert abban a pillanatban, ahogy leírjuk az *én*

szót, kiengedjük a kezünkől végtelen lehetőségek prédájává. A *lehetséges* birodalmába jutunk, szemben napjaink piacgazdaságának jól körülhatárolt szerepeivel, ahol talán túlon túl is otthonosan mozgunk. És egy olyan imaginárius térben, ahol az én *akárki*, és a másik *más* lett, amely egyszerre van is meg nincs is, – mert kifejező-erejétől fogva létezik, de imaginárius voltánál fogva csak addig van, ameddig olvassák – hajlamosak vagyunk az elbizonytalanodásra. Akár az írói életforma kapcsán. Mennyire valós az az élet, amely imaginárius világokat alkot? Az érzékek ezzel szemben viszont azonnali élményt, kielégülést, sőt, biztos evidenciát nyújtanak. És – tegyük hozzá – az érzékek kiszolgálására hatalmas iparágak épülhetnek, az imagináriusnak sokkal kisebb a piaca. És a piacgazdaságban túlhajszolt, a munka világában jól teljesíteni akaró ember – az élvezet iparágai szerint – vevő a tiszta, különösebb mélyfúrást, megértést nem igénylő élvezetekre. Míg a tegnapi még teljesen ismeretlen, mára már befutott megasztársztárságának biztos tudatában magabiztosan mozog különböző tévéstudiókban, addig az egyről a kettőre nem jutó író legfeljebb könyvei eladott példányszámait figyelheti aggódó tekintettel. Némi elégtételt jelenthet mégiscsak az írónak, hogy szövegeit olvasni fogják akkor is, amikor az épp aktuális megasztárra már senki sem emlékezik? Talán. De ha már elégtételt jelenthet számára valami, inkább az, hogy a *lehetségesnek*, amivel nap mint nap kísérletezik, egyik oldala ugyan a semmi, másik oldala viszont a *van*. És ez a „van” létezőbb mindennél.

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (23.)

Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletírásból

Társadalom

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Nagyváradon minden sajtóterméket, szerkesztőséget és nyomdát lefoglaltak 1919. március 23-án; a munkatársak egy részét vagy szélnek engedték, vagy kinevezték, vagy lecsukták. Kit, mikor, miért? Nehéz volt eldönteni. A szektás-balos intézkedések közt jelentősnek tartottam azt a súlyos hibát, hogy kizárták a középparasztokat is a munkástanácsválasztásokból, funkciókról nem is szólva. Így aztán sikerült a proletárhatalomnak maga ellen hergelnie ezt az ellátás szempontjából is nagyon fontos réteget. Lehet, hogy ez az intézkedés visszaütés volt a Tanácsköztársaság kikiáltása előtti napon, március 20-án tartott megyei békéltető agrárbizottsági ülésen történtek miatt. Akkor ugyanis összeültek a földigénylések, földfoglalások és bérkövetelések dolgában dönteni. Járásonként két-két munkaadó és munkavállaló tárgyalt. A munkaadók javaslata ez volt: évi 50–400 koronát kapjanak a cselédek, valamint 4 mázsa búzát, 12 mázsa kétszerest, 24 kg szalonnát és sót, 24 liter petróleumot, 300

négyszögöl vetésnek valót. Napszám átlag 8–15 korona legyen, nyáron több, télen kevesebb. Ezzel szemben a munkások mindennek több mint a kétszeresét követelték, mind terményben, mind élelmiszerben, mind pénzben. A vita heves volt, és senki se tudta, hogy fölösleges, mert másnaptól úgyis más világ lesz, és egyik se kapja, amit kér, és senki se ad semmit, hanem elveszik tőle, ami a „társadalomnak”, a proletárdiktatúrának kell.

Érdekes volt, hogy március 21. után egy nagyobb létszámú, volt rendőrségi, csendőrségi csoport, amelyik 1918. november elsején „visszavonult”, és többszöri felhívás ellenére is csak egyetlenegy személy volt hajlandó közülük szolgálattételre jelentkezni, most tömegesen jelentkezett a Vörös Őrségbe! A direktórium ezt örömmel fogadta, holott tudnia kellett volna, hogy ez „menekülés” volt a védettségbe, és éppen hogy tartania kellett volna ettől a nagy buzgalomtól. Megyei Véd- és Karhatalmi Direktórium alakult, többek között Gábor Dezső katonatanácsai vezető, Patócs János városi direktórium tag és Tatár Géza bátyám részvételével. A Forradalmi Törvényszék ellenőrzését Váradon Végh Dezső látta el. A megyei direktórium elhatározta az

összes egyesület, úri kaszinó, olvasó- és pártkör, polgári és felekezeti jótékony egyesület felügyelet alá helyezését, vagyonának leltározását, a könyvtárak selejtezését (még ha hozzáértő emberek végezték volna!), a forradalomellenes egyesületek feloszlását. A jegyzők és az előjáróságok tagjai mindenütt „lelkesen” csatlakoztak a proletárdiktatúrához. Egy nappal előbb még Károlyi nyakát is fojtogatták volna, ha tehetik. Most Kun Béláért lelkesedtek. Tettették félelemből a „boldogságot”...

A falvak forradalmi bizottságai lefegyverezték a helyi csendőrséget, nemzetőrséget, és teljesen új Vörös Őrséget kezdtek szervezni, jó ösztönrel, de mint egyhamar kiderült, fentről ezt „kilengésnek” minősítették. Utasították őket: a helyi csendőrőrsöket hagyják a helyükön, és vegyék fel a Vörös Őrségbe. Ezt Tatár bátyám élesen ellenezte, hiszen a csendőrök között sok volt a korábban egyértelműen forradalomellenes, szocdemverő elem, olyan is, aki belelőtt a követelőző népbe. Most dekkolt, és vörösőrt akartak belőle csinálni!

Tatár bátyám, ahányszor csak találkoztunk, mindig tele volt panasszal, felháborodással. „Szétrombolják a lakásokat, tönkretesznek műemlék kastélyokat, széthordanak mindent, miért tűrjük? A proletárokölnek le kell sújtania arra is, aki belülről gyengíti a néphatalmat. S az anarchiát dicsőítő, hatalmával visszaélő vagy nem létező hatalmát mímelő, műveletlen hordalékelemeket el kell szigetelni – dohogott. – Az ilyen ember nem lehet testvérünk, barátunk, támaszunk, hasznunkra való akkor se, ha egyébiránt proletársorsban él! Az ilyen csakis maga miatt él úgy, ahogy, nem azért, mert az osztályellenség oda lenyomta. Előbb szedje össze magát jellemében, tartásában, és csak aztán jelentkezék szolgálattételre. A néphatalom jövőjét nem adhatjuk szellemileg csecsemőkorban tipegő, az értékeket romboló, fölmérni, óvni képtelen, infantilis emberek kezébe!”

A falusi direktóriumok nemigen értették, hogy minek kell beszoigáltatniuk a fegyvereket – mégpedig halálbüntetés terhével! –, mikor náluk jó helyen vannak. Hogy most a csendőrök kapják vissza, mint „vörösőrök”? A közalkalmazottak főbizalmi testülete elhatározta: minden erejével a Tanácsköztársaság mellé áll, eltörli az eddigi hivatali rango-

kat. Anné elvtárs, a postaigazgatóság direktóriumi vezetője közölte, hogy mostantól a vezető beosztású hivatalnokoktól az altisztekig mindenki egyformán és egyszerűen „a Magyar Tanácsköztársaság hivatalnoka”. Na, gondoltam, jól van, ha csak ettől függ a proletárhatalom győzelme a minden irányból újra támadó idegen fegyveres erőkkel szemben. A direktórium kiáltványának „Nemzeti jogok” című fejezete leszögezte: csak osztálykülönbség létezik; a nemzeti elnyomás bármely formája megengedhetetlen, az anyanyelv szabad használata nem korlátozható. Ez tetszett a magyaroknak is, a románoknak is.

Április 7-ig meg kellett választani a falusi tanácsokat, a járásiakat április 10-ig, a megyeit 12-ig. Sok helyütt azonban nem sikerült elfogadtatni a proletárlistát, ott azonnal új választást rendeltek el, mert a hatalom viszont nem fogadta el azokat, akiket a nép választott. Ez már a falu kezdődő ellenállása volt, főleg a középparasztságé. Április 14-én ült össze először Váradon a megyei tanács, 120 taggal; ebből 20 fő volt váradi. A járásokat egyenként 5–10 ember képviselte. Tatár Géza bátyám is tagja volt természetesen a megyei tanácsnak. Dr. Katz Béla mondott beszédet. „A megválasztott tanács hódító hadsereg, amely a nép ellenségeit letörte. Hadjárat folyik a népuralom ellen a régi rend képviselői részéről, hogy lealacsonyítsák a munkásság uralmát” – mondotta többek közt. A románság képviselői Mihai Guiut választották be a direktóriumba,

egyébiránt 12 tagot küldtek az Országos Tanácsülésre. Mint később aztán kiderült, ez a Guiu „elvtárs” mindvégig az intervenciós román hadsereg és a kormány ügynöke volt a tanácsban! Informálta megbízóit a megbeszélésekről, a védelmi tervekről, együttműködött a szintén forradalomellenes Jánossy Gyula rendőrkapitánnyal, titokban román „felszabadító” csoportokat szerveztek. Guiu agitált, szervezett, Jánossy falazott neki.

Kun Béla március 30-án nyilatkozatot adott a bécsi *Neue Freie Presse* című lapnak. „Mi nem állunk területi integritás alapján” – mondotta akkor. Ez nyílt felajánlkozásnak tűnt az antant számára, hogy vele mindenről lehet tárgyalni. Taktikai nyilatkozatnak fogtuk föl, ami körülbelül azt jelenti: nem zárkózik el, de nem is fogad el semmit, például a Vix-jegyzékben foglaltakat se, megegyezés nélkül. Április végére ennek ellenére szépen feladta az abban követelt újabb területeket, köztük Bihar megyét, Váradot, és csak azután fordult fegyveresen az antantgyűrű ellen. Akkor mi már román megszállás alá kerültünk.

Pár nappal a nyilatkozat előtt, március 27-én került sor Váradon az üzemek és a gyárak kisajátítására. De elvették a kisemberek lakóházát is, túlkapások sorozata keserítette el az eleinte lelkes lakosságot. Az üzletek árukészletét zárolták, leltározták. Intézkedtek a munkásság fejadagjának növeléséről, tervezet készült az ingyenes, általános orvosi ellátásról, a direktórium lefoglalta a tüdőszanatóriumot és a fürdőket is a munkásoknak. A proletárgyerekek ingyen látogathatták a fürdőket, a magánparkokat is megnyitották nekik. A rendelkezések, a szigorú felszólítások egymást érték a tanácskormány hatalomra kerülése után. A fegyverek beszolgáltatásáról, az ellentmondás nélküli engedelmségről, arról, hogy levelet csak nyitott borítékban szabad feladni, mindenféle ingóság és vagyontárgy szocializálásáról, a még működő nemzeti tanácsok azonnali feloszlításáról, és hogy 48 óra alatt köteles mindenki bejelenteni a birtokában levő élelmiszerek mennyiségét, a muzeális értékeit, a festményeket stb. Továbbá: lefoglalták a könyvtárakat, felügyelet alá vonták az iskolákat, elrendelték az analfabéták sürgős és ingyenes oktatását, valamint azt is, hogy a tanulók, a diákok minden szombaton délután kötelezően vegyenek részt a „szocialista tudományos világnézetet” ismertető oktatáson. Elrendelték

továbbá, hogy a hadifoglyok, a rokkantak, a hadiözvegyek és -árvák házbért ne fizessenek a főbérlőknek, a volt lakástulajdonosoknak. Ezen jól összekaptunk Tóth úrral, lakásunk tulajdonosával, de megnyugtattam, ne izgassa magát, mert miután megszűnt a házak magántulajdona, úgyse lenne övé a házbér se. Azt viszont, ha szépen megkér, és ha nem meséli el senkinek, én továbbra is fizetem neki. Féltém eközben, hogy elszólja magát valahol, följelentenek, és akkoriban minden efféle rendelkezés megszegőit halálbüntetéssel fenyegette a falragasz!

A háromtagú Mezőgazdasági Tanács döntött a földműveléssel és a mezőgazdálkodással kapcsolatos ügyekben, kötelező módon. Engedélye nélkül a falvakból, gazdaságokból elszállítani, értékesíteni semmit, sehol nem volt szabad. Morgott is a nép, hogy most is csak „fent” döntenek mindenről, mint a régi, úri világban. A karhatalom fölött csakis a Megyei Kormányzótanács rendelkezhetett. Szeszes italt fogyasztani, árusítani, magánházban is, statáriális büntettnek számított. A kerékpárokat rekvirálták, népszerűtlen az a rendelkezés is, amelyik az ún. fölös lakrészek rekvirálását írta elő. Magányos személy számára egy szoba járt, házaspárnak – mint például mi voltunk akkor Piroskával – kettő, de nekünk csak egy volt belőle. Mondtam is Tóth úrnak viccből, hogy húzzon már föl még egy szobát a másik mellé, mert annyit engedélyezett nekünk a néphatalom. Sajna, komolyan vette, nem értette a tréfát,

és ezen megint jól összevesztünk. Négy szobán felül minden lakrészt rekviráltak. Igazolás alapján szellemi alkotónak egy dolgozószobát, ügyvédnek és orvosnak egy várószobát is mentesíttetni lehetett.

Mindeme bejelentéseket a premontreiek épületében, a jogakadémia I. emeletén kellett megtenni. A villákat, nyári lakokat a direktórium lefoglalta. A bérlőkijelölés joga a hatóságé lett, így a Tóth úrékkal kötött megállapodás nem volt elegendő, hogy szoba-konyhánkat lakhassuk: meg kellett szerezni hozzá a hatósági engedélyt is. Ott viszont követték érte a hatósági bért. Most aztán két helyre fizessünk, amikor egy fillérünk is alig akadt? Tóth úrékkal emiatt újabb konfliktusunk támadt, mindig olyan okokból, amikről nem mi tehattunk, hanem az idők. Ő nem értette se az idők szavát, se a kényszerhelyzetet, érthetően ő is szegényembernek tartotta magát, noha háza volt, és tiltakozott a megrablása ellen. Mondtam, hogy a direktóriumtól kérjen méltányosságot, mert én csak bérlője vagyok, és egyszerű postai alkalmazott. Ordított velem, hogy akkor azonnal költözzem ki, kérjek „vörös barátaimtól” lakáskiutalást, ő ingyen nem koptatja a házat senkivel. Félttem, hogy mire hazamegyek egy nap a munkahelyemről, feleségemet és holmimat az utcán találom. Tóth úr senkivel se mert egyébiránt ujjat húzni, kizárólag velem akarta megvívni a proletárdiktatúra-ellenes hősi harcát, a magántulajdon és a lakbér védelme érdekében. A rekvirált helyiségeket bútortatukkal együtt kellett átadni a kijelölt proletárcsaládoknak. A hatóság elrendelhetette a konyha és a mellékhelyiségek közös használatát is, nagylakásos kiscsaládok kötelező összeköltöztetését. Gyanítom, hogy ezek a lakosság jó részét irritáló intézkedések a szovjet-orosz minta másolatai voltak. Ott előfordult, hogy lepedőkkel elválasztott nagyobb szobában három-négy családot is elhelyeztek, ideiglenesen persze, de még tíz-húsz év múlva is ott éltek.

Március 25-én, egy keddi napon, kirendeltek bennünket a postáról is egy népgyűlésre, a Szent László térre. A gyűlés a proletárdiktatúra erősítését, támogatását volt hivatott szorgalmazni, szükséges voltát és jelentőségét magyarázni. A tömeg betöltötte a szép nagy teret, a betorkolló utcákat is. Dr. Katz Lipót tartotta a beszédet, és kijelentette, hogy hiába fog össze a cseh tőkés, a román bojár és az antanthadsereg.

„Világforradalom előtt állunk, nekik veszniük, nekünk győznünk kell!” Végh Dezső a Vörös Hadsereget méltatta, Mihai Guiu románul beszélt, ugyanebben a hangnemben, hirdetve az egység, a kitartás, a fegyelem fontosságát minden dolgozó ember részéről. Szoba került ott is, hogy minden ház az államé, lakbérért kell laknia a volt tulajdonosnak is. A munkás által megépített kis házakra azonban ez nem vonatkozik. Tóth úrra gondoltam, igazolnia kellene, hogy ő is dolgozó ember, és el lenne simítva minden gubanc.

Egészségügyi Tanács is alakult, tagjai dr. Berkovits René, dr. Meer Samu és dr. Sándor János voltak. A szervezett munkások félárú temetése, egy krematórium sürgős létesítése vetődött föl elsőként, mint szükségesség. A Püspök- és a Félixfürdőt is lefoglalták, hogy a „henye urak” helyett a dolgozó proletárnép pihenjen ott. Az eddig bekerített római katolikus püspöki palota kertjét megnyitották. A sporttér, a Schlauch-kert, a Rhédeypark, a Bunyitay-liget rendbe hozását rendelte el a direktórium, a proletárok használatára. Elrendelték azt is, hogy a megyei megbízottaknak vagy helyettesüknek románul is kell tudniuk beszélni, hogy a nemzetiségi lakosokkal anyanyelvükön érintkez-hessenek. Szigorú hivatali rendet is előírtak, minden ügyet azonnal el kell intézni, imígyen szólt a rendelet: a restancia büntetendő! Nagy volt a szénhiány, ezért a megyei vezető szervek elrendelték azt is, hogy a vonatokat csak másnaponként közlekedjenek.

A propagandabizottság a Katolikus Körben székel. Az Ady Társaság a továbbiakban mint „kulturális direktórium” működött, vezetőjévé Tabéry Géza író-t választották, illetve jelölték ki. A kulturális direktórium elrendelte a színház köztulajdonba vételét, és a színbizottság tagjaivá Erdélyi Miklóst, Szigeti Jenőt és Molnár Rezsőt nevezték ki. Elhatározták a művészi értékű műsorok, előadások előtt magyarázó, bevezető ismeretterjesztő kiselőadások rendszeresítését. Két nap múlva, március 27-én, csütörtökön délelőtt nagy vöröskatonai felvonulást is rendeztek Nagyváradon. A volt hadapródiskola udvarán tartott szemlét a Vörös Hadsereg váradi egysége. Itt is dr. Katz Lipót beszélt. Méltatta, hogy a világon a második proletárdiktatúra a magyaroké. „Csak ez az egy út létezik hazánk megvédésére: a proletár hadsereg hősi harca!” Reményét fejezte ki, hogy „ellenségeinket rövidesen az 1914-es határok mögé szorítjuk vissza.” Utána díszfelvonulás következett a Rákóczi úton, a Sztaroveszky utcán, a Nagypiacon, a Zöldfa utcán át, a Szent László térre.

Nem tartottam különösen hangulatkeltőnek, hogy a vörös hatalom által kibocsátott, lapban közölt vagy kiragasztott minden rendelkezés így kezdődött: „Ezen rendelet ellen vétők letartóztattnak, és ellenük statáriális eljárás tétetik folyamatba!” Hogy mit szoltak az egyházak? A római katolikus püspöki palotában hét szobát hagytak meg Széchényi püspöknek, a többit rekvirálták közcélokra. A zárdákat is elvették, minden benne lakott személynek meghagyva lakás gyanánt a jogos egy szobát. A rekvirált szobákat lakásá kezdték átalakítani. Ami a református egyház helyzetét illeti, Sulyok István esperes – későbbi református püspök – az egyházmegyéje március 23-i közgyűlésén „az evangélium alapjára helyezkedve”, egyetértését fejezte ki a kommunizmussal! (Lásd: *Nagyvárad*, 1919. március 27-i szám, 4. oldal.) Hangoztatta, hogy revízió alá kell venni a református egyházmegye alkotmányát, biztosítani kell a vallásoktatás iskolán kívüli lehetőségét, kérte az egyházi célokra szerzett tőke engedélyezését.

A falvakban megtiltották a földosztást, szervezni kezdték a nagybirtokon az állami gazdaságokat, a nagyüzemi gazdálkodást. Abbahagyták a földigénylők összeírását, amíg az ún. földtörvény ki nem adja a mezőgazdasági népbiztosságot.

Hirtelen megállt a jelentkezés a Vörös Hadseregbe. Pedig Jeges Ernőnek és Lampérth Nemes Józsefnek Kmetty Jánossal közös toborzó plakátjai ott virítottak minden kerítésen, házfalon. De szájról szájra terjedt a rémhír az intézkedések nyomán, hogy ez is csak olyan úri világ, mint a többi, csak mások lettek az urak! Bírálták félve, egymás közt az emberek, hogy városon elvették a házakat, a földet is elveszik falun, ahelyett hogy adnának. Ellenséges hangulat alakult ki még a törpebirtoikosok körében is: „Rongyosok, nincstelenek uralma! Hát bűn az, ha az ember a munkájával összekapart magának három holdat? Irigyl, persze, a sok koszos! Az urakét már elvették, ott rohad az is, nem aratja le, nem veti be senki! Most az én bevetett földem kellene?” Tíz körmükkel kezdték kiszedegetni megint a földből a magot, inkább a disznó egye meg, legalább hús legyen belőle, ha már kenyér nem lesz! Hiába nyugtatgatta a parasztságot Katz Lipót, nem volt semmi foganatja. Ides azt írta: „Nem hiszen itt mán senki, senkinek, fijam! Nem tudom, te mennyire vagy benne, de azt megint jól elizélték az új urak! Hagyták vón ránk, a parasztoakra, ők azt se tudják, mék a búza, mék a rozs, és mégis ők dirigálnak!”

Tudtommal egyetlen faluban sem alakult szövetkezet Bihar megyében! Lehet, az idő rövidsége volt az oka, lehet, hogy más. A bizalmatlanság, a földéhség figyelmen kívül hagyása. Vetőmagot lehetett igényelni a nagybirtokok bevetésére is, de

nemigen mozdult senki. Azt is hallottuk viszont, hogy egyes nagybérűlők fölmentek Pestre, volt saját autójuk, vagy volt rá pénzük, hogy béreljenek – hiszen a vonat nem járt –, letették a termelésbiztosítási vizsgát, és úgy jöttek vissza, mint az uradalomhoz kinevezett biztosok. S voltak, akik voltak; nyúzták a napszámot, lopták a mozdítható értékeket, dugiban átjátszották a javakat a földesúrnak, a papnak. A szegény nép – javarészt sunyin – cserbenhagyta a forradalom vezetőit, helyi szószólóit, nem hitt nekik, passzív volt, és várta vissza az urakat! Biztos volt benne, hogy visszatérnek, és számonkérés lesz a vége. Ezért aztán kérte ugyan a földet, de még kollektív alapon se igen fogadta el a többség. Mi volt vajon ennek az oka? Hiszen a tanácsválasztásokon viszont leszavazott az egész falu, és mind a munkástanácsra alkalmasnak vélt személyekre adták a voksukat. Csak tovább forgott a március 21-én meglendített kerék...

1919. április 16-án Csucsra, majd Vaskoh irányából erős támadást indított a román hadsereg. A párizsi békekonferencia küldötteként az angol Smutz tábornok április elején Budapestre utazott, és felajánlotta a Tanácsköztársaság vezetőinek egy új, a korábbi Vix-jegyzéknél előnyösebb, 25 kilométerrel keletebbre húzódó demarkációs vonalat, jelezve, hogy elfogadása esetén ez lenne majd a végleges határvonal. Ennek értelmében nem került volna a románok kezére Szatmárnémeti, Nagyvárad és Nagyszalonta városa és környéke, de semleges zónába illesztették volna őket a békekötésig. A tanácskormány a szomszéd államok képviselőivel közös tanácskozást javasolt, további meglepetések elkerülése végett, mire kiderült, hogy az angolszász irányzattal és ajánlattal szemben az erősebb, harciasabb francia vonalnak van több esélye arra, hogy azt Párizs, azaz a békekonferencia is elfogadja. A franciák úgy ítélték meg, célszerűbb, ha a cseh és a román csapatok hadat üzennek a proletárdiktatúra Magyarországnak, mint az angolszász kompromisszum. A szerb-horvát-szlovén királyság nem állt kötélnek, noha Franchet d'Espèrey tábornok a helyszínen szervezte a Tanácsköztársaság elleni általános inváziót. A csehek is húzódoztak eleinte, arra hivatkozva, hogy nincsenek kellően felkészülve. Ekkoriban olasz tisztek irányították a cseh csapatokat. A román koronatanács viszont április 10-én úgy döntött: támad!

E döntés eredménye volt csapataik átlépése a Nyugati-Kárpátokon. A legnagyobb erőket a Técső–Szatmár–Csucsra vonalra összpontosították, azzal a céllal, hogy mennél nagyobb tiszántúli területek elfoglalása mellett, elszigeteljék egymástól a magyar és a közelinek vélt szovjet erőket. Kratochvil ezredes, a Székely Hadosztály parancsnoka már előzőleg titkos üzeneteket váltott a franciákkal, a székely ezredek hazabocsátásáért különféle ígéreteket tett, engedményeket helyezett kilátásba. – Ezekről írjanak a történészek, de egész Nagyvárad erről suttogott a proletárdiktatúra ottani utolsó, válságos napjaiban. Nem is tanúsítottak a Székely Hadosztály tagjai – kevés kivétellel – megfelelő ellenállást, így aztán, mivel délen a francia haderők is megindultak, megszállták Makót és Hódmezővásárhelyt, a támadó román, francia és cseh erők május elsejére elérték a Tiszát.

Váradon 1919. április 20-án ért véget a proletárdiktatúra. A lakosság és a felfegyverzett vörös egységek nem tanúsítottak számba vehető ellenállást. Valamelyes „rendet” teremtettek ugyan a vörösök, az előző, a Károlyi-időszakhoz képest, de ez nem az erősebbek, hanem az általános félelemkeltés rendje volt! Nem volt idő kialakítani a hit, a meggyőződés rendjét, túl sok volt a szónoklat, a tanítás, kevés a vele mindenben egyező példamutatás, gyakorlat. Fejetlen volt a visszavonulás is. Senki se tudott jóformán semmit, minden mindegy volt, csak itt ne lőjenek, ott ne legyen harc. Talajtalanul hallgatták az

emberek a fegyverropogást, fogadták el a bizonytalan kimenetelű román előzónlást. „Mindegy már, majd lesz valahogy – mondogatták –, csak nem ellenállni, nehogy szétágyúzzák azt is, amit a háború megkímélt!” A proletárhatalmat csak az érintettek, a szocialisták és a menekülő kommunisták, a Hazát meg csak az értelmiségiek, a nacionalista meggyőződésű dzsentrik, hivatalnokok, alkalmazottak siratták, ők is többnyire tétlenül vagy menekülésre csomagolva.

Feledhetetlenül szomorú látvány volt a házakon kilógatott fehér lepedők erdeje, köztük itt-ott a román lakosság nemzeti lobogója. A helyben maradt munkástanács-tagok és előjárók mellén fehér kokárda, egy-egy magyar falu pedig „feltartott kéz” volt – mesélte, aki arra járt. És számíthatás, félelem, remegés. Döglött pillangók a fehér zászlók, a kavargó szélviharban. A románok egyszerre fölbátorodtak, megelevenedtek, fenyegető magatartást vettek föl, hangoskodtak, nemzeti színű, piros-sárga-kék kokárdákkal aggatták tele magukat. Az urak – mármint a proletárdiktatúra által sakkban tartott magyar urak – pedig bájloló képet öltve paroláztak velük, igyekezve jó pontokat szerezni a jövőre nézve. Az eltávolított, régi rendbeli előjárók barátságosan kvaterkázva vették át „ideiglenesen” a román csapatok parancsnokaitól a korábbi beosztásukat, ha meghagyták őket. Mint ahogy napsütésben kiakasztja az ember a mosott ruhát, hirtelen felkerekedő esőben pedig beviszi. Eszébe se jutott látszólag senkinek, hogy holnap újra átadhatja a posztját és az ügyeket a közelesen kinevezendő román vezetőségnek. Hol az őrnél, hol a rabnál a puska, mint egy társasjátékban, derűsen adogatják át a helyüket és a hatalmukat: „Most te jössz, megint!” Egyelőre nincs is harag, nincs számonkérés, de csak addig, amíg nincs rá utasítás. Akkor viszont jön a helyezkedés, a végrehajtás és belső ingadozás véletlenszerűsége, minden a szerencse és az összeköttetés dolga lett.

A Bihar megyei direktórium április 18-án határozta el Várad kiürítését, és adta át a vezetést a régi polgármesternek. Egy-

ben kiadta az utasítást a megyei, a városi tanács és direktóriumok tagjainak, hogy „a legközelebbi vonattal, felelősségük terhe mellett” utazzanak Budapestre. Vonat, persze, sehol. Tatár bátyám gondolkodás nélkül ment egy vörösőr autóján, és vitte magával Ágnest. Alig volt időnk elköszönni egymástól. Román röplapok jelentek meg az utcákon, román és magyar nyelven, hogy a felszabadító román hadsereg átveszi a terület fölötti ellenőrzést, mindenki maradjon a helyén, megtorlástól ne féljen, bántódása senkinek nem eshet. A csendőrparancsnokság távirati utasítását előbb olvastuk a postán – ahonét André elvtárs is eltávozott –, mint a címzett hivatalok. Az utasítás szerint április 20-án, a román hadsereg Váradra való bevonulása napján:

- a szesztilalom betartandó;
- addigra a Vörös Őrség mindenütt lefegyverzendő;
- a fegyvereket be kell szolgáltatni;
- aki ellenáll, azt a helyszínen le kell lőni;
- a közigazgatást a régi főszolgabíróságok veszik át;
- álljanak a felszabadító román hadsereg rendelkezésére.

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR*

KUPÁN ÁRPÁD

A béke apostola

95 éve hunyt el IV. Károly, az utolsó magyar király

Emlékének idézése több szempontból is időszerű. Egyrészt a nagy háborúként ismert és csak később első világháborúnak nevezett tragikus eseménysor évfordulójára való emlékezéssorozatba illő téma, másrészt a világégés idején ő volt az egyedüli államfő, aki már akkor szorgalmazta a békét, amikor a központi hatalmak még nyeresre álltak. Másrészt kerek évfordulója van születésének, trónra lépésének és nem utolsósorban boldoggá avatásának.

1887. augusztus 17-én született a Habsburg-Lotaringiai-ház főhercegi családjában. A bécsi bencés gimnáziumban tanult, ahol szigorú katolikus szellem uralkodott, de mélyen vallásos édesanyja hatására is már gyermekkorától kezdve a

*A koronázáskor, 1916.
december 30-án*

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdeemes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Káraszteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért Díjjal tüntették ki.

keresztény eszmények uralták életét és cselekedeteit. Tizennyolc évesen katonai pályára lépett, a politikától távol tartotta magát. 1911-ben megnősült, Zita bourbon-pármai hercegnőben méltó társra talált, hisz ő is hasonló szellemiségű, gondolkodású volt.

Ferenc Ferdinánd trónörökös tragikus halála után, amely a nagy háború kitöréséhez vezetett, Károly herceg lett Ausztria–Magyarország trónörököse, de a politikai életben továbbra sem vett részt. Viszont kezdetől fogva részt vett a háborúban.

A keleti fronton döbbsent rá, hogy a hadsereg és a tartalékok kimerültek, és így sürgősen kompromisszumos békét kellené kötni. 1916-ban a román támadás után az erdélyi hadseregcsoporthat parancsnokságával bízta meg Ferenc József. A már Bukarest felé haladó ellentámadás idején, 1916. november 21-én meghalt a császár, és a 29 éves főherceg lett az utódja a trónon. Károlyt 1916. december 30-án a budai várban, a háborús viszonyok és a kedvezőtlen időjárás miatt egyszerűsített ceremóniával koronázták magyar királlyá. Trónra lépésekor kiadott kiáltványában így fogalmazott:

„Mindent meg akarok tenni, hogy a háború szörnyűségeit és áldozatait a legrövidebb idő alatt megszüntessem és a béke súlyosan hiányolt áldásait népeim számára visszanyerjem.”

A korabeli napilapok részletesen beszámoltak a koronázási ünnepekről, olyannyira, hogy a javában zajló világháború eseményei szinte teljesen háttérbe szorultak a lapok hasábjain. Az ünnepségnékvizsont voltak kellemetlen mozzanatai is, ami szintén nem került el a szemfüles újságírók figyelmét. Az első ilyen esetről egy vidéki lap, az *Esztergom és Vidéke* számolt be 1917. január 5-én a következőképpen: „Zita királyné értékes és szép csipkekendője a koronázási szertartás alatt leesett, és a királyné a földön felejtette. Amikor a királyi pár és a koronázás hivatalos résztvevői kivonultak a templomból, Csányi Károly, a bazilika fősekrestyése találta meg, s átadta a királyi udvar tisztviselőjének, akit a kendő megkeresésére küldtek ki. A tisztviselő felírta a szerencsés megtaláló nevét, és örömmel vitte vissza az értékes kendőcskét a királynénak.”

A *Pesti Hírlap* az 1917. január 7-i számában egy még bizarrabb, szintén a koronázási szertartáshoz kapcsolódó esetről írt. Ebből idézünk: „A koronázási mise a vége felé közeledett, a király koronázása már megtörtént, de hátra volt még a királyné megkoronázása, amikor dr. Leopold Antal hercegprímási irodaigazgató az oltár legfelső lépcsőjén, tehát ott, ahol csak egyházi funkcionáriusok fordulnak meg, egy kékes színű, hosszár-

ban átlukasztott, háromszög alakú topázt pillantott meg. Felemelte az ékkövet és abban a biztos hitben, hogy az ékkő a koronázásnál használt egyházi ruhák valamelyikéről eshetett le, a követ átadta az esztergomi bazilika fősekresztységének. Vasárnap délután a budavári koronázó főtemplom plébánosa beszélgetés közben elmondta dr. Leopoldnak, hogy a Szent Koronából hiányzik egy topáz. Dr. Leopold megemlítette, hogy ők találtak egy ékkövet, de abban a hiszemben, hogy az valamelyik egyházi ornátusról hullott le, Esztergomba küldte. Itt oldódott meg a talány, és másnap már Esztergomból visszavitték az ékkövet, majd megállapítva, hogy az a Szent Koronából esett ki, visszahelyezték azt. Így Szent István koronája az ezeréves ékkövekkel csorbítatlanul került vissza a koronaterembe.”

Ezzel még nem zárult le a koronázáskor történt esetek ügye, a *Pesti Hírlap* 1917. január 18-án helyesbítést jelentetett meg: „Közöltük, hogy a koronázás alkalmával a Szent Koronának egy ékköve elveszett, de megtalálták. Annak idején úgy szölkáltak a hírek, hogy az elveszett, de megkerült kő topáz volt. Ez

téves, amennyiben az elveszett kő egy kék zafir volt, aminthogy a topáz nem kék, hanem sárga kő.

Ez alkalommal megemlítjük a történelmi hűség kedvéért, hogy a koronázási ünnepség leírásába foglalt az az állítás, hogy a király Szent István kardjával végezte a szokásos vágásokat, téves, amennyiben Szent István kardja Prágában őriztetik, és az a kard, amelyet a király használt, egy XVI. századbeli olasz kard volt.”

Mindezeket a koronázással kapcsolatos malőröket azért tartottuk szükségesnek felidézni, hogy ezzel is hitelesebbé tegyük az akkori kor hangulatának és a korabeli sajtó munkájának a bemutatását.

Zita királyné és IV. Károly király

A háború végül – mint köztudott – a központi hatalmak vereségével végződött. Ausztria–Magyarország szétesett, felbomlott. IV. Károly, hogy az átmenet újabb vérontás nélkül menjen végbe, visszavonult a kormányzástól, de a trónról nem mondott le. A Monarchia összeomlása után el kellett hagynia Bécsset, s családjával Svájcban talált menedéket.

Miután az új államhatalom aláírta a megalázó, a birodalmat és Magyarországot is feldaraboló békediktátumot, az érintett országokban felerősödtek a revíziós és a szociális radikalizmust követő irányzatok. Ezt látva Károlyban felébredt a népeiért érzett felelősségtudat. 1921-ben kétszer is kísérletet tett a trón visszafoglalására, hogy felelős és törvényes uralkodóként segítse a sokat szenvedett ország helyreállítását. E kísérletei kudarcot vallottak. Ekkor újabb

bizonyságát adta emberi nagyságának. Nem akarta Magyarországot polgárháborúba sodorni, így inkább vállalta sorsát, hogy saját országában elfogják és kiszolgáltatassák ellenfeleinek.

A nyugati hatalmak, az utódállamoktól is ösztönözve, hogy véget vessenek IV. Károly esetleges újabb kísérletezéseinek, a távoli Madeira szigetre száműzték családjával együtt. Itt a mostoha életkörülmények, az elszenvedett kudarcok felőrölték életerejét, egészségét, és fiatalon, alig 34 évesen, 1922. április 1-én meghalt.

A mindenétől megfosztott, házából elűzött Zita királyné hét gyermekével és szíve alatt a két hónappal később megszülető nyolcadikkal állt reményvesztetten, mélyen megrendülve a halottas ágynál.

Az utókor elismerése

A nemes szándékú, mindig jóra törekvő, tragikus sorsú uralkodó már életében elnyerte sok ember elismerését és szeretetét, korai halálával pedig mélységes részvétét. Tisztelete gyorsan terjedt nemcsak birodalmának népei között, hanem az egész világon. Az 1925-ben megalakult *Károly király imaliga a népek békéjéért* elindította egyházmegyei szinten a mélyen hívő katolikus államfő és

családapa boldoggá avatási eljárását, majd 1955-ben terjesztette fel kérését a római pápához. A hosszadalmas boldoggá avatási pert csak 2003. április 12-én zárták le, amikor II. János Pál pápa jelenlétében felolvasták a dekrétumot, amely szerint „IV. Károly király életében hőiesen gyakorolta az isteni sarkalatos erényeket: okosság, igazságosság, mértékletesség”. 2004. október 3-án került sor a hivatalos és nyilvános boldoggá avatására.

A boldoggá avatási ünnepet a pápa a szokásoktól eltérően nem halálának, hanem házasságkötésének évfordulójára tette. II. (Szent) János Pál a boldoggá avatási ceremónián minden politikus számára példaként állította IV. Károlyt, mert ő a keresztény elhivatottságot politikai tevékenysége során is igyekezett követni. A szentté avatási kongregáció vezetője a boldoggá avatás utáni kritikákra felelve hangsúlyozta, IV. Károly igazságosan és szeretettel szolgálta hazáját, példás keresztény, férj, családapa és uralkodó volt. A

mindig békére törekvő Károlyt nem azért emelték oltárra, mert Habsburg, vagy mert uralkodó volt, hanem mert jámbor keresztényként élt és cselekedett.

Boldog IV. Károly áldott személye a népek életében a kohéziós erő szerepét tölti be, közelebb hozza egymáshoz az egyes országokat és népeket, nemcsak Európában, hanem az egész világon is. Halálának 95. évfordulóján szükségesnek tartottuk áldott emlékét felidézni. Tesszük ezt abban a reményben, hogy a mai vezetők, politikusok is találnak követendő példát IV. Károly életében, közéleti szereplésében.

(A)mit hozott a Holnap

Kultúra

Volt egyszer, hol nem volt, idén megint volt, még hozzá ötödik alkalommal Holnap Feszt Nagyváradon. Svédországi vendégekkel, Diógyerekekkel, színészekkel, zenészekkel, könyvek társaságában, performance-szal, délelőtti és esti beszélgetésekkel.

Színházi premierrel kezdődött a szeptember 21–23. között megtartott Holnap Feszt nyitónapja, amely egybeesett a magyar dráma napjával. A *Kapufa és öngól* című előadást, a nagyváradai és székelyudvarhelyi teátrumok által meghirdetett *Drámázat* elnevezésű pályázat debüt díjas alkotását, Körmöczi Kriván Péter darabját Tasnádi-Sáhy Péter kollégánk rendezte. Előadás után még marasztalták a közönséget a Szigligeti Stúdióban, a fekete teremből a fehérbe invitálták az érdeklődőket egy beszélgetésre. Ennek moderátora, Biró Árpád Levente, a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse elmondta: a teátrum fontosnak tartja, hogy teret adjon kortárs hazai drámáknak, s hogy lehetőséget teremtsenek fiatal tehetséges alkotóknak a megmutatkozásra. Érzékeny, problémafelvető szövegekkel foglalkoznak. A *Drámázat III.* című kötetben öt színdarab szövege található, a legjobb pályaművek. A drámapályázat Debüt kategóriájának nyertese, Körmöczi Kriván Péter meseíró, mesemondó, drámapedagógus és a második díjas Varga László Edgár, a marosvásárhelyi *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztője volt jelen az esten. Mindketten szóltak arról, mi ösztönözte őket, hogy jelentkezzenek a pályázatra. Varga László Edgár elmondta: ő inkább költő, vannak azonban olyan témák, amelyek drámában a legjobban kifejezhetők. A drámáját pár éve kezdte írni, s a kiírás ösztökélte, hogy föllevenítse a darabot. Véleménye szerint a drámánál roppant fontos a szerkesztés, érdekes része ez a munkának. A költészetben inkább a munkafolyamat első része a fontosabb. Persze lehet, ezt csak azért érzi így, mert ez volt az első drámája, nincs kellő tapasztalata. A drámatémát könnyű volt megta-

lálnia, generációjának bizonytalansága volt a kiindulópont. A jövőben inkább verseket szeretne írni. Hamarosan megjelenik a verseskötete, s már egy következő versciklus is kiadásra vár.

„Fogalmam sem volt, milyen egy dráma” – mondta Körmöczi Kriván Péter. Gyermekkorától fogva a mesék érdekelték. Aztán a pályázat fölkelte az érdeklődését arra nézvést, hogyan is kell drámát írni. Csak le akarta írni az érzéseket, az örömet és fájdalmat. Elkezdte drámásítani a szövegét. Furcsa volt látni a szöveg megelevenedését. Érdekes érzés volt látni az előadást, hatással lenni emberekre. „A betűkből szavak lesznek, a szavakból mondatok, a mondatokból mozgás, a mozgásból érzés, az érzésből pedig csend.” Csoda ez, ami történhet bárkivel. Körmöczi Kriván Péter elmondta: ez az előadás lendületet adott neki ahhoz, hogy folytassa a „drámázást”. Átdolgozza, gatyába rázza a már meglévő másik drámáját. És születőben van egy következő is.

Mindkét ifjú alkotó elárulta: nem nagyon szoktak (kortárs) színdarabokat olvasni. Mire Novák Eszter, a Szigligeti Társulat művészeti vezetője megjegyezte: a „normális” emberek

nem is szoktak drámákat olvasgatni csak úgy. A drámákat színpadra kell állítani, nem élnek színház nélkül, ezért ezek a szövegek inkább a színházi formákban gondolkodóknak valók. Novák Eszter hozzáfűzte: a pályakezdő drámaíró a legtöbbet abból tanul, ha látja a szövegét megvalósulni.

Városok háromszögében

A második napon két jóízű beszélgetés folyt a Darvas – La Roche-házban. Először Mátyás Zsolt Imre színművész, rendező *Diógyerekek* című novelláskötetét mutatták be. A szerzővel Szűcs László beszélgetett. A Holnap Kulturális Egyesület gondozásában megjelent kötet, amelynek szép és ötletes borítóját Benkő J. Zoltán tervezte, az elengedések könyve; Mátyás Zsolt Imre rövidprozáira jellemző a meghökkenés.

Hogy igazából mit is ért elengedésen? Sok mindent jelent a szó. Elengedett érzéseket, kiíródott frusztrációkat. „Már nem tudni, én engedem el őket, vagy ők engednek el engem” – mondta Mátyás Zsolt Imre. Intuitívan jönnek a történetek, bevillan a kép, s pörög az egész, mint egy film. „Néha nem érem utol.” Aztán mégiscsak bevárja a történet a szerzőt. Mátyás Zsolt Imre említést tett arról is: színészként sokszor ütközik olyan problémába, hogy hiába jó egy szöveg, valahogy mégsem lehet kimondani, vagy nehéz kimondani hitelesen. Ezért a novellák írásakor ügyelt arra

Angela Lupșea és Simon Judit a Holnap Feszt megnyitóján a Darvas – La Roche-házban

is, hogy jól kimondható legyen a szöveg. A történetek zömének van reális alapja, de aztán a szerző egyszer csak elrugaszkodik a valóságtól. Az ötletek a mindennapokból kerülnek ki, s aztán jöhet a mese, a képzelet. Némelyik elbeszélésében a zenének is jelentősége van, mégpedig műfaji megköttöttség nélkül, hiszen a hang lehet autózúgás vagy szimfónia. Az előbbiben is lehet zeneiség. Egyébiránt dobolni tanul, a nagyváradi Orbán Miklós dobos a mestere. A dobolás is elrepítette egy különleges világba. Mert az utazás belsőleg is történik, nem csak fizikailag. Szemlélődni önmagunkban hasznos, ha nem is mindig kellemes.

Mátyás Zsolt Imre Marosvásárhelyen született, Nagyváradon alapított családot, és a temesvári színház művésze. Sok

féle kötődés, élmény fűzi mindmáig Vásárhelyhez anélkül, hogy lokálpatrióta lett volna. Színészként pedig jól érzi magát Temesváron. E városok háromszögében él, és bizonyára ennek köszönhető, hogy nem lett a belső világa „belterjes és ingerszegény”. A Béga-parti város hihetetlen energiákat bocsát ki. Nagyon változatos a lakosság összetétele. Mindenféle impulzus éri ott az embert, pezseg a város. Ebből olykor ki kell szabadulni és csak szemlélődni, mondjuk, a Nyárád mentén. „Sokszor

Szűcs László és Mátyás Zsolt Imre a Diógyerekek című novelláskötet bemutatóján

bíráljuk a saját szemétdombunkat. Jó kitekinteni másfelé – ezért is jó ebben a háromszögben való mászkálás.”

A nagyvárad Theatron Egyesület – Varázshegy Színházi Műhely is szóba került, amelynek Mátyás Zsolt Imre az alapítója-vezetője. Jó néhány évig intenzíven működtette. Egy idő után belefáradt, egyelőre pihenteti a műhelyt, bár nem tervek nélkül.

A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színházról is szólt. A múlt évad nagyon gazdag és érdekes volt. „Egy szintet lépett a színház a múlt évaddal.” Kicsit szellősebbnek ígérkezik az új szezon, kevesebb produkció várható, aztán a következő évad megint húzós lesz. Egyébként épp a könyvbemutató előtti este volt Temesváron az évad első premiere: Görgey Gábor darabját, a *Wiener Walzert* mutatták be.

A forradalomtól a rasszizmusig

Este Svédországban élő vendégeket üdvözölhettek a Holnap Feszt szervezői. Athena Farrokhad költő, műfordító (francia és angol nyelvből fordít svédre), drámaíró, irodalomkritikus Teheránban született, kisgyermek volt, amikor családjával Svédországba települtek. Az 1983-ban született Athena svédnek tartja magát. Svéd költőnek. Első, *Vitsvit* című verseskötete 2013-ban jelent meg. Magyar fordításban 2015-ben látott nyomdafestéket a Holnap Kulturális Egyesület gondozásában. A könyvet már megismertették az irodalombarátokkal Váradon tavalyelőtt. Most a költőnővel is találkozhattak az érdeklődők. Athenával Simon Judit újságíró beszélgetett angol nyelven, gyorsan és érzékletesen tolmácsolva magyarul mondandóját. A meghívott elmondta: többször volt már Romániában, de Erdélyben még soha nem járt. Verseskötetét Svetlana Cârstea fordította le román nyelvre. Svetlanával 2012-ben találkozott Stockholmban, a Román Kulturális Intézetben; egy közös műfordítói projektben vettek részt. Román és svéd költők dolgoztak együtt két hétig. Svetlanával hamar összebarátkozott Athena. Úgy fordították le egymás munkáit, hogy egyik sem ismerte a másik nyelvét. A francia volt a közös nyelv. Azóta is tartják a kapcsolatot, közös kötetük is lett. „Sok közös van bennünk – és főleg az írásainkban” – mondta Athena. Hiába, hogy

más-más kultúra, teljesen más közeg, más ország, öt éve tevékenykednek együtt, közös projektjeik vannak. Ő még 2013-ban fordította le Svetlana könyvét. Érdekességképp megemlítette, hogy a romániai Gaudeamus könyvfesztiválon tíz divatos skandináv krimiíró regényei mellett Athena verseskötetét mutatták be. És hogy milyen témák foglalkoztatták versírásukkor? Forradalom, háború, migráció és rasszizmus. Ezekről akart írni a magyarul *Fehérfehérré* címet viselő kötetben, ugyanakkor az emlékeknek is fontosságot szánt. Líraian megközelítve a makropolitikai kérdéseket, nagyon intim szemszögből, nem csupán egy személy szempontjából. Minden emberre másként hatnak ezek a dolgok, és másféle stratégiákkal dolgozzák föl ezeket. A család erre nagyon megfelelő közeg.

Athena verseskötetének magyar fordítója Sall László nagyváradai születésű, Göteborgban élő költő. Hogy miként bukkant rá Athena verseire? Sall László elmesélte: kíváncsi volt arra, mivel is foglalkoznak mostanság az egykori svéd gyermekversek szerzői. Aztán kedvenc göteborgi könyvtárosát, Malin Anderssont kezdte faggatni arról, mit írnak manapság a fiatalok, milyen művek születnek, amiket le kell fordítani. Nos, így kerültek hozzá Athena Farrokhad költeményei.

Athena hozzáfűzte: a költők hálásak, ha fordítják a verseiket. Izgalmas munka a műfordítás, és jó érzés a folyamat részesének lenni. *Vitsvit*

kötetét tizenegy nyelvre fordították le. Három esetben – a kínai, az orosz és a magyar fordításoknál – fordult elő, hogy megnézte a könyvet, és csak annyit tudott mondani: jól néz ki, mert egy mukkot nem értett az egészből.

György Kamilla szintén Svédországban él; nyelvészként segített a versek végső magyar szövegének kialakításában. Lektorálta a munkát, összevetette, hogy a fordítás mennyire felel meg az eredetinek. A könyv magyar címe: *Fehérfehérré*. A vitsvit svéd szónak több jelentése is van. A fordító és a lektor sokat töprengett a címen is. A fehér lehet fénykitörés. Fehér a hó, a tej. A szónak kapcsolata van az anyanyelvvel. És végső soron a fehérnek pozitív kicsengése van – magyarázta Athena. Kamilla pedig hozzátette: Athena szövege telis-tele van többjelentésű kifejezésekkel, szójátékokkal. A gondolatok pedig vissza-visszatérnek, új vetületek keletkeznek.

Athena Farrokhzad (középen) svéd költő többnyelvű estjén (jobbra György Kamilla és Sall László)

A verseskönyv külleme sem átlagos. A borítója fényes, ezüstszínű. Akár egy tükör. A fehér lapokon pedig fekete csíkok, s a csíkokban fehér betűkkel a verssorok.

Elhangzott továbbá: Teheránban is bemutatta már könyvét. A cenzúra miatt nehéz ott kötetet megjelentetni. Merthogy nagy a diaszpóra a világban, kellene a perzsa nyelvű könyv is, de Athena nem szeretne kompromisszumokat kötni.

A versekből háromnyelvű felolvasás volt. Kovács Enikő, a Szigligeti Társulat színésze magyarul, Ioana

Tanulmányában tudatosan használja a közérthető magyar nyelvet, ám ez egyáltalán nincs a tudományosság kárára. Ezek a tanulmányok szerre megjelentek a *Várad* folyóiratban, nyelvészeti anyagai a Biharországban, most pedig a frissen bemutatott könyvben.

A kötet második részében az a többrészes portré található, amelyet tavaly nyári beszélgetéseik alkalmával Szilágyi Aladár készített a „kultúrminenessel”. Figyelemreméltó és kacskaringós Dánielisz Endre életútja a fésűs-, majd cukrászsegédségtől a tanítósáig. Tizenhat évesen, a magyarok szalontai bevonulása után lett az Arany-múzeum teremőre. Pár évig őrizte az emléktárgyakat. Sok ritkaságot látott, még Aranynek az epekövét is, ám sajnos jó néhány tárgyat

(épp 135-öt) elraboltak 1944 októberében. Két évig tanult teológiát, így Dánielisz Endre lévita-lelkész is. Köröstárkányban tanítóskodott. Akármi történt is, nem csüggedt el. Egyszer kilyukadt a tüdeje, de „valahogy befoldozták”. Kilencvenen túl a combnyaktörés után is szépen felépült. Sőt, nagyon is fürge mind fizikailag, mind szellemileg.

Nagyszalonta jeles személyiségeiről is szólt, például Fux Pál képzőművésről, báb- és díszlettervezőről,

*Dánielisz Endre irodalomtörténész
dedikálja legújabb kötetét*

Sinka Istvánról, aki pásztorból lett költő, dr. Kiss Ferenc orvosprofesszorról, anatómusról, Kiss Istvánról, a szalontai Arany János-szobor alkotójáról.

Hamarosan újabb kötettel jelentkeznek, amely a *Biharország* lapban megjelent nyelvészeti, nyelvhasználatról és -helyes-ségről, szép, helyes beszédéről szóló cikkeit tartalmazza majd.

Az irodalom vajon mi? – Avagy a város mint játszótér

Az Élő Várad Műhely és a Fiatal Írók Szövetségének (FISZ) tagjai az év hátralévő hónapjaiban öt alkalommal találkoznak Nagyváradon. A nyitányt a Holnap Fesztven tartották meg, az Élő Váradot Biró Árpád Levente képviselte, a Fiatal Írók Szövetségét pedig Szöllőssy Balázs és Hyross Ferenc. A beszélgetést Tasnádi-Sáhy Péter, az Élő Várad Műhely ötletgazdája, irányítója moderálta.

Hyross Ferenc 1992-ben született Budapesten, jelenleg is ott él. Pannonhalmán érettségizett, 2016-ban diplomázott az ELTE PPK pszichológia szakán. Versei 2010 óta jelennek meg nyomtatott és online folyóiratokban. *Tömegvonzás* című kötete 2016-ban jelent meg.

Szöllőssy Balázs 1981-ben született. Költő, szerkesztő, a Fiatal Írók Szövetségének titkára. Megjelent kötete: *A szabadság két jelentése* (2010). Decemberben jelenik meg második verseskötete.

Biró Árpád Levente a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza, színház- és bábszínháztörténettel foglalkozik, amikor pedig az irodalom világában barangol, a szöveg performativitása érdekli. A találkozón mindhárman olvastak föl írásaikból.

Mint ahogy Tasnádi-Sáhy Péter is fogalmazott: egy friss barátság első momentumai ezek. A cél az, hogy minél többet megtudjanak egymásról. Azután arról folytattak eszmecserét, hogy igazából mi is az irodalom. Ferencnek az irodalom leginkább a kreativitást jelenti. Az irodalom kicsit több annál, mint a saját belső világ, az érzések szublimálása. Fon-

tos az egyéni és az univerzális találkozás. Árpi hangsúlyozta: irodalom nélkül lehet élni, de nem érdemes. Ami lényeges: valamilyen módon megkerülhetetlenné tenni az irodalmat. Balázs a szabadság kis köreiről, a kreatív terekről beszélt. Ferenc pedig megjegyezte: ha a várost úgy nézzük, mint játszótér, jókat lehet játszani. Péter szerint kultúra közösség nélkül nem létezik. Élő kultúrának kell hogy legyen közössége. És léteznek olyan terek, amelyekbe úgy-mond bevonódnak a szövegek.

A valóság vizsgálatának egyik formája a művészet

Ezután következett Gáspárik Attila színművésznek, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház főigazgatójának *Váradról indult* című estje. A vendéggel előbb színházi témákról Simon Judit, majd személyesebb dolgokról egykori középiskolai osztálytársa, Szűcs László beszélgetett.

Gáspárik Attila egy 1919-es plakátot is hozott magával. A plakát azon utolsó előadások egyikét hirdeti, amit még nem román világban játszott a színház. A régi falragaszon Gróf László neve is szerepel. Budapesten találta ezt a régi várad színháztörténeti érdekességet, amelyet most a *Várad* szerkesztőségének ajándékozott. Megjegyezte: még Földes László várad színművész tanította meg rá, hogy össze kell kaparni az utolsó kicsi emlékeket is. Az ócskapiacok fölöttébb szükséges voltára pedig az egyik nagybátyja ébresztette rá.

Gáspárik Attilának tavaly jelent meg *A színház kiterjedése* című könyve. Emellett írt egy könyvet Kovács György színművészről, drámaíróról is. Soha nem látta őt, de érdekelte a személyisége. Gáspárik hangsúlyozta: a színháznak óriási érdeme van a magyar nemzet kialakulásában. A színház egy nyelv köré csoportosult. Ugyanakkor demokratikus intézmény volt, hiszen egy térben lehetett az arisztokrata a földművessel. Kovács György sztár volt. Évtizedeken át tanított is. Nehezen vészelté át a második világháborút. A fasizmus elől menekülnie kellett. Minden oka meglett volna, hogy ne ejtsen ki soha többé magyar szót. Ám ő nem így tett. Művészete szimbólummá vált. A leghitelesebb Kossuth-

Gáspárik Attila átadja ajándékát, egy 1919 tavaszán készült nagyváradi színházi plakátot

figurát ő játszotta. Emellett ő lett a versmondás Latinovitsa Erdélyben. Gáspárik hangsúlyozta: szeretné a színjátszást behozni a közgondolkodásba. És szeretné, ha lenne egy színházi múzeum valahol Erdélyben. „A színház volt a minden annak idején” – fogalmazott.

Gáspárik Attilát foglalkoztatják az 1989 előtti beszélgetések, jelentések, amelyek a színház berkeiben történtek. A Securitate érdeke az volt, hogy mindenkiről mindent tudjon. Sokszor így tudtak kordában tartani embereket. A titkosrendőrség játéka az is, hogy egymásnak ugraszt egyéneket. Annak idején ez volt az oka Kolozsvár és Marosvásárhely értelmiségi körei acsarkodásának is. Panek Zoltán és Sütő András is ezért ment egymásnak. Gáspárik Attilát érdekli, hogy a színjátszást mennyire befolyásolja a titkosrendőrség, hogy a színházak mennyi kompromisszumot vállaltak és vállalnak manapság, és hogy miként játszottak össze a hatalommal. „A valóság vizsgálatának egyik formája a művészet” – jelentette ki.

Irodalom és színház kapcsolatáról szólván kifejtette: a jövő színháza még jobban elszakad az irodalomtól. Azt a színházat szereti, ahol a színész önmagát adja. „Engem már nem érdekel Shakespeare, hanem az érdekel, hogy Kovács Géza milyen mint Hamlet.” Visszavonna a rendezői színházakból. A kortárs színháznak önmagát kellene megfogalmaznia. A mozi megjelenése a színházra is hatott. Sok előadásban használnak mozgóképe-

ket is. Egyébként meg „a színház nagy kurva, minden művészből lop egy kicsit, és aztán kikeveri a sajátját”.

A színház mellett a média világa is foglalkoztatja. Írásokat publikált, tévézett, rádiózott. Szűcs Lászlóval a diákéveket is föllelevenítették a „Mogyorósban” (mai nevén Ady Endre középiskola). Egykori tanáraikról, osztálytársaikról is meséltek. Az est dedikálással és pezsgőzéssel zárult, a remek kárásztelki sampányt Gáspárik hozta.

*

Zenével, a titokzatosan hangzó Columbo's Wife együttes – Nagy Orsolya (ének), Imre Zoltán (gitár), Emődi Tamás (gitár), Antal János (billentyűk), Herman Szabolcs (basszus-

gitár), Makai Dimény Zoltán (dobok) – koncertjével búcsúzhattunk az idei Holnap Feszttől. A váradi zenekar tagjai kedvtelésből muzsikálnak, és nagyon jól csinálják ezt. Világlágereket, blues- és rockdalokat dolgoznak föl. Ebben a felállásban ez volt a második koncertjük a Moszkva Kávézóban. A Columbo's Wife ismét egy hangulatos, jó koncerttel örvendeztette meg közönségét, méltó befejezéseként a rendezvényt.

TÓTH HAJNAL

A Columbo's Wife együttes fesztiválzáró koncertje a Moszkva klubban

PÉTER I. ZOLTÁN

Szent László első nagyváradai köztéri kőszobra

A Szent Lászlót ábrázoló első váradai köztéri szobrok a Kolozsvári testvérek, Márton és György nevéhez fűződnek. De ezeket nem a városban, hanem a várban állították fel. Először 1370-ben Szent István, Szent Imre és Szent László álló szobrát formázták meg bronzból. Ezeket egymás mellé állították fel a várudvarban. Húsz évvel később ugyanez a két szobrász Szent László aranyozott bronz lovas szobrát készítette el, jobbjában szekercével. A lovas szobrot 1390. május 20-án Luxemburgi Zsigmond király, német-római császár és Mária királyné jelenlétében avatták fel. Ezeket a szobrokat 1660-ban a törökök elpusztították. Csak leírás maradt fenn róluk.

A lovagkirály első városbeli szobra

A török hódoltságot követően Nagyváradon a második köztéri szobrot, kőből, a káptalan adományából, a városalapító Szent László király tiszteletére emelték. 1739. június 23-án

A képeslap bal szélén levő fehér ló irányában látható Szent László egykori kőszobra

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

állították fel a Kispiac (a későbbi Szent László, mai Unirii tér) mértani középpontjában. Nemigen lehetek meglepődve vele a váradiak, ezt tükrözi K. Nagy Sándor 1885-ben a városról és megyéről írt útirajza is: „Egy szentnek, egy magyar királynak szobra ez, ki Nagy-Váradot egykor fényessé és hatalmassá tette, – egy szobor, mely egykor pompás dísz volt ennek a térnek, akkor, midőn a mostani emeletes házak helyét apró földszinti nádas házak foglalták el, – egy szobor, mely utóbbi időben annyi éretlen gúnynak volt kitéve azok részéről, kik nem tudnak e szoborról egyebet minthogy az ott áll elhagyatva: – ez a Szent László szobra... Azt mondják: megkoptál, – de akik azt mondják, nem gondolják meg (sőt nem is tudják), hogy feletted

már annyi idő viharzott el, amennyi éppen elég volt arra, hogy három egészséges nemzedéket elseperjen az élők sorából. Másfél század bizony le is koptathatta már koronádról az aranyozást s megviselhette palástodat, melyet ezelőtt másfél századdal készített a szobrász omlatag mészkőből! Hiszen az alatt a másfél század alatt nem javítottak a te öltözeteden éppen semmit! Elveszett a te gondnokod, sőt arról is elfeledkeztek, hogy tulajdonképpen ki volna a te gondnokod s ki állított téged ide?..

[Az újbárosi római katolikus plébánia iratai közül] csak az 1823. május 4-i Canonica visitatio emlékezik meg legelőször

Szent László barokk stílusú kőszobra az egykori szeminárium kertjében

e szoborról, s ez is csak annyit mond róla, hogy »igen régi szobor, de felállítását ismerni nem lehet«.

Élt azonban a jelen század legelején egy okos ember, ki megírta a váradi püspökség történetét: Keresztúri József Alajos, aki ismerte ezt a gazdátlan szobrot s azt írja reá vonatkozólag, hogy Gróf Csáky Miklós ősei nemes példáját követve a város véd-szentjének, a Szent Királynak tiszteletére szobrot állított ide a piac közepére (»in medio Urbis Varadiensis foro«) az 1739-ik évi június 23-ik napján.

Tehát ez a sokszor kigúnyolt szobor már száznegyvenhat év óta áll itt egy püspök kegyeletéből! Ez alatt az idő alatt aztán nem csoda, ha megkopott is, minden gondozás nélkül. Másfél század viharzott már el felette s ez alatt gazdátlanná vált, elfeledték gondozni. De legyünk egészen igazságosak... voltak a régi öregek között, kik igyekeztek kegyeletben tartani ezt a szobrot, [így Szenczy István kanonok, Kondé Miklós püspök és Jedlicska Antal kanonok]...”

A kőszobrot 1892-ben átköltöztették a Pray György (ma Berzei) utcai papnevelde kertjébe, hogy helyette 1893. szeptember 10-én Szent László bronzszobra kerüljön a tér közepére. Az első világháború után, 1923-ban Szent László bronzszobrának is el kellett hagynia Újbáros főterét, a román városvezetés áthelyeztette a római katolikus püspöki palota kertjébe, a székesegyház főhomlokzata elé. Helyébe a tér közepére 1924.

november 21-én Ferdinánd román király lovas szobrát állították. De álljunk itt meg a későbbi szoborcserék felidézésével, ugyanis cikkünk témája nem ez, hanem Szent László első köztéri kőszobra, s azt, mint láttuk, 1892-ben a székesegyház közelében levő egykori papnevelde udvarán állították fel.

Néhány zavartalan évtized következett a barokk szobor életében, majd az államosítás után a szobrot a püspökségi kertbe dobták. Az 1960-as évek legelején a múzeum néhány alkalmazottja, többek között Jurcsák Tibor, Nicolae Chidioşan, Vlad Spoială úgy vélte, hogy veszélyben van az egykori magyar király kőszobra, ezért átszállították az

A restaurált kőszobor a bazilika mellékbejáratánál

akkori múzeum (a Múzeum utcai mai Gyermekpalota épülete) udvarára, s ott titokban elásták, hogy megvédjék a pusztítástól. Elismeréssel szolt róluk a rendszerváltást követően Jakobovits Miklós, felidézve Hora Coriolan akkori szavait: „Eljön még az idő, amikor ki lehet majd ásni és értékelni lehet Szent László szobrát.”

Ez az idő 1999 tavaszán jött el, Tempfli József római katolikus püspök jóvoltából.

Vélekedések a szoborról

A szobor kiadásának ötlete már közvetlenül a rendszerváltás után megszületett, többször tárgyaltak is erről a Varadinum kuratóriumi ülésein is, de a feltárás mindig elmaradt. Talán amiatt is, hogy annak idején eléggé kritikusan nyilatkoztak a szoborról a szakemberek, s emiatt fenntartásai voltak a megyés püspöknek a feltárással szemben. Többek között Biró József művészettörténész doktori értekezésében is bírálóan vélekedett a szoborról, azt írva, hogy aránytalanul nagy fejével egy szomorú karikatúra benyomását kelti. Jakobovits Miklós a szobor feltárása előtt túlzónak találta Biró József megállapítását. Mint mondta: „A szegedi Fekete múzeumban láttam egy csodálatos Szent László-szobrot. Szinte 300 éves barokk szobor volt. Az is nagy fejvel készült, groteszk felfogásban. Ennek megvan a maga oka, a jellegzetessége, a meseszerűsége. Hogy honnan indul a művészetben ez a szemlélet? A régi etruszk művészetben gyökere-

zik. A klasszikus görög és római felfogással ellentétben ez esetben inkább az élet mindennapjait akarták visszaadni, és kicsit groteszk, közvetlen hangulatban túlozták el a figurákat. Ez a szemlélet folytatódott a román kori szobrászatban is. A szenteket és Jézust általában nagy fejjel ábrázolták. Nem azért, mert a szobrász nem tudta a megfelelő arányokat, hanem sokkal inkább azért, mert a fej szuggesztivitásával akarta kifejezni a rendkívüli lelkierőt. Ebben az esetben a szépség a különösség felé tolódott el, tehát a művészi erő és szuggesztivitás váltotta fel az addig megszokott szépség fogalmát. Ez figyelhető meg a barokk szobrászatban is. Esetünkben Szent László kőszobránál is.”

A szobor feje

A szobor feltárása

Felfokozott izgalommal gyülekezett egy kis csoport 1999. március 25. reggelén az egykori múzeum udvarán, hogy kiássák a föld alá rejtett Szent László-kőszobrot, hogy utána restaurálhassák és méltó helyen felállíthassák. A feltárását Alexandru Sășianu művészettörténész és Jakobovits Miklós festőművész vezette, s jelen volt még Jakobovits Márta keramikus, Emődi András tanár, könyvrestaurátor. Mindannyian az udvarnak azon a részén gyülekeztek, amelyet még Jurcsák Tibor mutatott meg Sășianu Alexandrunak azzal, hogy ha majd eljön az idő a szobor kiásására, tudja, hol kell keresni.

A Secco Kft. három munkatársa kezdett hozzá a feltáráshoz. Vezetőjük, Sipos Tibor jó érzékkel óvatosságra intette őket. Miután felbontották az aszfaltréteget, a gyenge minőségű betonlap alól mintegy tíz centi mélységben előtűnt a szobor palástjának redője. Felszabadult öröm váltotta fel az izgalmat: valóban jól emlékeztek a szemtanúk, közel négy évtized távlatából is, majd folytatták a munkát. Óvatosan távolították el a földet az oldalára fektetett szoborról. Először úgy tűnt, hogy csak jelentéktelen sérüléseket szenvedett, de amikor a nyakához értek, már látszott, hogy a feje le van törve. Valószínűleg akkor történt ez, amikor a gödörbe eresztették. Bár kezdetben csak konzerválásra szólt, ez bizonyossá tette, hogy szakavatott kőrestaurátorra van szükség. Pótolni kell a kisebb lepattant részeket, valamint a bal

kezét, az országalmával együtt. Hiányzott a koronáról is a fémkereszt és a másik kezéből a jogar. Ezek fémrészek, ha az elásáskor meg is voltak, a föld alatt elrozsdásodtak. Találtak is néhány korrodálódott fémtörédket. Az országalma nem került elő. A letört kar helyzetéről következtetni lehetett arra, hogy a szobrot valószínűleg torzóban ásták el. Jakobovits Miklós a helyszínen megjegyezte, hogy a kiegészítés mellett rétegenként fel kell tárni a festéknyomokat is, amelyek azt igazolják, hogy egykoron ez a műalkotás festett volt, mint a barokk szobrok legtöbbször. Tudomásunk szerint 1890-ben javították legutóbb, a talapzattal együtt. A *Nagyvárad* napilap szerint ekkor fehér színnel vonták be, de arról nem írtak, hogy előzőleg esetleg színes is lehetett volna. A feltárt szobornál jól felismerhető volt ez a fehér réteg, de a pántoknál az aranyozás is, míg máshol a lehámolt fehér alatt a piros festék. A festéknyomok alapján érdemes lett volna mérlegelni azt is, hogy akár csak annak idején, most is festve állítsák fel a szobrot. De ez nem történt meg.

A kőszobor újraállítása

Mivel Szent László kőszobra rosszabb állapotban volt, mint ahogy azt remélték, restaurálni kellett. Magyarországról hívtak szakavatott kőrestaurátort, Kőrösi Antalt, ő pótolta a szobor hiányzó részeit is. Újramintázta az országalmát, a szoboralak egyik lábát és kézfejét. Rézből elkészítette az országalma kettős keresztjét, a jogart, a kardot, valamint a korona keresztjét.

Több elképzelés is született arról, hová is állítsák majd fel. Végül Tempfli József megyés püspök a Varadinum ünnepség

keretében a már restaurált szobrot 2000. május 21-én a székesegyház oldalbejárata mellé helyeztette. Sajnálatos, hogy az eredeti négyzetes alapú, felfelé karcsúsodó, füzéres jón pillérfő-formában végződő talapzata – vagy annak hiteles másolata – helyett egy jellegtelen, ráadásul igen alacsony posztamentumra helyezték. Ez utóbbin semmi sem emlékeztet arra, hogy kit is ábrázol a szobor, mindössze annyi olvasható rajta: „Krisztus születése / 2000-ik / kereszténységünk / 1000-ik / éve tiszteletére.”

Talán eljön majd az idő arra is, hogy váradi barokk köztéri szobrászatunk egyedül megmaradt emléke, amelynek egyházi értéke is jelentős, visszakapja eredeti talapzatát, helyreállítva ezzel a kompozíció stílusegységét. Bizakodást adhat erre Böcskei László megyés püspök egyik nyilatkozata, mely szerint egy esetleges áthelyezés-kor a kőből készült királyalakat magas talapzatra helyeznék, mert úgy alkották meg, hogy ne szemből, hanem alulról nézzenek rá. A püspök hozzátette, rendelkeznek fényképpel a szobor eredeti helyéről, illetve megvan az eredeti oszlopszerű emelvényük is...

Csupa múzeum lesz a város

Angela Lupșea jogász a Bihar Megyei Műemlékvédő Alapítvány igazgatója. Kezelésükben van a város néhány fontos turisztikai látványossága: a Darvas – La Roche-ház, a városháza tornya, a neológ zsinagóga, s maga a felújított vár. A hét helyszínen két-három éven belül végleges formáját elnyerő városi múzeummal kapcsolatos terveiről SIMON JUDIT és SZŰCS LÁSZLÓ kérdezte a szakembert.

Mit jelent az, hogy Ön a felelős vezetője a nagyváradi várnak?

Tavaly kértek fel, hogy kapcsolódjak be a leendő Vár- és Városi Múzeum (Muzeul Cetății și al Orașului Oradea) létrehozásának előkészítésébe, a tervezett kulturális intézmény dokumentációjának összeállításába, azzal a céllal, hogy az új intézményt a vonatkozó törvény alapján akkreditáljuk. A kérésre igent mondtam, s valóban, a vár is része a projektnek.

Mikorra várható, hogy az új múzeum megkapja az akkreditálást?

Ez két fázisban történik. Az első a működési engedély, ennek kibocsátását követően az intézmény működését figyelemmel követik. Az akkreditáció-kérés magában foglalja a működési engedély kérvényezését. Ebben ismertetjük, milyen ingatlanaink vannak, bemutatjuk az ezek kihasználására vonatkozó terveket, azt, hogy mit szándékozunk tenni, milyen tevékenységeket tervezünk. Az intézményt ez idő alatt monitorizálja a művelődési minisztérium akkreditálási bizottsága, s egy év után megkaphatjuk az akkreditálást, ha betartottuk a feltételeket, továbbá minden úgy alakul, ahogy azt belefoglaltuk a dokumentációba.

Ez az jelenti, hogy a dokumentáció összeállításától kezdve egymásfél év szükséges egy ilyen jellegű intézmény akkreditálásához?

Igen, de közben már folytathatunk tevékenységet a működési engedéllyel, és nincs tudomásom arról, hogy lett volna arra precedens, hogy a működési engedéllyel bíró intézmény később ne kapta volna meg az akkreditációt.

A városi múzeum kapcsolódik a megyeihez vagy különálló intézmény lesz?

A vonatkozó törvény értelmében a múzeum lehet a megyei tanács alárendeltségében, mint az egész megyét lefedő Körösvidéki Múzeum, vagy lehet a városi tanács alárendeltségében. Szabályos lehetőség a városi múzeum létrehozása. A városi múzeumnak több kirendeltsége lesz: a Darvas – La Roche-ház, a Cion (neológ) zsinagóga, a városháza tornya, a Városháza (Teleki) utcai zsinagóga, és persze maga a vár, hiszen lényegében minden onnan indul, ott lesz a múzeum központja. A Körösvidéki Múzeumhoz tartozik több emlékmúzeum, az Ady Endre, az Aurel Lazăr, a Iosif Vulcan múzeumok, hasonló lesz az új múzeum struktúrája is. Ugyanakkor szeretném megjegyezni, hogy a Körösvidéki Múzeum, személy szerint Aurel Chiriac igazgató úr nyitott abban, hogy támogassa az akkreditációt. A szakemberek, muzeológusok, a vár esetében régészek alkotta

tudományos tanács számára készített dokumentáció összeállításában is segít. Nincs konkurenciaharc a két intézmény között, hiszen Várad olyan város, ahol megél és képes együttműködni két múzeum.

Amikor ön vette át a váradi szecessziót bemutatni hivatott Darvas – La Roche-ház vezetését, azt nyilatkozta, szeretné, ha ez egy élő múzeum lenne, nem holt tárgyak gyűjteménye. A látogatók ne csak nézelődjenek, hanem vegyenek is részt az intézmény életében.

Így van, és a jövőben is ezt szeretném. Az elmúlt közel másfél évben, amióta megnyitottuk a házat a látogatók előtt, próbáltuk ide vonzani az embereket, helyieket és turistákat egyaránt. Egyelőre csak a belső részre lehetünk büszkéek, a külső falrészek ugyanis nagyon rossz állapotban vannak. A szakemberek elismeréssel szóltak arról, hogy nem ódzko-

dunk attól, hogy megmutassunk valamit, ami még nincs restaurálva. Szívesen vesszük, ha minél többen megnézik a műemlékeket, a műtárgyakat. Időközben pályáztunk a ház szakszerű felújításához szükséges összegekre. Az, hogy mi népszerűsítettük ezt a házat, rendezvényeket tartottunk itt, hozzájárult ahhoz, hogy megnyertük a pályázatot, amelynek feltétele volt egyebek mellett, hogy a restaurálásra váró épület nyitott legyen, működjön, legyen része a turisztikai útvonalaknak. Jelenlegi állapotában is használjuk, és éppen ezért pályáztunk, hogy az épület régi pompájában ragyogjon. A

pályázat egyik feltétele volt, hogy bemutassuk, hogyan gyümölcsöztetjük a restaurálást követően a ház értékeit. Jelenleg a földszintet és az emeletet használjuk, a felújítás után birtokba vesszük az alagsort is. Megkeressük azokat a multikulturális, multifunkcionális művészi tevékenységeket, melyek által minden alkotóközösség megtalálhatja a helyét ebben az épületben, tisztelve a ház sajátosságait. Nemrégiben nyitottuk meg a művészeti líceum végzős hallgatóinak kerámiakiállítását, és úgy köszöntöttem őket, hogy Isten hozott a házatokban. Pályázatunkban azt is jeleznünk kellett, milyen ajándéktárgyakat forgalmazunk, hogyan népszerűsítjük a házat, és milyen rendezvényeket szervezünk benne. Bátorítjuk a helyi művészeket, hogy a ház sajátosságaira emlékeztető tárgyakat alkossanak, s ezeket értékesítjük. A felértékelő bizottság egyik látogatása alkalmával meglepődtek, hogy nálunk az ajándéktárgyak is művészi alkotások. A pályázat pozitív megítélése után, de a szerződés megkötése előtt is ellátogattak ide az uniós pályázatokat elbíráló és pénzeket megítélő minisztériumi szakemberek, hogy megbizonyosodjanak arról, valós értékekről van szó.

Fontos azt is kiemelni, hogy a Darvas – La Roche-ház az első szecessziós múzeum lesz Kelet-Közép-Európában.

Az épület határozottan magán viseli a szecesszió jegyeit, de a leendő múzeumban szeretnénk bemutatni az összefüggéseket: azokat is, akik benne éltek, és a városi térben való elhelyezkedését. Minden múzeumot a hely sajátosságai szerint kell kialakítani, figyelembe véve azt is, milyen szerepet szánunk neki a város életében. Néhány turista megjegyezte, a berendezés nem kizárólag szecessziós. Mi elmagyaráztuk, hogy az épület stílusa teljességgel szecessziós, a berendezés pedig azt mutatja meg, hogyan éltek ebben a házban az elmúlt évszázadban, szinte napjainkig.

A Városháza (Teleki) utcai zsinagógának korábban elkezdődött a felújítása, aztán megtorpant. Folytatódik-e a munka, s lehet-e már tudni, mi lesz az épület funkciója?

Ezt a műemléket a városháza a megyei múzeummal, az izraelita hitközséggel és a bukaresti amerikai nagykövetséggel közösen kezdte felújítani. Az elkövetkezőkben a város átve-

szí a munkálatok folytatását, hogy kialakítsa benne a váradi zsidóság múzeumát, közösen a Körösvidéki Múzeummal.

Holokausztmúzeumról beszélünk?

Nem, elsősorban a zsidók itteni életét, munkásságát mutatja be, hozzájárulásukat a város és a megye fejlődéséhez. Ebből a szempontból Váradnak és a megyének különleges a történelme.

Ugyancsak egyedi kezdeményezésük a térségben a tervezett szabadkőműves múzeum, még hozzá abban az épületben, ahol egykor valóban szabadkőműves-páholy működött.

Ott egy olyan épületet kell átalakítani látványos létesítménnyé, mely a közelmúltig közigazgatási célokat szolgált. Valóban, ez volt egykor a Szent László páholy háza. Fel kellett kutatnunk a dokumentumokat, hogy lássuk, hogyan nézett ki, hogyan működött, amikor megépült. Hangsúlyozni szeretném, a városvezetés nem vonja kétségbe a szabadkőművesek pozitív szerepét a város fejlődésében. Erre az objektumra is pályáztunk, és úgy tűnik, megkapjuk rá a finanszírozást. Rekonstruáljuk az épületet az eredeti formájában, ide érve a belső tereket is. A finanszírozást a páholy épületének a rekonstrukciójára kapjuk, majd következik a berendezés, amelynek a költségeit a városi tanács fedezi.

Hogyan tudják autentikusan bemutatni az épület belső tereit?

Az építészek, művészettörténészek, akik elkészítették a ter-
veket, megtalálták a korabeli dokumentumokat. Olyan ter-
veket készítettek ezekhez, melyek alapján bemutatjuk a
páholyt. Amint a Darvas – La Roche-ház esetében, itt is az
épület eredeti funkciójának szimbolikáját hangsúlyozzuk.
Találni kellett valamit, amivel kiemelhetjük a szabadkőmű-
ves jelképeket. Reméljük, ezt a textil- és bőrművészettel tud-
juk megvalósítani. Ez a két anyag képes leginkább megjele-
níteni ezeket a főleg férfias jelképeket. Természetesen ezt az
épületet is szeretnénk beemelni a turisztikai látványosság-
gok közé.

Nem tartanak esetleges politikai támadásoktól?

A szabadkőműves múzeummal kapcsolatban? Nem hiszem.
Amikor műemlékekről van szó, nem helyezheted előtérbe a
politikát. Az épített örökséget, a történelmi műemlékeket
eredeti állapotukban kell megmutatni, és el kell fogadni,
hogy ezeknek a nagyiparosoknak, tőkészeknek, fontos sze-
mélyiségeknek köszönhető a város fejlődése. Nem mond-
hatsz mást, mint a valóságot. Egyébként a Szent László
páholyt magyarok alapították ugyan, de a két világháború
között román személyiségek is tagjai voltak.

*Alighanem félreértett, nem román–magyar ellentétekre gondol-
tunk, hanem arra, hogy a szabadkőművesekhez ellenségesen
viszonyulnak egyes magyarok is, románok is.*

Ez egy műemlék épület, amely megkapta ezt a besorolást,
természetes, hogy ez a kulturális örökségünk része. Nem
feltétlenül a szabadkőművesség okkult oldalát kívánjuk
bemutatni, de ha kicsit is tanulmányozza valaki magát a
szabadkőművességet, rájön, hogy csak kivételes erkölcsi tar-
tású, a társadalom által megbecsült emberek lehetnek tagjai
egy páholynek. Ha mi nyitott, demokratikus társadalmat
akarunk, amely értékeli a kulturális örökséget, akkor erre
nem tekinthetünk negatívként.

*Úgy tudjuk, az eddig felsoroltakon túl a Fekete Sas palotában is
jelen lesznek.*

A multifunkcionális termet, a volt Szabadság mozit alakítjuk
át, akár pályázati források bevonásával, akár saját költség-

vetésből; azt a rendkívül szép termet
hasznosítani kell. Immár befejező-
dött a passzázs és az épületegyüttes
teljes restaurálása, most következik
ez a terem. Azért is döntöttünk
ennek az intézménynek, a városi
múzeumnak a létesítéséről, mert a
városnak egyre több felújított műem-
lék épülete van, s ezeket egyetlen
intézménynek kell tisztességesen
kezelnie, karbantartania, a nagykö-
zönségnek megmutatnia. A polgár-
mesteri hivatal közintézmény, nin-
csenek ilyen felkészültségű szakem-
berei. A múzeumokat és közgyűjte-
ményeket szabályozó törvény a leg-
jobb eszköz az új intézmény létreho-
zásához. Akkor mondhatjuk, hogy ez
valóban nagyszabású intézmény,
amikor száz százalékban működik.

Amikor akkreditálunk egy múzeumi
intézményt, akkor a dokumentáció-
ban lefektetjük, ennyi és ennyi léte-
sítményünk lesz, de egy-két évig
mindegyik valamilyen fázisban van.
Amikor elkezdődik a Darvas-ház res-
taurálása, meghatározunk egy mini-
mális alkalmazotti létszámot a
múzeum működtetéséhez, de ők az
akkreditálás pillanatában még nem
lesznek alkalmazva, mivel az épüle-
tet restaurálják, azaz nem működik.
Ugyanez a helyzet a többi létesít-
ménnyel is. A Cion zsinagóga már
működik, része a kulturális turisztika-
i kínálatnak. Tudjuk, milyen
nehézségekbe ütközünk az alkalma-
zottak tekintetében, a látogatási idők
meghatározásában. Ez lényegében jó
tapasztalat, mert tudjuk, mikor szük-
séges több ember egy helyszínre és
mikor kevesebb, tudjuk, hány embert

kell alkalmaznunk. Szükségünk van olyan szaktudással bíró emberre, aki koordinálja a két zsinagógát.

Mikorra várható, hogy a városi múzeum valamennyi eleme működni fog, beleértve a Fekete Sast is?

Úgy gondolom, ezt 2019 második felében, legkésőbb 2020-ban érjük el. Ez szoros, de tartható határidő, hiszen a vár, a neológ zsinagóga, a városháza tornya már rendben működik, s a Darvas-ház is mindaddig látogatható, ameddig meg nem kezdődik a restaurálása.

Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy mindegyik létesítmény multikulturális, jelen van a román, a magyar és a zsidó kultúra is.

Ezt természetesnek tartom. Örülök, hogy most elmondhatom, én részben magyar családból származom, beszélek, írok, olvasok magyarul – igaz, nem anyanyelvi szinten –, és mindig számíthattam a magyar közösség támogatására. *(Angela Lupșea szeptemberben magyar nyelven mondta el köszöntőbeszédét a HolnapFeszt megnyitóján a Darvas-házban – szerk. megj.)* Az, hogy beszélem a nyelvet és mindig nyitott voltam az együttműködésre, számos személyes sikert hozott nekem. Eszembe sem jutna elutasítani az együttműködést valakivel azért, mert magyar. Ez kizárt. Aki ismer engem, nagyon jól tudja, hogy ha valaki nem tudja magát jól kifejezni románul, én azonnal magyarul kezdek beszélni az illetővel. Tanúsíthatják ezt azok a váradiak is, akik részt vesznek a homlokzatfelújítási programban, hogy a séták alatt bármikor szívesen beszélek magyarul. Néha megjelennek rosszindulatú írások, hogy elutasítottam egy kiállítást a Darvas-házban, amiért magyarul volt, de úgy hiszem, az elmúlt évben bebizonyítottam ennek ellenkezőjét.

Ha már szóba hozta, kérjük, foglalja össze a homlokzatfelújítási program lényegét.

Ez egy nagyon bátor program, amit a város támogat és működtet. Rájöttünk, ha a város nem támogatja a tulajdonosokat tanácsadással, tervekkel, esetleg a költségek valamilyen formában való átvállalásával, akkor a városkép nem-hogy nem változik, de folyamatosan romlik. Lehet, nem a legkellemesebb visszaszerezni a tulajdonosoktól a beruhá-

zás költségeit, de nincs más lehetőség, hiszen közpénzről van szó. A program folyamatban van, és a régi házak lakásainak tulajdonosai kezdik megérteni, hogy fontos megszépíteni a város arculatát. Az, hogy valaki a központban lakik, némi anyagi áldozatot is feltételez, olyan polgári tudatot, amit egy gyönyörű belváros megérdemel.

A Zöldfa (Vasile Alecsandri) utcát hamarosan átalakítják sétálóutcának, ott is számos épület szorol felújításra.

Minden ingatlannak elkészült a műszaki dokumentációja, nyolcvan százalékuknak már van építési engedélye. Négy épületen el is kezdtük a munkálatokat, a többihez akkor fogunk hozzá, amikor megkötjük a partneri szerződést a vállalkozásokkal, vagy a tulajdonosok vállalják a költségeket. Ha nincs meg a szükséges anyagi fedezetük, a helyiségeket átveszi a város. Ezzel egyidejűleg kezdjük az utcát átalakítani sétáló-utcává.

Mi lesz az egykori ruhagyárnak a környezetébe nem illő, többszintes épületével?

Egyelőre marad. Ilyen rövid idő alatt a terveket a meglévő épületekhez kell igazítani. Ez nem jelenti azt, hogy a jövőben nem keressük meg a tulajdonosokat, hogy meggyőzzük őket a volt gyárépületek átalakításának szükségességéről. Gondolom, amikor majd látják, hogy a tulajdonukban álló nem éppen esztétikus épület egy sétálóutcán áll, lesznek annyira nyi-

tottak, hogy ne csak az anyagi hasznot tartsák szem előtt, hanem legyenek tekintettel a várostra is. Számos európai példa van arra, hogy ilyen ipari létesítményeket vonzóvá, funkcionálissá lehet tenni. A befektetőknek is vonzóbb egy olyan, a főteret a várral összekötő sétálóutca, amelyiken restaurált régi épületek állnak. Most, ha az utcára egy befektetőt vagy turistát viszel – a látványtól nem lesz túl lelkes.

Nagyváradon már van egy sétálóutca, a Fő (Republicii) utca, ahol hamarosan befejeződik az épületek restaurálása. Jó lenne, ha a tulajdonosok is nyitottabbak lennének, és nem csak aszerint válogatnák meg a bérlőket, hogy ki fizeti a legtöbbet. A szakemberek szerint a Fő utcán nem feltétlenül az utca jellegéhez illő üzletek is vannak. Lehet, meg kell győznünk a boltok, éttermek tulajdonosait, találjuk meg azt az együttműködési formát, amely ha egy-két évig anyagilag nem is túl előnyös, de közép- és hosszú távon az üzletfejlés nagyobb biztosságot, ismertséget és hasznot hozna számukra.

Visszatérnénk kicsit a bérházak felújítására. Sok bérlő megvette a lakást, amelyben él, így a városnak számos tulajdonossal kell megegyeznie; többségük idős, nyugdíjas. Továbbra is érvényes, amit a polgármester mondott, hogy a város restaurálja az épüle-

tet, a tulajdonosok pedig a rájuk eső részt, mint egy kölcsönt, de kamatmentesen, részletekben fizethetik vissza a városnak?

Igen, a projektet így gondoltuk el, és működik. A Szent László tér 5. szám alatti Kovách-ház volt a „pilot projekt”, ahol alkalmaztuk a 442. számú törvény adta lehetőségeket, felajánlva az anyagi hozzájárulást – a város nem adhat kölcsönt. Ez a törvény a műemlék épületek lakástulajdonosainak bizonyos mértékű hozzájárulásáról beszél; előírja a műemlék épületek részbeni vagy teljes finanszírozását. A város számára lehetetlen teljes mértékben finanszírozni ezeknek az ingatlanoknak a felújítását, hiszen akkor évente csupán egy-két épület megszüpítésére futná...

(Az Erport.ro oldalon megjelent beszélgetés szerkesztett, rövidített változata.)

Miért félünk a bohóctól?

Andy Muschietti: Az

Kritika

Nosztalgiával manapság sok mindent el lehet adni, de ha ennek az az eredménye, hogy szórakoztatóbb, többekhez szóló, egészen egyszerűen jobb közönségfilmek születnek, nem lehet sok kifogásunk a trend ellen. És ha a „szórakoztató” ebben az esetben egyben ijesztőt, vagy éppen nagyon ijesztőt jelent, attól sem kell megijedni (csak képletesen), mert akkor ez azt is maga után vonja, hogy nemcsak a moziba járó közönség kap valamit, amit már régen nem kapott, hanem azt is, hogy Stephen King is megkapja, ami már régen járt volna neki: egy horrorregénye olyan mozifilmes adaptációját, ami viszonylag hű az eredeti regényhez, ugyanakkor minőségileg sem lehet ellene kifogást emelni – ugyanis arra, hogy mindkét feltétel teljesüljön, mindeddig nem volt példa.

Egy papírhajót sodor az esővíz az Egyesült Államok északkeleti részén fekvő Maine állam csendes városkájában, Derry utcáin, a járdaszegély alatt. A kis Georgie kacagva szalad utána sárga esőkabátjában. A hajócska hirtelen eltűnik egy csatornanyílásban. A kisfiú utánakukucskál – papírhajója nem tűnt el, valaki elkapta. Egy mosolygós bohóc leskelődik kifelé a nyílásból...

Az ikonikussá vált kezdő jelenetsor és az ezt követő események a nyolc-

Ki van a csatornában? – Georgie a papírhajóját keresi, mást talál

vanas évek közepe óta rémisztgetik az olvasókat, majd 1990-től a tévénézőket is, jócskán megdobva a bohócphobia (coulrophobia) előfordulási statisztikáit előbb Amerikában, majd az egész világon. Bár a gonosz bohóc archetípusát nem Stephen King találta ki, töretlen popkulturális népszerűsége egyértelműen neki tulajdonítható. King regényeiből egyébként ritkán készült jó film – azok, amelyek nagy rendezők kezébe kerültek, és kritikailag is sikeresek voltak, például Stanley Kubrick *Ragyogása* (*The Shining*) vagy Brian de Palma *Carrie*-je jócskán átformálták a regény történetét, és a szerző (s a megrögzött rajongók) tetszését a legkevésbé sem nyerték el. A valóban osztatlan sikert arató *A remény rabjai* (*The Shawshank Redemption*) vagy az *Állj mellém!* (*Stand By Me*) nem tartozik King horrorregényei közé, nem tartalmaz természetfeletti elemeket. Igencsak érett hát, hogy valamelyik olyan könyve kapjon méltó filmadaptációt, amely miatt Kinget az ijesztés királyaként szokás emlegetni.

Az *Az (It)* mozifilmes adaptációjának ötlete már régóta foglalkoztatta a jogtulajdonost. A televíziós minisorozat inkább

korrekt volt, mint jó, és az, hogy végül megmaradt a kollektív emlékezetben, leginkább a címszereplő gonosz bohócot zseniálisan alakító Tim Currynek köszönhető. A moziba szánt verzión 2009-ben kezdtek dolgozni, majd számos reménytelennek tűnő leállás és két rendező „elfogyasztása” után 2015-ben indult el az immár eredményt is hozó munka. A projektet végül révbe navigáló direktornak, az argentin Andy Muschietinek nincs hosszú filmográfiája, de a 2013-as, Guillermo del Toro mentorálásával és Jessica Chastain főszereplésével készült *Mamából* már egyértelmű volt, hogy az ijesztőbbik végéről ragadja majd meg a vaskos, kétkötetes regény történetét és hangulatát.

*Van kedved játszani? – Bill Skarsgård
mint Krajcáros, a táncoló bohóc*

És talán nem is baj, hogy ennyit késlekedett az új Az. Nemcsak a történet sajátos számmisztikája miatt, amely szerint a gonosz épp 27 évente indul újabb támadásra az álmos kisvárosban, a televíziós adaptáció megjelenése óta pedig épp ennyi idő telt el, hanem azért is, mert 2017-nél keresve sem találhattak volna a filmkészítők jobb évet arra, hogy az utóbbi időben a mozis produkciók által méltatlanul elhanyagolt korosztálynak, a negyvenesekének egy kalandos nosztalgiautazással a kedvére tegyenek. Ehhez egyetlen lényeges dolgot kellett megváltoztatni a történetben a regényhez képest: míg Stephen King 1986-ban megjelent eredetijében a főszereplők gyermekkoruk a '60-as évekre volt tehető, a filmben egy huszárvágással a '80-as évekre hozták előre az idősíkot, ami egyrészt az úgynevezett X-generáció gyerekkorának időszaka, másrészt arra is tökéletesen megfelel, hogy a második rész cselekménye, amely a gyerekek felnőttkorában zajlik, pontosan napjainkra essen majd.

Ez a nosztalgiavonat egyébként tavaly érte el az utazási sebességet a Netflix *Stranger Things* című szériájával. Az 1983-ban játszódó történet úgy volt Stephen King-hommage, hogy konkrétan semmi köze nem volt a szerzőhöz, de aki olvasott már a „horrorkirálytól” bármit, az tudja, hogy könyvei komoly inspirációforrást jelentettek az alkotóknak, pedig nem kifejezetten horrorsorozatról volt szó. Viszont sikerült valamit kilopnia a King-könyvekből (meg Steven Spielberg '80-as évekbeli filmjeiből), valami olyasmit, amit most az *Aznak* végre sikerült a mozivászonra is visszacsémpeznie, valamit, ami már nagyon régóta hiányzott: jókedvet, kedvességet, szívet.

Horrorfilmnek besorolható tehát az *Az*, és tagadhatatlanul félelmetes is, de nem ettől jó. Attól jó, hogy a rendezőnek sikerült megértenie, hogy ezt a könyvet kizárólag a gyerekszereplőkre, a köztük elhangzó párbeszédre, kapcsolataik sajátos dinamikájára, kisvárosi életük szépségeire és (sokszor megrázó) nehézségeire alapozva szabad adaptálni. Az *Az* legnagyobb erőssége az ifjúsági film és a horror közötti egyensúly: Muschietti kitűnő arányérzékkel adagolja a háborzongató ijesztéseket és a nyári vakáció hangulatát, a csatornában leselkedő, alakváltó ősgonoszt és a felszabadultan bicikliző, életük sorsfordító nyarát élő gyerekek egymás közti piszkálódásait. Patikamérleglen kellett mindezt kimér-

ni ahhoz, hogy működjön, hiszen egy felnövéstörténetet kellett rémisztő horrornak álcázni – persze másfelől azt is mondhatnánk, hogy egy vérfa-gyasztó horrort kellett a gyermekkor utolsó gondtalan nyarának történetébe beágyazni. Ez az a pont egyébként, ahol valamit veszített is a film: a könyvhöz képest meglehetősen kevés konkrétumot tudunk meg a gyerekek előéletéről és családi háttéréről. Így ha Muschetti nem akart az ijesztésből engedni, magyarán, jelentős játékidőt kívánt szentelni a horrorjeleneteknek, kénytelen volt a karakterjellemzések egy részéről lemondani.

A gonoszt alakító Bill Skarsgård alaposan átgondolta Krajcáros, a táncoló bohóc karakterét, nagyon erős jelenléttel viszi a hátán a rémisztő jeleneteket, de az igazi bravúr mégis a végtelen természetességgel, szimpatikusan játszó gyerekszereplőké, vagyis a héttagú Vesztések Klubjáé, akik az ezerarcú gonosszal szemben veszik fel a halált megvető harcot, és időközben a felnőtté válás útján is elindulnak. Mert a rájuk leselkedő gonosz nem mindig természetfeletti: a felnőttek világában a kegyetlenség, az erőszak, a halál visszafordíthatatlansága semmivel sem kevésbé rémisztő, mint a piros lufikat lengető Krajcáros bohóc. Ezt a gondolati vonalat kell majd Muschietti-nek (ha ő marad a rendező) a második részben még tovább vinnie, mégpedig a gyerekekből felnőtté vált Vesztésekkel és a gonosz bohócból talán a könyvhöz hasonlóan eredendő gonosszá avanszáló Krajcárossal. Kíváncsian várjuk.

NAGY ORSOLYA

Az (It)

(Amerikai Egyesült Államok, 2017)

Stephen King azonos című regénye alapján a forgatókönyvet írta: Chase Palmer, Cary Fukunaga és Gary Dauberman

Rendezte: Andy Muschietti

Fényképezte: Chung-hoon Chung

Szereplők: Jaeden Lieberher, Jeremy Ray Taylor, Sophia Lillis, Bill Skarsgård

Nyáry Krisztián

Törzsasztal kommunikációs
szakember,
könyv-
kiadó, író,
irodalom-
történész

Budapesten született 1972-ben. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom – művészettudomány szakos hallgatója volt, 1995-től ugyanitt egyetemi tanársegéd lett. Kutatási területe a 19. század első felének magyar költésztörténete. 1994–1998 között a Szépliteratúrai Ajándék című folyóirat szerkesztője. 1996-tól a budapesti Főpolgármesteri Hivatalban sajtóreferens, 1997-től sajtófőnök. 2000–2001-ben egy piacutató intézet vezetője, majd egy stratégiai kommunikációs cég vezető tanácsadója. 2015. április 1-től a Magvető Kiadó és az Athenaeum Kiadó igazgatója. 2016. július 1-től a Lira Könyv Zrt. kreatív igazgatója. 2012-ben kezdte publikálni a Facebookon magyar írók és költők szerelmi életéről szóló írásait, s ezek nagy népszerűsége tettek szert. A posztok alapján megjelent Így szerettek ők című kötete a 2012. év egyik könyvsikere volt, elnyerte a Magyar Könyvtárosok Egyesülete által adományozott Fitz József-könyvdíjat. További kötetei: Így szerettek ők 2., Corvina, Budapest, 2013; Igazi hősök – 33 magyar, Corvina, Budapest, 2014; Merész magyarok – 30 emberi történet, Corvina, Budapest, 2015; Festői szerelmek, Budapest, Corvina, 2016; Játékok és szerelmek, Corvina, Budapest, 2017 (Kováts Krisztával); Eminent Hungarians, Corvina, Budapest, 2017.

*Nyáry Krisztián és az őt kérdező Kőrössi P. József
a szeptemberi Törzsasztal-esten az Illyés Gyula
könyvesboltban*

Fotó: BALOGH ANDREA

NYÁRY KRISZTIÁN

Nem a szobrokra vagyunk kíváncsiak

KÖRÖSSI P. JÓZSEF (■): Örülök, hogy ilyen szép számban eljöttek a mai Törzsasztalra. Itt ül ebben a székhelyben Nyáry Krisztián. Rengeteg elfoglaltságból szakítottuk ki erre az alkalomra. 1972-ben született Budapesten. Pécsen végzett, ott volt tanársegéd. Kutatási területe a 19. század első felének magyar költészettörténete. Nem lettél volna ilyen népszerű, ha azt folytatod irodalomtörténészként. Igaz, amúgy mitől lenne népszerű egy irodalomtörténész? Van még egy hasonló, ő is vendége volt a Törzsasztalnak, Szilágyi Zsófia. Ti ketten ma tényleg, kicsit vulgárisan fogalmazva, taroltok a népszerűségben. Elég csak annyit mondanom: Nyáry Krisztiánt a Facebookon 35 ezren követik. Említettem, Pécsen voltál tanársegéd. Abbahagytad ezt a kutatást, a 19. század költészettörténetét, vagy csak úgy elmaradt?

NYÁRY KRISZTIÁN (▼): Már a kilencvenes évek közepén is, amikor tanársegéd voltam, igaz volt, hogy költséges hobbi egyetemen tanítani. Magyarországon, ahogy mindenütt Kelet-Európában, akkor kezdett szükség lenni kommunikációs szakemberekre. Igaz, nem tanították előtte, de már igény volt rá, hogy a fogyasztókkal, az olvasókkal, a vásárlókkal, kinek miye van, professzionális módon kapcsolatot tartsanak cégek, hivatalok, társaságok, színházak. Toborozták az embereket, akiknek ezekkel kell foglalkozni, és senki nem értett hozzá. Nekem az egyetemen volt egy egyébként erdélyi filozófia szakos kollégám, aki elkerült Budapestre, a városházára sajtófőnöknek. Hívott, menjek oda dolgozni. Mondtam, nem értek hozzá. Mondta, ő se. És akkor kalandvágyból váltottam, bár egy ideig próbáltam párhuzamosan csinálni, tanítottam Pécsen

is, meg dolgoztam Budapesten. De a kettő együtt már nem ment. Volt egy időszak, amit úgy hívtak, hogy az intercity-tanárok kora, vonaton bejárták a jó tanárok az összes egyetemet. De egy idő után rájöttek az egyetemek, hogy ez nekik nem jó, oda kell őket kötni. Engem már nem lehetett odakötni, Budapesten dolgoztam, a családom is ott élt. De hobbiként megmaradt az irodalomtörténet, ilyesmit olvastam akkor, amikor volt egy kis szabadidőm.

■ Azt olvastam egy interjúban, te nem tekinted magad irodalomtörténésznek.

▼ Nem, mert az egy szakma, az embernek kell hozzá legyen egy akadémiai, egyetemi karrierje, kutatási területe, tanítványai, publikációs listája. Szilágyi Zsófiának megvan ennek minden kelléke, elképesztően fontos dolgokat tesz le az asztalra. Én voltam valaha irodalomtörténész, ma legfeljebb irodalmár; irodalommal foglalkozó ember. Amit publikálok, az alapvetően egy szórakoztató ismeretterjesztő műfaj. A tudomány egy szűk szegmensen halad, és megvan a saját szabályszerűségei. Ez nem az. Ráadásul olyan embereknek akartam elmesélni egyébként engem is érdeklő történeteket, akiknek nem ez a szakmájuk, tehát nem irodalommal foglalkoznak.

■ Az irodalomtörténész sem csak a szakmának dolgozik.

▼ Magyarországon többnyire igen. És ez nem feltétlenül jó.

■ *Az egyetemi tanár a szakmához tartozik? Vagy a gimnáziumi tanár?*

▼ A gimnáziumi tanár kicsit más. De akit irodalomtörténésznek neveznek, aki felkent irodalmár, ő a szakmának beszél, szakmai metanyelvek vannak, amit a nem beavatottak nem is értenek. Ez magyar és német sajátosság. Mi valószínűleg onnan vettük egyébként. Mert a francia, az angol-szász területen elvárják egy komoly tudóstól, hogy tudjon beszélni azoknak is, akiknek nem ez a szakterületük, csak érdeklődnek. Nálunk nincs ilyen elvárás. Ezt a szegmenst, ami a szigorú tudományosságot a szórakoztató műfajoktól elválasztja, az angol így nevezi: *middlebrow*, köztes műfaj. Népszerű életrajzok tartoznak ide és hasonlók. Én igazából az ismerőseimet, barátaimat akartam szórakoztatni.

■ *Mégis úgy látom, van ennek a műfajnak, amit te szórakoztató ismeretterjesztésnek nevezel, irodalomtörténeti háttere. A munka folyamatában vannak olyan fázisok, amelyekben irodalomtörténeti eszközökkel kell élned: kutatás, könyvtározás, rengeteg olvasás.*

▼ Persze, ez sokban hasonlít hozzá, csak nincs egy tudományos hipotézis, nem akarok bebizonyítani semmit. El akarok mesélni történeteket. Ráadásul mint volt irodalomtörténész azt is gondolom, elsősorban az irodalomtudomány dolga, hogy a művekről beszéljen, a művekre felhívja a figyelmet, azokkal kapcsolatban mondjon el valami újat. Én emberekről mesélek, emberi sorsokról, akik történetesen lehetnek éppen írók is. Tehát kicsit mással foglalkozom, jól lehet Magyarországon az irodalomtörténet életrajzközpontú. Különböző viták voltak már akkor is, amikor egyetemista voltam: kell-e tudnunk, az író ki volt, mi az ő életrajzi háttere, vagy sem.

■ *Két tábor van. Az egyik azt mondja, hogy igen, a másik azt, hogy nem. Szilágyi Zsófi Kosztolányi- és Móricz-monográfiát írt, és mind a két esetben erősen benne van az ő leírásában a két írónak az élete, anélkül nem is érthetnék meg. Én is így gondolom egyébként.*

▼ A legfontosabb persze az irodalmi mű, de... Vegyünk egy verset, az a legegyszerűbb, annak sokféle tulajdonsága van.

Van egy nyelv, amelyen született, egy kulturális regiszter, amiben megérthető, ugyanakkor van ritmusa, rímképlete, de van még egy fontos tulajdonsága: egy név, ami oda van írva fölé. A szerző. Erről el is feledkezhetünk. Egy jó vers akkor is jó, ha semmit se tudunk a szerzőről. Ha egy norvég embernek tökéletes norvég műfordításban odaadjuk Radnóti Miklósnak a *Levél a hitveshez* című versét, tudja értelmezni. Olvas egy szép szerelmes verset, megnyílnak az értelmezésnek különböző csatornái, ad neki valamit. De ha még azt is tudja, hogy aki azt írta, milyen élethelyzetben írta, a halál torkában, ki volt Radnóti Miklós, miért volt akkor ott, akkor sokkal többet megtud erről a szövegről, sokkal többet ad neki. És minél inkább megyünk vissza az időben, annál fontosabb. Ha elolvassuk Tandori Dezső egy versét, nem kell tudnunk, ki az a Tandori. Nem kell feltétlenül tudni. De Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című versét ember legyen a talpán, aki tudja értelmezni anélkül, hogy tudja, ki volt Vörösmarty, mikor élt, miért ezt írta.

■ *Nem akarom, hogy itt leragadjunk, de azért megjegyezném, hogy nem egy-egy műre gondoltam, hanem az életműre. Móricz életműve az ő életrajzának alapos ismerete nélkül nem biztos, hogy a helyén értékelhető.*

▼ Jó, de ez csapdát is jelent. Szoktam tartani Rendhagyó irodalomórát, és ott azzal szeretem megtréfálni a gyerekeket, hogy levágjuk a neveket a versek fölé, és sokkal bátrabban kiválasztják, hogy melyik a rossz

vers. Nagy embernek, nagy költőnek is lehet rossz verse. És fordítva is igaz. Azt is szoktuk csinálni, hogy más költő nevét tesztem oda, teljesen másként értelmezik ugyanazt a verset, ha az van fölé írva, hogy Karinthy Frigyes, vagy ha az, hogy Ady Endre.

■ *Térjünk rá a könyveidre. Mint említettem, az Így szerettek ők darabjai a Facebookon jelentek meg először. Barátaidnak akartál kellemes perceket szerezni, de néhány hónap alatt több ezer olvasód lett. Én egy barátnémtól hallottam először róla, akkor még nem is voltam nagy Facebook-szörföző, egy kiadói kolléganőm rajongva beszélt ezekről. Neki egészen jó irodalmi műveltsége van, de számos esetben lepődött meg, amikor téged olvasott, mert új ismereteket szerzett, olyasmikről olvasott, amikről nemigen tudott.*

▼ *Láttam én is az olvasók visszajelzéseiből, hogy meglepte őket, miközben én nem alaputatásokat végeztem. Ezek tudhatók ama szűk kör számára, amely azzal foglalkozott. Nyilvánvaló, hogy egy Szabó Lőrinc-kutató, mondjuk, Kabdebó Lóránt ezerszer többet tud Szabó Lőrinc magánéletéről, mint én, de én többet tudok, mint egy Szabó Lőrincet kedvelő vagy szerető átlagosan művelt olvasó. Ami nem illik bele a tankönyvi sémákba, arról nem feltétlenül szoktak tudni. Ha az ember elolvas egy monográfiát, akkor ott van, vagy egy lábjegyzetben, netán egy folyóirat elfeledett cikkében. Én ezeket mesélem el.*

Kétfajta visszajelzést kaptam. A szakmán kívüliek általában azt írták: „Ezt miért nem tanultuk az iskolában?” A szakmán belüliek közül sokan viszont azt mondták: „Hát ezt mindenki tudja.” *A mindenki tudja* az a picike közösség, a magyar irodalomtudomány közössége, amelyhez én is tartoztam. Ötszáz ember, tágan értelmezve. Ott nem titok egyik ilyen történet sem. Akinek ez a kutatási területe, az a konferencia szünetében, kávézás során elmeséli. Én is onnan tudtam egy csomó történetet. És aztán az ember utánanézés, ellenőrzi az adatokat, innen vannak ezek a sztorik. Nem csináltam mást, mint kinyitottam néhány ablakot megajtot, és akkor más is belelát.

■ *Az Így szerettek ők első kötetének fülszövegében olvasható: „Sajnálom, hogy nem most tanítok magyar irodalmat. Nyáry*

Krisztián szövegeivel nagy sikert aratnék a diákok körében. Netán még az irodalmat is megszerettetném velük. Így maradnak a barátok, akiknek szorgalmasan küldöm a Facebookon megjelent írásokat, bizonyítva velük azt is, hogy ez a közösségi oldal nem csak butaságok terjesztésére való. Thank you, Mr. Zuckerberg! Köszönöm, Krisztián!” Szegvári Katalin írja. Lényeges, amire ő rátapint, és ezt kérdelem is tőled, mert vannak itt, úgy tudom, tanárok, akik nem tudom, milyen tantárgyat tanítanak, de mindegy is, mert a lényeg az, hogy ezekkel az írásokkal, ezzel a módszerrel megváltoztatható az irodalomtanítás. A lényeg az, hogy egyrészt izgalmassá, érdekessé lehet tenni az órát ezzel a módszerrel, másrészt tudom, hallom, hogy egyszerű emberek, akik mondjuk nem olvastak Szabó Lőrinc-verset, ennek alapján mennek és keresik a műveket, a könyveket, a te írásaid alapján lesznek olvasói a magyar irodalomnak.

▼ *Nekem is vannak ilyen tapasztalataim, visszajelzések, amiknek nagyon örülök, büszke is vagyok rájuk, de ez nem volt a célom. Az elsődleges célom a szórakoztatás volt. S aztán kiderült, hogy ennek lett egyfajta olvasásnépszerűsítő funkciója. Az első visszajelzés Székelyudvarhelyről érkezett. Szabó Károly könyvtáros írta, hogy ő érzi ezeknek a Facebook-posztoknak a hatását, mert írok, mondjuk, Tersánszky Józsi Jenőről, és másnap keresik a könyvet. Alapvetően kultikus életrajzokat tanulunk, vagy pedig semmilyen, ilyen telefonkönyvszerűt. Született, meghalt és néhány évszám. Miköz-*

ben ezek érdekes emberi sorsok. Azt, hogy egy ilyen szerelmi történetet tananyagként tanítsanak, nem tanácsolom. De fölkelteni az érdeklődést vele, úgy tűnik, működik. Ennek egyszerű oka van. Ahhoz, hogy valami iránt fölkeltsük az érdeklődést, az adott közösség érdeklődését le kell tudni tapogatni. Ez nem nagy találmány, hogy az iskolában ülő, általában középiskolás fiatalok érdeklődésének központjában mi van. Hát a szerelem. Ezzel valóban érdekessé lehet tenni. Ma nehéz dolguk van az irodalomtanároknak, Magyarországon különösen, mert központilag szabályozott a tanterv. Megvan az, hogy hol kell tartani márciusban, áprilisban, emiatt kevés idő marad az érdekességekre. Ráadásul az irodalmi kánon olyan, hogy bekerülni be lehet, kiesni nem nagyon, tehát dagad-dagad. Tanár legyen a talpán, aki megtalálja ezeket a kicsi érdekességeket, ami berántja a diákot. Úgy tűnik, ez működik így is, és nemcsak diákoknál, hanem felnőtteknél is. És kiderül, nem annyira a szobrokra vagyunk kíváncsiak. Amikor ezeken a rendhagyó irodalomórákon megkérdem a gyerekeket, mi jut eszükbe Petőfi Sándorról, akkor mindig nagyon elszomorodom, mert általában a saját városuk főterén álló szobor szokott eszükbe jutni, egyik kezével a kardján, másikkal az égre mutat, és valami távoli, nehezen megközelíthető, unalmas figurát képzelnek el. És amikor beszélgetés közben kiderül, hogy ő egy izgalmas fiatalember volt, elképesztően humoros, ugyanolyan problémákkal küszködött, mint bármilyen fiatalember, akkor érdekessé válik. Az irodalom intézményrendszere, a tankönyvkiadás, az oktatás, a mindenféle kulturális intézményrendszer falakat húz az olvasók és a szerzők közé, mert szenteket gyártottunk az elmúlt kétszáz évben.

■ *Na, akkor megint ott tartunk, mint az elején, hogy az életműhöz vagy az életmű megértéséhez az író személyisége, élet-történetei is fontosak. Könnyebb izgalmasabbá tenni az életművet, ha a személyiséget megismerik. Már említetted Tersánszkyt. Két könyvedben is van egy-egy történet róla. Az egyik a Merész magyarok – majd erről is beszélünk – című könyved, az első történet pedig az Így szerettek ők-ben olvasható. Általában jellemző ezekre a történetekre, hogy vagy nagyon drámaiak, tragikusak, vagy valami elementáris szépség van ezekben a kapcsolatokban. Tersánszky és a felesége történetében mindkettő ott van.*

▼ Nagyon-nagyon szeretem Tersánszkyt, és azt is szeretném, ha még többen szeretnék. Azért írtam róla két szempontból is, mert a magánélete, szerelmi élete is érdekes és nem tanulság nélküli. Egyébként az ő morális döntései, az írószerephez való viszonya is példaértékű. Minden politikai rendszerben – és hosszú ideig élt, úgyhogy hét vagy nyolc külön politikai rendszer jutott neki – a lehető legmorálisabb választ adta anélkül, hogy megbüntette volna saját magát. Mert az is egy válasz, mint Hamvas Béla tette, kivonulni a társadalomból, Százhalombattán raktárat őrizni. Tersánszky olyan volt, mint a saját figurái. Ő tényleg egy vagabond, csavargó figura, de nem alkudott meg semmilyen politikai rendszerrel. Erről elmondom a kedvencemet. Amikor Rákosi Mátyás hatvanéves volt, minden jó írónak kellett írni egy ünneplő művet egy album számára. Különböző módon lehetett ezt kikerülni, Réz Pál például azt mondta, ő lesz a kötet segéd-szerkesztője, s akkor nem kell bele írni.

■ *Mert a kettő összeférhetetlen.*

▼ Aztán van az a lehetőség, amit Illyés Gyula választott, hogy elküldött egy verset, aminek az égvilágon semmi köze nem volt Rákosihoz. Azt mondta, ez jutott róla eszébe. Ez is egy lehetőség. De kimaradni nagyon nem lehetett belőle, mert azért büntetés járt volna. Tersánszky írt egy novellát a *Nadrágtartógyáros* címmel, ami egy kopasz emberről szól, hasonlít egyébként Rákosira, és tet-

szeleg a tükör előtt a nadrágtartóival, egy ilyen paprikajancsi figura. És ezzel nem tudtak mit csinálni. Büntetésül nem is jelenhetett meg felnőtt újságban. De valami miatt azt gondolták, gyerekirodalmat még csinálhat. És akkor írja meg a *Misi mókus kalandjait*. Csodával határos módon átmegy a cenzúrán, senki nem veszi észre, hogy ez egy antikommunista kulcsregény. Ugye, gondoljunk bele, ott van Misi mókus, aki nem akar olyan lenni, mint a többiek. Neki fekete farka van, a többinek vörös. És akkor elmegy megkeresni az örökké termő fát, ami egy kommunista utópia, és kiderül, hogy ott egyáltalán nem jó lenni, mert mindenki retteg attól, hogy megeszi a krokodil. Egy szabadsághős. Ezt nem vették észre, úgyhogy elképesztő példány-számban fogyott, mire észrevették. És egy csomó ilyet csinált. Elképesztően szórakoztató. Érdeemes olvasni. És egyébként példaszerű.

■ *Maradjunk Tersánszknál, aki nagy nőcsábász volt. Vártam, amikor olvastam, vajon benne van-e az a történet, amit nagyon szerettek, és szerettek elmesélni. Egy hosszú éjszaka után hazamegy, lopakodik be a hálószobába, a felesége fölébred, és azt mondja: Józsi, rajtad nincs gatya. „Istenem, kiraboltak!” – válaszolja az író. Szóval ilyen is volt Tersánszky. Szerinted mennyire tekinthető a te könyved bulvárirodalomnak?*

▼ Azért nehéz ez, mert nincs köztes regiszter Magyarországon. Nehéz neki nevet adni. Az angolban ez infotainment, szórakoztató ismeretterjesztés. Ebben a szegmensben, az irodalomtudomány szélén ez nem létezik. Ezért jobb híján bulvárnak is szokták nevezni. De hát azért ez nem Győzike-típusú bulvár. Annyiban szórakoztató igényeket elégít ki valóban, hogy másoknak a magánéletéről mesélek történeteket. De azért is lett ez ilyen népszerű, mert van egy olvasóréteg, amelyiket érdeklí; mindenkit érdekel másnak a magánélete, de nem a Győzike magánélete, hanem azoknak az embereknek az életére vagyunk kíváncsiak, akikre fölnézhetünk, akiket tisztelünk, jobban meg akarjuk ismerni őket. És ezt az igényt, az értelmiség bulvárigényét bizonyos módon kielégíti. Abban különbözik a Magyarországon megszokott bulvártól, hogy törekszem arra, hogy minél inkább igaz történeteket meséljek el. Ebben persze az a nehézség, hogy naplók, levelek, visszaemlékezések alapján dolgozok. Az, hogy mi volt az objektív igazság, sose fogjuk megtudni.

Hallottam már olyat, hogy valaki egy szerelmes levélben nem mond igazat, de olyat is, hogy valaki a naplójában becsapja önmagát. Mindenesetre törekszem rá, hogy a megismerhető igazságot mondjam el.

■ *Előfordult már, hogy kiegészítéssel, kibővítéssel vagy terelgetéssel egy-egy legendát, történetet valamilyen más irányba?*

▼ Nem, de mert röviden mesélem el a történeteket, óhatatlanul azokat a szálakat mondom el, amik nekem fontosak. Még egy nagymonográfia sem mondja el az embernek az életét a maga teljességében, de minél rövidebb, minél tömörebb, annál inkább arra kényszerül a szerző, hogy azt mesélje el belőle, ami érdekes. Tehát ezek az én narratíváim. Más mást találna fontosnak egy-egy ilyen életből, de hogy hozzátegyek valamit, vagy átírom, azt azért próbálom elkerülni.

Mindig jobbak azok a megírható történetek, amelyeknek sok forrásuk van. Mondjuk József Attila, Kozmutza Flóra és Illyés Gyula szerelmi háromszögét azért jó elmesélni, mert mind a hárman megírták, és mind a hárman máshogy. És akkor az ember megpróbálja kitapogatni azt, ahogy a leginkább valószínű.

■ *Amikor megjelent az első kötet, az Így szerettek ők, a Magyar Narancsban volt egy kettős interjú, Margócsy és te nyilatkoztatok, vagy kérdeztek titeket párhuzamosan. És hát Margócsy, aki irodalomkritikus, meglehetősen kemé-*

nyen fogalmazott. Azt kérte számon, amire te nem törekedtél. Amiről itt is beszélgettünk, hogy te nem akarsz irodalomtörténész lenni, nem irodalomtörténész vagy, hanem egy szórakoztató ismeretterjesztő irodalmat hoztál létre. Ő pedig éppen a tudományosságot kérte számon.

▼ Ebben a beszélgetésben kilencven százalékban egyetértettünk. De hát az érdekes nyilván az volt, amiben nem, és ez került be abba az anyagba. Ha van irodalomtörténész, aki számomra fontos, akkor az ő. Az én kedvenc korszakomról, a 19. századról olyan alaposan nagyon kevesen tudnak írni, mint ő. Kétségtelen, hogy ő a tudományosság szempontjait kérte rajtam számon. Egyébként azt is állította, hogy nem fogunk tudni soha érzelmeket rekonstruálni. Ez a tudomány szempontjából igaz. Ő azt a példát hozta, amiről én egyébként nem írtam, azért is jó példa, mert nem jó munkadarab vagy példa lenne. Az, hogy Petőfi a *Cipruslombok* Etelkéje iránt mit érzett, sose fogjuk megtudni. A környezetük úgy tartotta számon, hogy ez szerelem. Petőfi szerelmének hívta ezt a kislányt, szerelmes verseket írt hozzá. De hogy egyébként mit érzett, azt a tudomány sose fogja megtudni. Ez igaz. De én azok alapján az információk alapján, amiket felsoroltam, írhatom azt, hogy ez egy szerelem – erről éppen nem írtam –, mert a valószínűség ezt mutatja. De a tudomány valóban nem fog érzelmeket rekonstruálni, nem is dolga neki.

■ *Miután megjelent az első kötet, és elkezdted az Így szerettek ők második kötetének a darabjait írni, szerepet játszott-e az elsőnek a sikere, már volt benned tudatos törekvés arra, hogy ezt a műfajt kikerekítsd?*

▼ Volt még annyi történetem; persze nyilvánvaló, hogy ha ez nem lett volna sikeres, akkor nem lett volna kiadó, aki kiadja. De úgy éreztem, meg a kiadó is, hogy ha még van mit elmesélnem, akkor legyen. Egy harmadik kötetnyi is lett volna, de azt már nem akartam, mert meguntam volna saját magamat, hogy megint írok szerelmével foglalkozom. Nem akartam a saját ötletem rabszolgájává válni.

■ *A második kötet megjelenésekor volt egy botránygyanús történet, hogy így mondjam, amiből tényleg egy igazi nagy botrány is lehetett volna. Nem lett igazi nagy botrány, de kis botrány lett.*

És akkor most kérdezlek téged: Kölcsey valóban szerelmes volt Szemere Pálba?

▼ Igen, de hogy ez milyen szerelem volt, azt nem tudjuk, és erről nem is írtam. Annak, aki Kölcseyvel foglalkozott mint irodalomtörténész, nem volt titok, hogy Kölcsey Ferenc 1810 és 1814 között szerelmes volt Szemere Pál nevű barátjába. Neki szerelmes leveleket írt, őt szerelmemnek szólította, szerelmes verseket küldött neki. Erről van egy okos vita meg egy buta vita. Az okos vita, amiben szívesen részt veszek, arról szól, hogy ebben az időszakban, a szentimentalizmus korszakában egy ilyenfajta szerelemérzéshez feltétlenül kapcsolódhat-e bármilyen erotikus tartalom. Erről lehet vitatkozni. Nekem az az állításom, hogy ez nem egy szokványos, a korban megszokott, áradó érzélem. Férfiak között is előfordult, összevissza ölelgették-csókolgatták egymást, amit ma idegennek éreznénk, de ez akkor szokás volt. Kölcsey még ehhez képest is egyedi érzélemet táplált Szemere iránt, egyébként is foglalkoztatta több írásában is a férfiak közötti antik görög szerelem. De az, hogy neki ezt megelőzően vagy ezt követően volt-e szerelme, akár férfi, akár nő, volt-e megélt szerelmi kapcsolata, ezt nem tudjuk. Nagy valószínűséggel soha az életben nem volt.

■ *Elfojtott azért lehetett.*

▼ A legvalószínűbb az, hogy ez a fél-szeg, visszafogott, depresszióra hajlamos, fél szemére vak, csúnyácska fiatalember, amikor Debrecenből elke-

rül Pestre, amelynek már van kulturális, irodalmi élete, amelynek a központi figurája Szemere Pál, aki pont az ő ellentéte: a társaság középpontja, a nők imádják, sármos, jóképű, humoros, a hatása alá kerül, és elkezd érte rajongani. És egy idő után, amikor ő is beépül ebbe az irodalmi közéletbe, megtalálja a helyét, akkor el is múlik ez az érzés. Ezt a történetet írtam én meg. És az egy értelmes vita, hogy minek tekintjük ezt a szerelmet. Mert ez szerelem, nagyon máshogy nem lehet nevezni, legalábbis Kölcsey részéről. Hogy Szemere ebből mit vett észre, azt nem tudjuk. Nagy nőcsábász volt, úgyhogy valószínűleg semmit.

A buta vita pedig az, hogy lehet-e egyáltalán ilyet írni a *Himnusz* című vers írójáról. Kölcseynek egyébként a legnagyobb tragédiája ma az, hogy nem látszik ki az életműve a *Himnusz* mögül. Nekünk nagyon nagy szerencsénk, hogy ilyen remek himnuszunk van. Viszont az, hogy mindenki ismeri, és ilyen erősen a nemzeti kultúránk része, nem hagyja, hogy észrevegyük mögötte Kölcseyt. Miközben egy hallhatatlanul jelentős szerző, elképesztően jó versei meg esszéi vannak, mély gondolkodású, a saját koránál sokkal modernebb dolgokat leíró költő. De ha megkérdezzük egy átlagosan művelt, irodalomból érettségizett embert, hogy mit írt Kölcsey, akkor a *Himnusz* mellett esetleg a *Husztot* említi, és kész. Ezért nehéz megközelíteni az életművet, agyonnyomja a tény, hogy ő írta a himnuszunkat. Egyébként hogy ilyen a himnuszunk, ahhoz már van köze Kölcsey személyiségének. És akkor vissza is kanyarodunk az első témához, hogy az életmű és az életrajz hogyan függ össze. Őt mai meghatározással mániás depressziós alkatú embernek neveznénk, amit úgy kell elképzelni, hogy volt másfél év az életében, amikor a birtokát sem hagyta el. Ebből fél évig a küszöböt sem lépte át. Ekkor írta a *Himnuszt*. És annak, hogy kibe volt szerelmes, nincs köze ahhoz, hogy milyen a himnuszunk, meg hogy számára a hazafogalom hogyan alakult, de annak igen, hogy foglalkoztatta ezeknek a mély, elementáris érzelmeknek, amit egy ember érezhet, az egymáshoz való viszonya. Több levelében meg esszéjében előfordul fiatalkorában, hogy a szerelem és a barátság valójában ugyanaz, ezen filozofálgat. Aztán egyszer csak megjelenik egy másik szál, és azt mondja, nem is csak ez a kettő hasonlít, hanem a hazaszeretet is. És egy idő után ugyanazt írja a hazaszeretetről, mint amit korábban a szerelemről meg a barátságról írt.

Ennek már van köze az ő hazafias meg filozófiai költészetéhez.

■ *De az, amit most mondasz, egy kicsit visszavetítése a dolgoknak, hiszen nem ő döntötte el, hogy ez a vers lesz a magyar himnusz.*

▼ Sőt. Életében kétszer írta le, hogy mit tart a legfontosabb műveinek. Egyszer hat, máskor tizenkét verset sorol fel, nincsen köztük a *Himnusz*. Formakísérletnek szánta. És ráadásul ettől jó. Mert ha neki egy nagy nemzeti himnuszt kellett volna írnia, másmit írt. Egy tévedésen alapul egyébként az egész, mert ő szerette volna újra felfedezni Balassi Bálintot. Balassi akkor újdonság volt. Egyszer már elfelejtették, és elkezdték újra elővenni. Ő a *Jaj, régi szép magyar nép* kezdetű versről úgy gondolta, Balassi-vers, és ennek a mintájára akarta megírni a saját *Himnuszt*, ami ugyanígy a nemzetpusztulásnak a himnusza. Még a két szép *tép, nép* rímpár is onnan van. Sose tudta meg: ezt nem Balassi írta, hanem Rimay János. És megírta ezt a versét. Egyszer egy levelében, ha jól emlékszem, Bajzának azt írja, tervezik, indítanak egy minőségi folyóiratot, és oda fogja majd küldeni a jó verseket, ami meg kevésbé jó, azt elküldi Kisfaludynak az *Auróra*ba. Aztán a *Himnuszt* elküldi az *Auróra*ba. Megjelenik, semmi visszhangja nincsen, és aztán a reformkor második felében, már a halála után, részben azért, mert Kölcsey-vers, és elindul egy kultusza a halála után, elkezdik előadni, szavalni, de nem első helyen. Aztán megzenésíti Egressy Béni a *Szózatot*, sikeres

lesz a pályázat, hát írjunk ki még egyet. És akkor veszük elő a *Himnusz*t, de nem lesz olyan sikeres, mint a *Szózat*. 1848. március 15-én a Nemzeti Színházban, mikor előadják a *Bánk bánt*, és kiderül, hogy a közönség egyáltalán nem erre kíváncsi, elkezdenek hazafias énekeket énekelni vagy előadni a színészek. Az első tízben ott sincs benne a *Himnusz*, nem jut eszükbe. Mondjuk, nem is túl lelkesítő. De akkor még nem jöttek rá, hogy ez micsoda. Később, nagyon-nagyon lassan. Azért egyedi és zseniális a mi himnuszunknak a története, mert lényegében a 20. század közepéig immanensen fejlődik, válik nemzeti himnusszá úgy, hogy ezt nem egy fejedelem rendeli meg, mint ahogy ez szokott lenni, nem himnusznak íratják, hanem azzá válik. Már a 19. század nyolcvanas éveiben benne van abban a háromban, ami a legfontosabb, de igazából a húszas években válik az első helyen játszott himnusszá. 1918-ig a himnusz a *Gott erhalte*.

■ *Nem tudom, észrevették-e, hogy egy irodalomtörténész beszélt itt most. Mindenesetre a kiadó – nem tudom, neked ebben mennyi szereped vagy részed volt – az Így szerettek űk második kötetét ezzel a Kölcsey–Szemere „szerelmi történettel” provokálta. Nem tudom, ez kiadói döntés volt-e, mert a népszerűség...*

▼ Közös döntés volt.

■ *Akiről szó van, mégiscsak a magyar Himnusz alkotója. A magyar társadalmat képzeljük magunk elé, hogy hát egy homo-szexuális férfi...*

▼ Ezt a szót se írtam le.

■ *Igaz, de lényegében mégiscsak ez volt. Mondom, képzeljék el a magyar társadalmat.*

▼ Én nagyon szeretem Kölcseyt. Valószínűleg mindazon költők közül, akikről írtam, a leginkább hozzá értek. És ott volt az a történet, amit én pontosan tudtam, mégis hosszan gondolkodtam rajta, hogy én ezt megírhatom-e, pont ezért, hogy most ebből lesz-e valami botrány vagy sem. És tudtam, egy picit meg fogom bánni, ha megírom, de azt is tudtam, nagyon megbánnám, ha nem írnám meg. Így aztán megírtam.

■ *Mennyire boldogok vagy boldogtalanok a te hőseid? Néhányat felsorolnék, mert nem lehet mindenkiről beszélni. S nem csak az írók. A festők közül a Festői szerelmek című könyvedből Munkácsy, Mednyánszky László, Kurdi Bálint, Czóbel Béla, és akinek egyenesen letepert a története, Batthyány Gyula. Róla szeretném, hogy külön beszéljünk, de most erre a kérdésre válaszolj.*

▼ Erre a legegyszerűbb válasz azt mondani: persze, hogy nem boldogok, nincs olyan, hogy boldog ember. Az életünkben vannak pontok, amikor boldogok vagyunk, meg van, amikor boldogtalanok. Mindenkinek ilyen az élete, csak kinek melyikből jut több.

■ *Nyilván a kérdésem arra vonatkozott, hogy ezekben a történetekben mennyire boldogok vagy boldogtalanok.*

▼ Van egy olyan szegmens a magánéletben is, hogy amiben különbözik egy magyar 19–20. századi írónak az élete egy svájci vagy kanadai társától, az a magyar történelem. Bőven kínál olyan lehetőséget a 20. századi magyar történelem, hogy azért olyan nagyon boldogok ne lehessünk. Ezért könnyebb hőssé is válni. Nem lehet úgy elmondani egy magánéleti történetet, hogy pusztán egy szerelmi történet legyen, mindig keresztbehúzza valamilyen történelmi kataklizma, és ez az egész magánéletet átalakítja. Egy svájci költőnek vagy írónak olyan problémája nem volt, hogy fegyverrel kellett várnia a nyilasokat vagy a nácikat, hogy ne vigyék el a feleségét, mint ahogy Tersánszky

tette. Ez azért átírja a teljes életműveket meg életrajzokat is. És van, akinek sok boldog pillanat jut, másnak meg kevesebb.

■ *Ott van például Szabó Lőrinc és Korzáti Erzsébet története, ami szintén tragédiába torkollt. Valamennyire ismerve Szabó Lőrinc személyiségét, azt gondolom, ebben a kapcsolatban az ő önzése egyféle boldogság is volt, de Erzsébet ebből semmit nem élvezhetett.*

▼ Én erre azt mondanám, anélkül, hogy megint pszichologizálni akarnék, hogy az nem véletlen, hogy egy 25 éven át tartó szerelmi kapcsolat, sőt szerelmi háromszög az 25 évig tart, ehhez három ember kell. És persze benne van Szabó Lőrincnek az önzősége, de benne van a másik két embernek, a két nőnek...

■ *...a feleségnek és a szeretőnek...*

▼ *...a hozzáállása ehhez.*

■ *Két nő ment tönkre végül is ebben a kapcsolatban.*

▼ Mind a ketten megtehették volna, hogy kilépnek belőle. Nem a legdrasztikusabb módon, hanem egyszerűen ott hagyják. De egyik sem bírta. Nem lehet fölmenteni őket sem. Mondom, ez egy tragikus szerelmi háromszög is volt. Hol az egyik, hol a másik asszony akart öngyilkos lenni. Borzalmas ember volt Szabó Lőrinc, egyébként meg egy halatlan zseni. De nem lehet azt mondani, hogy ez egyedül rajta múlt. Egy ilyen embert nyugodtan faképnél lehet hagyni. Ahogy sokan meg is tették.

■ *Ugyancsak olvasható Babits és Török Sophie házasságának története. Ugye, Török Sophie-ról is nagyon könnyen mond le Szabó Lőrinc – Babits javára. Pedig gyakorlatilag már eljegyezték Török Sophie-val egymást, és akkor jön a képbe Babits, Szabó Lőrinc pedig csak úgy, mint ahogy el kell engedni egy, nem tudom, egy kutyust vagy egy tárgyat az utcán, elengedi Török Sophie-t, s az így lesz Babits felesége.*

▼ Erről ő azt mondja, annyira szerette Babitsot, mesterének tekintette, imádta, az életét adta volna érte, és egy olyan

mondatra, hogy neked milyen szép menyasszonyod van, azt kérdezte: akarod? Hát igen. Akkor átadta.

■ *Szabó Lőrinc a naplójában azt írja, hogy éppen borotválkozik, amikor Babits megjelenik a háta mögött. Látja a tükröből. Egyfajta sóvárgással nézi. Kérdi, hova megy. Akkor együtt laktak. Szabó Lőrinc ott lakott Babitsnál. És akkor mondja, hogy megy találkozni Sophie-val. És akkor megfordul a fejében, hogy itt ez a pasas, a barátom, mondhatnánk azt is, hogy a szerelmem. Egyszerűen lemond érte a menyasszonyáról. És pár nap múlva bejelentették a házasságot a Centralban, Babits és Török Sophie. Idefelé jövet beszélünk erről, mondtam neked, hogy meggyőződésem, Babits és Szabó Lőrinc barátságának megszakadásában – gyakorlatilag évekig nem álltak szóba egymással – Török Sophie bosszúja benne van.*

▼ Ez elég természetes reakció erre. Ebben a történetben mindenki furán viselkedik, ezt lássuk be. Az is, aki átadja a menyasszonyát, az is, aki elkéri, de az a menyasszony is, aki azt mondja, hogy jó. Azt is szokták mondani, valójában Török Sophie egyszerűen csak az irodalmi életbe akar bekerülni.

■ *Beszéljünk a Festői szerelmekről is. Az előbb említettem, engem Batthyány Gyula története küldött egy kicsikét érzelmileg padlóra. Egy homoszexuális festőről van szó, akit imádtak a nők, férfiszépségversenyt nyert, egy lap női szavazóitól 15 ezer szavazatot kap, hogy ő a legszebb magyar férfi. Izgalmas alkat, feleségül veszi Károlyi Zsuzsan-*

nát, aki Károlyi Mihály testvére. És akkor innen folytasd te a történetet.

▼ Ebben bizonyos értelemben csak mellékszál, hogy ő a férfiakat szerette.

■ *És volt egy gyereke Károlyi Zsuzsától.*

▼ Egy nagy zárójel: a magyar társadalom a 20. század elején, de még a 19. század második felében is két társadalmi csoportnak engedte meg, hogy nyíltan azonos neműekkel folytassanak viszonyt: az arisztokratáknak meg a művészeknek. Ő mind a kettő volt, neki ezt végképp elnézték. Mindenki tudta, hogy a férfiakat szereti. Ugyanakkor az is egy elvárás volt, hogy attól még legyen neki felesége, lehetőleg gyereke is, és ilyen esetekben ezt meg is csinálták. És még azt sem lehet mondani, hogy rossz házasságban élt volna. Kölcsonösen tisztelték egymást a feleségével. Az egyik leggazdagabb arisztokrata családról beszélünk. A Károlyi-vagyon óriási volt, a Batthyány-vagyon már olyan nagyon nem, de azért jelentős.

■ *Batthyány Lajos dédunokája, ugye?*

▼ Igen. Ő a korabeli társasági élet első számú festője.

■ *Dilettánsnak is tartották, meg abszolút művészek.*

▼ A dilettáns meg a zseni közt van valóban. Elképesztően jó képei is vannak, meg sok kevésbé jó. De az biztos, hogy aki igazán számítani akart, az megfestette vele a maga portréját. Különleges képek ezek. Most kezdik újrafelfedezni.

■ *Ez a könyvednek köszönhető?*

▼ Nem, nem, inkább fordítva. Kieselbach Tamás és Molnos Péter művészettörténészek tettek sokat ezért, ők szedik össze hagyatékokból a Batthyány-képeket. Neki az a története, hogy az arisztokrata, történelmi nevű művészt, aki ráadásul még homoszexuális is, a második világháború után koholt vádak alapján letartóztatják. Egy barátjának beszél a kocsmában arról, hogy látott katonavonato-

kat menni. Bebörtönzik, mindenét elveszik, ő pedig elképesztő lelki erővel, méltósággal végigcsinálja a legkeményebb börtönt, ahol minden tulajdonságáért, azért, hogy homoszexuális, azért, hogy művész, azért, hogy arisztokrata, elképesztő megaláztatásokban van része.

■ *'56-ban szabadul.*

▼ És nem sokkal később meg is hal.

■ *De van itt még egy fontos dolog. Felajánlják neki, akkor már idős, hogy elhagyhatja az országot, de ő nem akarja elhagyni Magyarországot. Döbbenet.*

▼ És a fia '56-ban hal meg. Vele ér véget Batthyány Lajosnak a családfája. Nagyon tragikus történet. A magánéleti része is érdekes. Az, hogy beleszeret egy olyan férfibá, aki a korszak Gatsby-figurája. Autóversenyző, színházakban lép fel, minden nő szerelmes belé, egy német származású szintén arisztokrata, akiről egyszer csak kiderül, hogy a fehérterror idején az egyik legkegyetlenebb ember volt, elképesztően sok embert gyilkolt meg, aztán el is tűnik a környezetéből.

■ *A másik, akiről még beszéljünk itt a Festői szerelmek kapcsán: Lotz Károly. Akinek nevelt lánya áll modellt. Nem egyszer-kétszer, hanem egy hosszú élet során őt festi meg. Félaktok is vannak. És nagy valószínűséggel nemcsak modellje volt, hanem más viszony is kialakult közöttük. Bár ezt te sem állítod egyértelműen.*

▼ Valószínű, több volt köztük, mint modell és művész viszonya. Nevelt lánya volt. Úgy volt a nevelt lánya, hogy neki egy Jakobey Károly nevű festő volt a legjobb barátja, vele közösen udvaroltak egy Ónody Anna nevű színésznőnek, s Jakobey vette el. De úgy alakult, hogy Anna Lotz Károlynak lett a szeretője. A két barát el is távolodott egymástól. Aztán elvált a házaspár, és Anna hozzáment, de már ötvenvalahány éves korában, és hozott három gyereket a házasságba Jakobeytől. Ráadásul szerencsétlen Jakobey, amikor a felesége és a barátja összeházasodtak, meg is halt rögtön. Valamit akar mondani Lotz-nak, elindul Lotz műtermébe, de összeesik az ajtóban, ott hal meg. És ott van ez a három gyerek, kamaszok, kettő elkerül különböző nevelőintézetekbe, és ott marad a Kornélia nevű lány, aki gyönyörűen zongorázik. És egy idő után azt látja a környezetük, hogy átveszi egy kicsit az anyja helyét. Vele utazgat, rendkívül sok képen megjelenik. Lotz bizonyos értelemben a dualizmus utolsó időszakának hivatalos udvari festője volt, minden nagy budapesti középületnek a freskóit ő festette, Pozsonytól Marosvásárhelyig nagyon sok helyen képe van. És ha ezeket megnézzük, nagyon sok képen megjelenik Jakobey Lotz Kornélia, aki a nevét is fölvette a nevelőapjának. Néha mitológiai alakként, néha valóban akt, néha magyar parasztlányként, Pallas Athénéként, még Szűz Máriaként is. Húsz éven keresztül a lányát festi, s az – bár rengeteg kérője van – nem is megy férjhez addig, amíg a nevelőapja él. Semmilyen vérségi kapcsolat nincs köztük. És amikor meghal Lotz, utána megy férjhez, és soha nem beszél arról, hogy mi történt. Aztán ő intézi Lotz síremlékét a Fiumei úti temetőben, ez a Lotz család síremléke, oldalt ott van mindenkinek a neve, ám szemben csak a kettejük neve látszik, ő is oda lett eltemetve. Ott egy szobor is, Lotz Károlynak a szobra, mellette pedig egy félakt nő, aki a vállára teszi a kezét, és az bizony Lotz Kornélia. Ezt a szerelmet, különleges kapcsolatot ő is jónak látta megörökíttetni az örökkévalóságnak.

■ *Nem mehetünk el úgy, hogy nem beszélünk a Márffy Ödön – Csinszka kapcsolatáról. Csak néhány dolgot. Tényleg rettentően izgalmas és egyben szép történet. Ha jól emlékszem, Márffy negyvenéves, amikor Csinszkával összeházasodnak. Korábban ismerik egymást, még Ady életéből. Márffyt sokszor betiltják, nem állíthat ki, holott amikor kiállít, külföldön is, az*

összes képét el tudja adni. Kialakul egy furcsa helyzet, attól, hogy be van tiltva, valamelyest elszegényedik, és az Ady örökségéből kénytelenek élni. Csinszka az Ady-jogok örököse, s Márffyt mindig zavarta, hogy Ady felesége, volt felesége az ő felesége, meg tudott a Babits-történetéről is. Beszélj erről egy kicsit.

▼ Amikor Csinszkáról beszélünk, akkor mindenkinek, ugye, Ady jut eszébe először. Miközben sokkal rövidebb ideig tartó házasság volt, mint a Márffyval való tizenöt évig tartó, ami kevésbé volt viharos. Ebből a házasságból is látszik azért, hogy Csinszka egy főállású múzsa volt.

■ *Tessék ezt szépen fogadni. Csodálom ezt a nőt, mert a saját korában azzal a bátorsággal, amivel ő élni tudott és élni akart...*

▼ Egyszerűen inspirálta, hogy művészek miatta alkotnak valamit. Ehhez nem is kellett feltétlenül szerelmi viszony. Móricz és közte nem volt semmi ilyesmi, mégis beleírta őt Móricz az *Erdély-trilógiába*, és erre hallatlanul büszke volt Csinszka. Fontos volt, hogy mindig legyenek körülötte művészek, férfiak, akiket ő valamilyen módon megihlet, miközben hallatlan féltékeny volt Márffyra. Márffynak minden modelljét megpróbálta elmarni. Volt egy híres modell, akit több festő is megfestett, egy szerb zongoraművésznő, azt írta egyik levelében róla, hogy olyan, mint a kismacska, most kell megfojtani, mert aztán kifejlő-

dik. Ezt a tizenöt évet a művészettörténészek is úgy hívják Márffy életében, hogy a Csinszka-korszak. Lényegében csak Csinszkát festette különböző módon, még Csinszka halála után is sokáig. A háború után – ahol egyébként bátran viselkedik Márffy, menti az üldözötteket, Móricz Zsigmonddal, amíg Móricz él, '40-ben aláírják az első tiltakozást közösen a zsidótörvények ellen – újra betiltják, tiltott kategóriába kerül.

■ *Ő az, akinek az életműve egy részét az oroszok elégetik? Azzal fűtenek az orosz katonák.*

▼ Igen. A Csinszka-villában, ugye, az ő villájuk onnan lesz, hogy amikor Gogának...

■ *...Csinszka eladja a csucsai kastélyt.*

▼ Igen, de nyomott áron kell eladni. De legalább van rá egy vevő. És abból a pénzből, miközben infláció van Budapesten, kéri, hogy azonnal kell venni valamit, mert napról napra kevesebbet ér. Móricz Zsigmond felajánlja nekik egyik telkét. Azt veszik meg. Utána az Ady-jogokból meg néhány Márffy-kép árából építik a házat: egy kicsike, de szép villa. Egy pici Erdélyt akar Csinszka létrehozni, regényes fákat ültet, az egészszet a saját képére formálja. Orosz katonák mennek oda be '44 végén, s valóban Márffy-képekkel fűtenek. És aztán vége van a háborúnak. Márffy rövid ideig újra festhet, még főiskolai tanári állást is kap, de mikor kiderül, hogy neki a szocialista realizmushoz nem lesz köze, akkor a margóra szorul. És elvesz egy Csinszkával szöges ellentétben lévő nőt. Egy csendes, nagyon kedves, stabil partnernek számító, művészetekben jártas hölgyet vesz feleségül, akit elnevez Cseszkának.

■ *Csinszkának ugye nem lehetett a „keresztapja”.*

▼ Végig nagyon érdekes helyzet az ő házasságukban, hogy ott van egy nő, Adynak a felesége, akinek még a neve is Adytól van, valójában Csinszka magát nevezte el Csinszkának, vagy kiprovokálta, hogy Ady elnevezze Csinszkának. Később még a névjegyére is azt írta, hogy Márffy Csinszka. És utána nincs más választás, meg kell teremteni a saját Csinszkáját, akkor lesz a Cseszka.

■ *Csinszka halála is furcsa. Nagy vendégjárás volt náluk, és egy ilyen vendég-ség napján – láncdohányos volt, iszogott is – állítólag szakított vele az egyik szerelme. Idős férfiakat szeretett elsősorban. Az is szóbeszéd tárgya, hogy ez a férfi Márffynak a bátyja volt, mások szerint Bárczy, budapesti polgármester.*

▼ Akkor már nem polgármester, volt polgármester.

■ *A lényeg az, hogy egyszer csak ráborul az asztalra, egyesek szerint azonnal meghal, te úgy írod, kórházban hal meg két-három nap múlva.*

▼ Bizonyos értelemben azonnal meghalt, pontosabban agyvérzést kapott, leborult az asztalra, akkor még fölállt, fölment a szobájába, és akkor valószínűleg jött egy második agyvérzés, abból már nem tért magához. Elvitték kórházba, de már nem tért magához.

■ *Most elmondok egy történetet, amit senki nem ismer, vagy nagyon kevesen. Nekem van egy könyvem: Csinszka 1935-ben megjelentette a verseit; nagyon rossz versek.*

▼ Legalább két jó van benne...

■ *Főleg Ady-epigon, mindenesetre érdekes. Én kiadtam ezt a verseskötvet kilencvenvalahányban újra, két kiadást ért meg, tehát nagy siker volt. És megkaptam ajándékba valakitől az 1935-ös első kiadást, Csinszka és versei, azt hiszem, ez a címe. Most nem ez az érdekes, hanem ez a példány dedikálva van Tabéry Géának, aki neki vőlegénye volt.*

És ebben a könyvben, a hátlapjára kézzel írott levél van Csinszkától, amiben azt írja, hogy ezt a könyvet el akarja neki küldeni. Ott ez a levél, mondom, ezt befűzte valaki, aki ezt nekem ajándékozta. És a levél mögött van egy másik levél. Tehát a Tabérynak dedikált könyvben a Csinszka levele, amiben el akarja küldeni neki ezt a könyvet. És van egy másik levél. Ez Márffy Ödön levele Tabéryhoz, ő küldi el a könyvet a Csinszka-levél kíséretében, és azt írja, ő otthon találta meg a könyvespolcon ezt a könyvet. Olyan döbbenetes gesztus ez Márffy részéről, aki akkor már özvegye Csinszkanak. Elküldi az első szerelmének a könyvet, amit a szerelme nem tudott elküldeni. Na, ez a könyv az én tulajdonom.

▼ Ez szép történet.

■ *Van még neked az Igazi hősök című könyved, ami szintén rettenetesen izgalmas. Jó lenne, ha két személyről beszélnél, az egyik Halassy Olivér, akiről elmondhatjuk, hogy ő az első paralimpikon, hiszen a '32-es olimpián nyertes vízilabdacsapatban fél lábbal úszva...*

▼ Egyébként úszóként is. Nemcsak vízilabdásként.

■ *Ő miért igazi hős? Aztán Papp Lászlóról. És még lesz egy utolsó kérdésem.*

▼ Halassy Olivér azért, mert annak a példája, hogy kilátástalan helyzetből hogy lehet felállni és megcsinálni valamit. Ő egy újpesti munkáscsaládból származó fiatalember volt, akinek – ugyanúgy, mint Teller Edének – elvitte a lábát a villamos. Ez akkor is azt jelentette, hogy vége a sportolói karriernek. Focizott egyébként, és akkor elkezdett úszni. És az olyan jól ment neki – akkor egy ismert versenyszám volt, a szabad vízi úszás, a Dunán úsztak –, hogy ezeket a versenyeket fél lábbal megnyerte. És volt egy elképesztő sportmedzser, bizonyos értelemben máig neki köszönhető, hogy a magyar férfi vízipóló világhírű. Komjádi Bélának hívták, maga is sántított; ő látta, hogy ebben a srácban benne van valami. Beválogatta a vízilabdacsapatába, Halassy Olivér ott volt az 1932-es és a '36-os első nagy magyar vízipóló-válogottban. De a legnagyobb sikerét 1934-ben egy világbajnokságon aratta, amikor neki köszönhetően megnyerték a magyarok a világbajnokságot, majd utána megnyerte az ezerméteres úszásverseny is. Az élete 20. századi magyar

élettörténet. Hallatlanul népszerű volt, társasági figura, szeretett mulatni, ott volt a pesti mulatókban, aztán a háborúban is kiválóan viselkedett. Több zsidó sporttársát igyekezett menteni. Például úgy, hogy vitézi címe volt az apja miatt, és amikor máshogy nem tudott valakit menteni, levette az ujjáról a vitézi gyűrűt, és odaadta neki, mert azzal nem állították meg. És aztán a között a néhány ember között volt, aki megmaradt a magyar úszósportnak a háború után. Ő és még páran kezdték megszervezni ezt az egészet. 1946-ban egy ilyen rendezvényről ment haza taxival, amikor megállította két orosz katona, és mondták, a taxit tessék átadni. Ő pedig azt mondta, hogy nem. Őt is meg a taxisofőrt is a helyszínen lelőtték. Természetesen ezt eltussolták, rablógyilkosságról írtak a lapok, de mindenki tudta, miről van szó. Ha Amerikában élt volna, már a harmadik filmet csinálják róla.

■ *Papp László miért igazi hős? A könyvből megtudjuk, de pár szóban mondd el itt is.*

▼ Nem csak azért, mert a teljes nincstelenségből elképesztő munkabírással meg szorgalommal eljutott oda, ahova. Én amiatt akartam írni róla, hogy milyen emelt fővel viselte azt, hogy a politikának tulajdoníthatóan nem lett soha profi világbajnok. Eltiltották, és mindenféle gusztustalan, gonosz módon vették el tőle azt a lehetőséget, hogy az első profi magyar ökölvívőbajnok lehessen. És ebből is fölállt, ahogy mindenből.

Egyébként alapvetően jó ember volt. Nagyon sokaknak segített. Iszonyúan alulról kezdte, és soha nem felejtette el, honnan jött. Pedig aki magasra kerül, könnyen elfelejti.

■ *Ismerjük ezeket is, igen. Végül azt akarom tőled kérdezni, hogy rokonok, hozzátartozók, örökösök, leszármazottak nem kifogásoltak-e, nem támadtak-e, nem akadékoskodtak-e? Ugyan te nem bántod azokat, akikről írsz, de mégiscsak kitergegeted a dolgaikat.*

▼ Csak az ellenkezője. Például Halassy Olivérnek a lánya írt nekem néhány évvel ezelőtt egy nagyon szép levelet.

■ *Mondjuk, az más dolog, mint a szerelmi történetek.*

▼ A szerelmi történeteknél az szokott lenni – ezért jutalmazó dolog a Facebook, ahol én ezeket rövidített formában szoktam először publikálni –, hogy néha órákon belül előke-
rül egy rokon, egy leszármazott, hagyatékkezelő, és küld valami olyan dokumentumot vagy képet, ami nem ismert, és kiegészíti vele. Például amikor Kemény Jánosról írtam, akkor közvetítőn keresztül jelentkezett egy kilencven év körüli néni, aki a Kemény család rokona. És mondja, hogy hát erről nem illik beszélni, de azért elmondja, hogy ez így volt, de még akkor azt is hozzá.

Egyszer fordult elő velem visszautasítás. A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik egy fontos magyar 20. századi regényíró hagyatékát. Neki élt egy szerelme Londonban, aki nem volt azonos a feleségével, és majdnem minden nap írt neki egy

postai levelezőlapot. Ennek az írónak nem volt naplója. Ezekben a levelezőlapokban benne van minden. Egy ideig írja, hogy így szeretlek, úgy szeretlek, aztán leírja, mi van vele. Hogyan kérte vissza a kéziratát, kivel hogyan vezett össze, mit gondol a magyar irodalmi élet-ről, ez mind benne van a levelekben. Ám ennek az írónak az van a végrendeletében, hogy nem jelenhet meg tőle más, csak az, amit ő maga eljuttatott a nyomdáig. És a hagyatékkézelője szó szerint érti. Amikor megírtam ezt a történetet, elküldtem neki, mert idézek e képeslapokból. Ő azt mondta, ez tényleg így volt, de nem lehet közölni, mert ezt nem engedi a végrendelet. Úgyhogy majd amikor letelik a hetven év, valaki megírja. Így aztán még önöknek sem mondhatom meg, hogy Ottlik Gézá-ról van szó.

■ *Köszönöm szépen a figyelmüket.*

*(Elhangzott 2017. szeptember 15-én
Nagyváradon. Az írott változatot Tóth
Hajnal közreműködésével Szűcs László
szerkesztette.)*

*Kiállítási enteriőr, Mădălina Braşoveanu Megfigyelt művészek:
Nagyvárad – Marosvásárhely – Sepsiszentgyörgy művészeti
hálózatának nyomai a volt Securitate irattárában című kurátori
projektje, 2016*